

Taakdemocratie voor duurzaamheidstransitie

Concept 21-10-2021. Vereniging Noorden Duurzaam, peter.bootsma@noordenduurzaam.nl. **Niet verspreiden.** Geel gemarkeerde passages zijn in bewerking.

Abstract

In dit essay onderzoeken we het falen van democratisch bestuur bij duurzaamheidstransitie: de respons op urgenties is structureel te weinig en te laat. Aan dit falen lijkt een systeemoorzaak ten grondslag te liggen: concurrentie tussen politieke partijen, waardoor offers vragen voor de toekomst stemmen kost. We stellen dat dit leidt tot ontwijkgedrag en tot een collectieve blinde vlek, en dat binnen het concurrentiesysteem geen oplossing in zicht is. Vervolgens onderzoeken we een ander democratisch systeem waarin deze systeemoorzaak afwezig is: de bestuurswijze van de waterschappen en SER, bekend als functionele democratie. We betogen dat de essentie hiervan niet het functionele is, of het corporatistische of het principe van geborgde zetels, maar taakverdeling. We introduceren daarom het nieuwe label 'taakdemocratie' en onderzoeken de theoretische toepasbaarheid van dit concept voor duurzaamheidstransitie. Dat leidt tot de stelling dat taakdemocratie van nut kan zijn als grondslag van een aanvullende parlementaire kamer, gericht op de existentiële vraag van duurzame ontwikkeling in mondiaal verband. Deze 'transitiekamer' is denkbaar op alle verdiepingen van het huis van Thorbecke en bovendien op het niveau van dorpen en wijken. Taakdemocratie belooft daarbij samenwerking en taakverdeling tussen maatschappelijke blokken boven ideologische concurrentie te stellen, met een hogere politieke productie van transitiecampagnes als resultaat. Gezien de enorme urgentie van duurzame ontwikkeling is dit interessant en rechtvaardigt het experimenteren, ondanks conceptuele en praktische beperkingen. We beschrijven enkele concepten, methoden en instrumenten die de vereniging Noorden Duurzaam hiervoor ontwikkelt en open source publiceert ten behoeve van projecten in onder andere provincies, gemeenten, wijk- en dorpsraden, brancheorganisaties en kennisnetwerken. De conclusie is dat taakdemocratie een transitieversneller kan zijn die debat en meer onderzoek verdient.

Abstract in English

In this essay we examine the general failure of democratic governance to speed up sustainability transition: governmental response to urgencies over the past 50 years has mostly been too little and too late. We presume a systemic cause in the mechanism of competition between political parties: asking sacrifices for the far future or people elsewhere will cost votes. We observe associated avoidance and a resulting collective blind spot, paralysing parliaments on all levels. As we see no solution within the competitive system, we step over to examining an alternative uncompetitive democratic system: the governance model of the water authorities and the SER in The Netherlands, known in Dutch as 'functional democracy'. Surprisingly, this label does not describe the essence of this system. We propose to call it 'task democracy', as its true core is not its application for a societal function (e.g. water management), but societal task division. Similarly, liberal democracy may be labeled as 'idea democracy': public government based on idea competition. This terminology creates a new contrast: Task democracy seems fit when the mere existence of a society is at stake and unity is crucial; idea democracy seems appropriate when a society can afford to be divided. Projecting this on the global sustainability crisis, which is widely expected to turn into an existential issue for civilisation, task democracy seems highly relevant. Next we reverse engineer the 13th century design principles of task democracy to uncover its design rules, and re-apply those to 21st century issues. This results in a theoretical model for a supplementary chamber of parliament, the 'transition chamber'. It consists of five specific societal sectors, each with unique and necessary transition tasks. We report first findings from field tests, aimed at increased political production of society wide transition campaigns. We conclude that the theory of task democracy, despite conceptual and practical limitations, may be part of an urgently needed new democracy paradigm and therefore deserves debate and more research and field experiments.

Inhoud

Inleiding: waar maken we ons druk om?	4
Deel 1: Analyse	6
Urgentie en transitie	6
Democratie	7
Blinde vlek	10
Andere opties.....	12
Deel 2: Ontwerp.....	16
Ontwerpregel.....	16
Stramien	19
Werkproces	22
Definitie	26
Deel 3: Problematisering	31
Buitenlandse organisaties.....	31
Dubbele stemmen.....	31
Belangengroepen.....	31
Rol van de overheid	33
Macht, manipulatie en misdaad.....	33
Representatie binnen taakvakken.....	34
Stemrechtverdeling binnen taakvakken	34
Deel 4: Praktijk.....	35
Experimentontwerp	35
Kleinschalig experimenteren	37
Transitieatlas.....	37
Rollenspel.....	38
Participatie	38
Manipulatietest.....	38
Wijk- en dorpsdemocratie	39
Asbestsanering.....	40
Campagneovereenkomsten	41
Integrale duurzame gebiedsontwikkeling.....	41
Consumentenzelforganisatie	42
SDG-Café.....	43
Webinars, lezingen en workshops.....	43
Grootschalig experimenteren.....	44
Grootschalig implementeren.....	48
Conclusies.....	49
Vragen en antwoorden.....	50
Taakdemocratie ten opzichte van andere modellen	50
Initiatieven van onderop	52
Waarom zou taakdemocratie beter zijn?	52
Schaalgrootte	53
Bemoeiingsgebied	53
Formalisering	54
Overlegorgaan versus beslisorgaan	54
Belangengroepen en lobby	55
Macht, manipulatie en misdaad.....	57
Geopolitiek en multinationals	58
Wijkraden.....	59
Kiezers	59
Lidmaatschap van de transitiekamer	61
Verhouding met de ideedemocratie.....	63
Noten.....	65

Inleiding: waar maken we ons druk om?

Wat is er aan de hand in de wereld? Wat moet er gedaan worden? Waarom gebeurt er te weinig?

We zien allemaal wat er gaande is. De klimaatdoelen van Parijs gaan we waarschijnlijk niet halen, het water stijgt¹, de ongelijkheid is te groot², de wereldbevolking wordt te groot, de verdeeldheid neemt toe en de spanningen lopen op. De grenzen van de groei zijn voelbaar. De mensheid pleegt **roofbouw** op zichzelf en op de planeet, tot schade van arme en lage landen en op rekening van onze kinderen en kleinkinderen. Er mag innovatie en technologie-optimisme zijn maar wat onze generaties als erfenis nalaten is meer chaos dan duurzaamheid.

Omdat we wéten dat we deze chaos zelf veroorzaken schaaft dit ook ons **zelfrespect**.³ Dat kunnen we voelen bij elke brandstoftank die we vullen, elke vliegticket die we boeken en elke graad hoger op de thermostaat, bij elk onduurzaam product dat we kopen en elke zak huisvuil die we buiten zetten. We beginnen het zelfs te voelen bij elk kind dat geboren wordt. Ook onze eigen grens is daarmee bereikt. Het moet anders.

De verandering die we als mensheid moeten bewerkstelligen is **complex**er dan wat we ooit gedaan hebben. Niet alleen onze waardesystemen behoeven bijstelling, ook onze sociale, technologische, economische, academische, juridische en politieke systemen moeten op de schop. De Verenigde Naties benoemen dat sinds 2015 in 17 Sustainable Development Goals.⁴

Figuur 1 Duurzame ontwikkeldoelen van de VN

De veranderingen gaan echter nog lang niet snel genoeg om onze voetafdruk tijdig te verkleinen. We kijken teveel naar ongemakken die in onze decennia met adaptatie en mitigatie nog wel op te vangen zijn. We kijken weg van de **existentiële crises** die de mensheid op langere termijn te wachten staan als we niet ingrijpen: grondstofuitputting, extremer klimaat, verlies van dichtbevolkte kustgebieden, uitputting van landbouwgrond, massa-extinctie, voedselcrises en grootschalig conflict. We zijn ons te weinig bewust van de grenzen van de ecosystemen die ons voeden en van de kwetsbaarheid en onvermogens van onze beschaving.

Waarom is dit zo? Aan kennis ontbreekt het niet. Al 50 jaar waarschuwt de wetenschap. Sinds 2014 alweer zeggen we tegen elkaar dat we de eerste generatie zijn die de gevolgen van klimaatverandering voelt en de laatste die er iets aan kan doen. In 2017 was de boodschap dat we nog 12 jaar hebben om het roer om te gooien. Zelfs de houding van ontkennen-om-niet-te-hoeven-veranderen lijkt op zijn retour. Er zijn voortdurend klimaatprotesten en er is veel initiatief van burgers, bedrijven en instellingen. Ondanks gebrek aan faciliteiten, steun en speelruimte.

De remmende factor is 'de politiek'. Op alle bestuurlijke niveaus, van lokaal tot mondiaal slaagt de politiek er niet in om door te pakken en leiding te geven aan transitie. De VN en de COP's nemen afgezwakte resoluties aan en kunnen ook daarvan geen navolging afdwingen. Geopolitieke verhoudingen, handelsverdragen, conflicten en pandemiebestrijding komen allemaal vóór mondiaal duurzaamheidsbeleid. Nationale staten wachten op elkaar of zijn vleugellam door nationalisme of populisme. Provinciale en lokale bestuurders schipperen tussen enerzijds de economische en electorale belangen en anderzijds alle andere belangen, waaronder de toekomst. Nederland is een zwakstroomdemocratie, schreef Maarten Brands in 1999 in NRC, niet in staat tot grote beslissingen.⁵ Op alle niveaus heerst kortetermijndenken, met herverkiezing als stip op de horizon. Beleid voor enkele decennia vooruit heet langetermijnbeleid, in weerwil van de voorspellingen voor de echte lange termijn. Het belang van duurzame ontwikkeling wordt weliswaar alom onderschreven maar de politiek komt als systeem pas in de overleefstand als het eigenlijk al te laat is, als de wal het schip keert. Als we collectief gedwongen worden, door de zeespiegel, door hittegolven, bosbranden, klimaatmigratie, pandemieën. Of door de rechter. Dan pas wordt er gekozen vanuit maatschappelijke urgentie, bijvoorbeeld met impopulaire maatregelen, grote budgetten of samenwerking met de oppositie. Het patroon is echter: **is er geen acute druk dan is de politiek vooral reactief.**

Een wat sombere opening, dit. Tegen de bekende adviezen in ook dat zoiets de mensen of de ondernemers afschrikt. Maar die zien ook wat er gebeurt en willen in meerderheid best veranderen als dat nodig is voor de kinderen en de wereld, mits het tegelijk en rechtvaardig gaat, en zolang het speelveld vlak blijft. En daar moet de overheid regie in nemen, want met alleen van onderop en maatschappelijk middenveld lukt dat niet. Hier ligt een van de grootste hoe-vragen van dit moment: hoe vinden we **een manier van politiek bedrijven die werkt in een existentiële maatschappelijke crisis**, als de verdeeldheid toeneemt, de spanning oploopt, de wal het schip dreigt te keren.

Daarover gaat dit essay. Wat volgt is een nieuw handelingsperspectief.

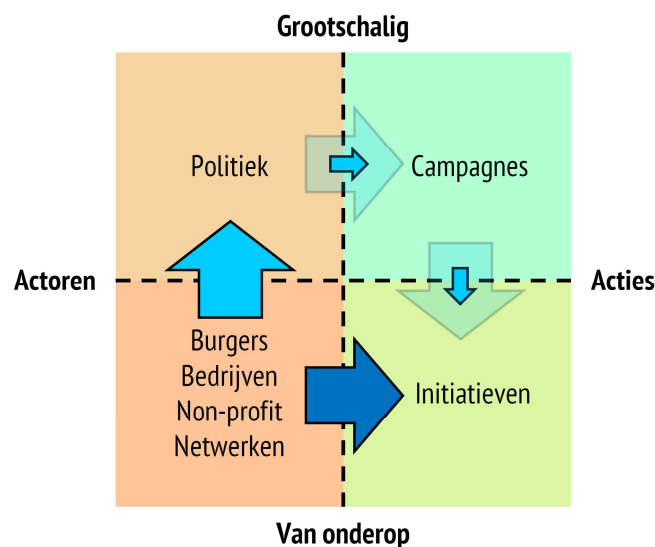
Deel 1: Analyse

Urgentie en transitie

Als we het functioneren van politiek en overheid analyseren vanuit de massieve verandernoodzaak die zich aandient, wat zien we dan?

Fundamentele veranderingen die nodig zijn worden in het algemeen aangeduid als **transities**: processen van fundamentele en onomkeerbare veranderingen in cultuur, (institutionele) structuur en werkwijze op systeemniveau.⁶ Transitie duren volgens deze definitie van onderzoeksinstituut DRIFT ongeveer 25 tot 50 jaar en 'vinden plaats binnen sociaal-maatschappelijke systemen als energie, mobiliteit, agricultuur en gezondheidszorg en zijn het resultaat van de co-evolutie van economische, culturele, technologische, ecologische en institutionele innovaties op verschillende niveaus.' Een duurzaamheidstransitie kunnen we dus zien als een stelselverandering ten gunste van een of meer van de duurzaamheidsdoelen van de VN. De doorlooptijdschatting van Drift bevestigt het reactieve karakter van de politiek, en noopt ook tot verder kijken want het is kort dag.

Voor het doel van dit essay maken we een onderscheid tussen transitie van onderop en transitie van bovenaf. Met transitie van onderop bedoelen we acties van individuele en samenwerkende actoren. Die actoren zijn burgers, bedrijven, instellingen en samenwerkingsverbanden. Hun bijdragen aan transitie duiden we hier aan als **initiatieven**. Transitie van bovenaf is dan het domein van de politiek en het openbaar bestuur. De inspanning die hier ontstaat duiden we aan als transitiecampagnes, of kortweg **campagnes**. De actoren en hun domeinen zijn in onderstaand diagram weergegeven. Dit schema diagram maakt inzichtelijk dat er meerdere **handelingsperspectieven** zijn. Uit elk van de vier kwadranten kan immers invloed worden uitgeoefend op het eigen kwadrant en op de andere drie.

Figuur 2 Transitiemodel van Noorden Duurzaam

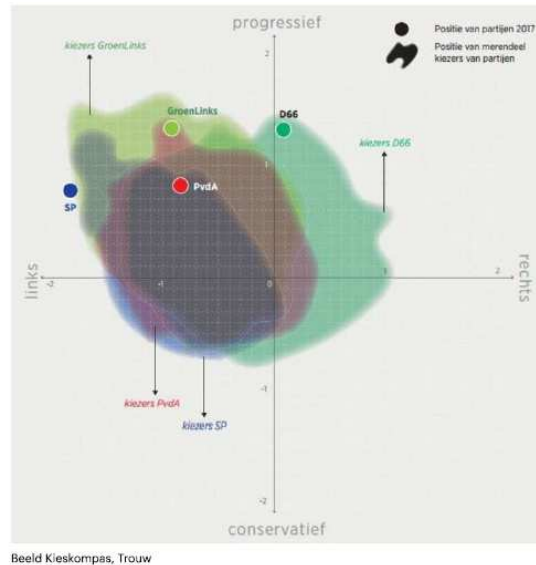
Zo kunnen mensen en organisaties (linksonder) die willen bijdragen aan duurzaamheidstransities zelf in actie komen (rechtsonder). Hun initiatieven hebben vaak een beperkt bereik, maar door sneeuwbal effect kan het van onderop toch tot omslagen op systeemniveau komen. Mensen, bedrijven, instellingen en netwerken kunnen ook bij de politiek aandringen op grootschalige actie in gebiedsbrede campagnes (rechtsboven). Lukt dat dan kan het effect groot zijn, zeker in combinatie met inzet van onderop. De pijlen in de route bovenlangs worden echter kleiner omdat men het in de politiek niet eens is en vaak blijft steken in krachtloze compromissen.

Nu we haast krijgen is dit onvermogen van het openbaar bestuur de belangrijkste uitdaging. De overheid heeft immers de **grootste hefboomen** voor verandering in huis: wetten, vergunningen, belastingen, subsidies, voorlichting, onderzoek, onderwijs. In theorie is transitie daarmee niet moeilijk. Maar het komt er maar niet van. Hoe zit dat?

Democratie

Democratie draait op **concurrentie tussen politieke partijen**. Van links tot rechts vissen partijen uit dezelfde electorale vijver, met als droombeeld een absolute meerderheid zodat ze hun programma volledig kunnen realiseren. Plan B is compromissen sluiten in een meerderheidscoalitie, plan C is oppositie voeren. Al sinds de sociale kwestie van twee eeuwen terug is dit ons systeem om macht, welvaart en lasten te verdelen. Van een afstand lijkt het best mooi: de formatie lukt uiteindelijk en we hebben hier bijgevolg weinig last van anarchie of autocratie. Verder houdt concurrentie tussen partijen de boel scherp want de kansen keren geregeld en de oppositie van vandaag is de coalitie van morgen.

Maar het is een systeem met grote nadelen. Concurrentie dwingt partijen namelijk hun onderlinge verschillen uit te vergroten. Hun standpunten zijn vaak extremer dan die van hun kiezers, zoals onderzoek van Kieskompas (2017) laat zien.⁷ Gabriël van den Brink (2020) noemt dit "het vruchteloze dilemma tussen socialisme en liberalisme dat de discussie vaak verlamt".⁸ Columnist Bert Wagendorp (2021): "Het leuke van het debat in het Jeugdjournaal was, dat de lijsttrekkers werden gedwongen hun standpunten in eenvoudige bewoordingen voor het voetlicht te brengen. Daaruit bleek de ware aard van de Nederlandse politiek: de verschillen tussen de partijen zijn minder groot dan ze in de 'grote debatten' worden gepresenteerd. De neurotische uitvergroting ontbrak."⁹

Figuur 3 Kiezers gematigder dan politieke partijen. Beeld: Kieskompas, Trouw

Op zijn best vertragen opgeklopte verschillen de besluitvorming, maar ze kunnen de samenleving ook polariseren en duurzaamheidstransities gevaarlijk vertragen.

Sinds de 19e eeuw hebben we kunnen leven met deze beperking. De duurzaamheidskwestie van onze eeuw is echter van een andere orde dan de sociale kwestie. De sociale kwestie ging (en gaat) over kapitaal en arbeid en over verdeling van lusten en lasten. In onze eeuw moet echter niet alleen de koek verdeeld worden onder de áánwezigen, er moet ook genoeg overblijven voor de áfwezigen. Die wonen ver weg of zijn nog niet geboren, maar de leefbaarheid van hun wereld -en daarmee ons zelfrespect- hangt mede van ons af. Hun belangen spreken echter niet zelf in het parlement en sneuvelen daardoor gemakkelijk in de concurrentie om kiezers, want offers vragen kost stemmen. Als er *externe* belangen te dienen zijn is partijenconcurrentie dus helemaal niet zo'n goed recept voor democratie. Het leidt tot ontwijkgedrag. 'Het probleem van de duurzaamheid lost zich vanzelf op' zeggen de neoliberalen. 'We moeten eerst het probleem van de ongelijkheid aanpakken' zeggen de socialisten. 'Het is niet ons probleem' zeggen de nationalist. 'Het probleem bestaat niet' zeggen de populist. 'Het moet haalbaar en betaalbaar' zeggen ze bijna allemaal. **Zetelconcurrentie leidt tot collectief en daardoor zelfversterkend ontwijkgedrag**, tot een blinde vlek, tot een passief normaal, terwijl er collectief leiderschap nodig is.

Economie wordt gereguleerd door marktwerking, ketenafspraken en overheidsbeleid. De markt zelf is opportunistisch, wispelturig en kan ontsporen, en daarom sturen de ketenschakels en de overheid bij. In beginsel is dit een **stormvast** systeem. Echter, de politiek die het overheidsbestuur aanstelt organiseren we ook als een markt en ook die markt is opportunistisch en wispelturig. Het bijstuursysteem dat voor robuustheid moet zorgen is echter zwak: op rijksniveau een extra kamer die zelf ook een ideeënmarkt is, en verder vooral adviesorganen. Er is geen constitutioneel hof of ander orgaan dat het politieke systeem op het spoor houdt. Dat zou ook weinig effect hebben zolang de personele bezetting ook daar vanuit politieke marktwerking gevoed wordt. Het gevolg is dat we marktwerking met marktwerking besturen. Dat gaat goed zolang het mooi weer is.

Is er een **alternatief**? In het maatschappelijke debat over vernieuwing van democratie lijkt het alsof er behalve democratie en autocratie weinig andere opties zijn en of er op deze dimensie positie gekozen moet worden. Een pandemie bijvoorbeeld, voedt de belangstelling voor hiërarchie en centralisme want dat maakt immers snel en krachtig optreden mogelijk. Ook lijkt er weinig vertrouwen te zijn dat we binnen het paradigma van de liberale democratie voldoende kunnen innoveren. We hebben immers al heel wat deliberatieve experimenten met referenda, burgertoppen, participatiemodellen en gelote burgerberaden gezien. Dat heeft betrokkenheid opgeleverd voor de duur van die experimenten, maar vooralsnog geen blijvende vernieuwing van bestuursvormen en geen grootschalige transitieversnelling. Voor maatschappelijke akkoorden is de conclusie niet veel anders: politiek Nederland bekijkt dit argwanend en het resulterend maatschappelijk draagvlak is niet sterk. Hier komen we verderop uitgebreider op terug. Ook het eindrapport van de staatscommissie parlementair stelsel¹⁰ legt geen verband tussen zetelconcurrentie en transitiestagnatie en biedt geen alternatief model.

Dit is opmerkelijk. We kennen in Nederland ook nog een andere vorm van democratie die misschien uitkomst kan brengen, namelijk de **functionele democratie**, de bestuursvorm van de waterschappen en de SER. Anders dan de algemene democratie, die over alles gaat, beperkt de functionele democratie zich tot één enkele functie, zoals het waterbeheer of de sociaaleconomische ontwikkeling. Deze variant van democratie is, zo vermoeden we, ontstaan in de middeleeuwen, ten tijde van de stormvloed van de 13e eeuw. Dijken waren er nog niet, en de onvermijdelijke watersnoodrampen ontwrichtten de samenleving. Alleen samen was het tij te keren. Een samenlevingsbrede inspanning was nodig, met taken voor complete bevolkingsgroepen. Boeren moesten hun waterwegen openhouden, dorpingen moesten meewerken aan de dijk, stedelingen moesten betalen. De sleutel om deze oervorm van het polderen te coördineren was een bestuursvorm met *geborgde* zetels per geleding, want verdringing zou fataal zijn voor de samenwerking. Verkiezingen voor die zetels werden binnen de geledingen gedaan.

Zo is onze **oudste democratische bestuursvorm** ontstaan, *zonder zetelconcurrentie*, gefundeerd op wederzijdse afhankelijkheid en op noodzakelijke taakverdeling en samenwerking tussen specifieke maatschappelijke blokken. Er bestaat dus een democratisch alternatief voor partijenconcurrentie dat bewezen heeft bij existentiële dreiging en transities goed te kunnen werken. Dat vraagt, gezien de magnitude van de duurzaamheidskwestie, om een grondige verkenning.

Om te beginnen: **hoe noemen we dit systeem** van democratie dat werkt met geborgde zetels? De term functionele democratie zegt alleen dat er een doel is maar geeft geen informatie over de werking. Een functionele democratie kan dus in theorie ook gebruik kunnen maken van loting of van een partijstelsel en nog steeds als functionele democratie worden aangeduid. Functionele democratie is eigenlijk net zo'n een aanduiding als nutsbedrijf. Dan weet je dat het bedrijf een of ander nut dient, maar niet of het gaat om een bv, nv, stichting, coöperatie of zzp'er. Ook in de Engelstalige wereld is 'functional democracy' geen soort aanduiding. Op Google vind je daarmee alleen democratieën die functioneren in plaats van falen.

Heeft het systeem dan een andere naam? Het is een ondersoort van **representatieve democratie** want het demos regeert, en niet in directe zin maar via vertegenwoordigers. In typologieën van representatieve democratie¹¹ komt zetelborging of iets wat erop lijkt echter niet voor. Ook op de

websites van de waterschappen gaat het over functionele democratie en wordt het systeem wel beschreven maar niet nader benoemd. Belangengroependemocratie is het ook niet, want daarmee wordt een democratie bedoeld waarin maatschappelijke geledingen zich melden in de media en bij de overheid om op te komen voor hun specifieke belangen.¹² Dat dekt hier de landing niet, want het gaat om meer dan belangen: er moet werk verzet worden en daartoe zijn taken te verdelen. Misschien dat historisch onderzoek nog iets boven water haalt, maar vooralsnog lijkt het erop dat het ruim 700 jaar oude systeem van democratisch bestuur met geborgde zetels *geen* soortnaam heeft, geen label. We kennen het in ieder geval niet als zetelborgdemocratie, borgzeteldemocratie, waterschapsdemocratie of iets dergelijks. Geen wonder eigenlijk dat het niet prominenter aanwezig is in het debat over nieuwe democratie, want als het geen naam heeft, bestaat het dan wel?

Het systeem van geborgde zetels komt mogelijk van pas bij de duurzaamheidstransitie, en dat maakt het belangrijk om het met een soortnaam aan te kunnen duiden. Liefst een korte. Laten we het daarom **taakdemocratie** noemen, want de historische essentie is maatschappelijke taakverdeling. Taakdemocratie, in een voorlopige definitie, is *een vorm van representatieve democratie waarbij een beperkt aantal maatschappelijke geledingen volgens een vaste zetelverdeling via eigen verkiezingen een parlement samenstellen waarin taken verdeeld worden voor een maatschappelijke functie*. De waterschappen en de SER passen nog niet exact in deze mal maar we kunnen er eerst mee aan de slag.

Op vergelijkbare wijze valt nu ook het systeem van de algemene democratie in Nederland te kenschetsen als **'ideedemocratie'**, want de parlementen in het huis van Thorbecke hebben concurrentie op zienswijze of ideologie als mechanisme. De hedendaagse representatieve democratie in Nederland kent dus twee grondvormen: ideedemocratie en taakdemocratie.¹³

Het **onderscheid** tussen deze grondvormen kan misschien nog wat scherper gesteld worden. Taakdemocratie kunnen we aanmerken als *existentieel*: van dringend belang in een democratie als het kale bestaan van de samenleving op het spel staat en alles en iedereen gemobiliseerd moet worden voor transitie, zoals bij de watersnoden in de 13^e eeuw. En nu weer, bij de opkomende mondiale duurzaamheidscrisis van de 21^e eeuw, met een vergelijkbaar tijdsraam voor ingrijpen zelfs, de knop moet binnen tien jaar om. Ideedemocratie daarentegen is in deze vergelijking *optioneel*: nuttig in alle andere situaties, als de samenleving zich politieke verdeeldheid kan permitteren maar deze wel moet reguleren, zoals bij de sociale kwestie van de 19^e eeuw en de welvaartsdeling in de 20^e eeuw.

Dit filosoferen over grondvormen maakt de analyse er niet eenvoudiger op. Want als hetgeen we hier nu zien als grondvormen in studieboeken politicologie¹⁴ niet te vinden is, maken we dan niet een denkfout ergens? Of is er een plausibele verklaring?

Blinde vlek

Naamloosheid kan moeilijk de enige verklaring zijn waarom taakdemocratische concepten onbekend of onbemand lijken te zijn. Mogelijk ook blijven ze onder de radar omdat we in de parlementaire geschiedenis vooral kijken naar de afgelopen twee eeuwen, waarin ideologische

groepering en liberale democratie gaandeweg de hoofdstroom werd. In de **late middeleeuwen** zijn echter meer 'taakdemocratische' bestuursvormen te vinden dan alleen de waterschappen. Zo werden van de 14^e tot in de 16^e eeuw in de stad Utrecht de stadsbestuurders gekozen door de gilden, in een bestuurssysteem dat als gildendemocratie geldt.¹⁵ De gilden regelden allerlei maatschappelijke taken die we tegenwoordig kennen als beroepsonderwijs, prijsbeleid, ARBO, sociaal beleid, vrije pers of defensie. Dat lijkt meer op taakdemocratie dan op ideedemocratie. De historicus Maarten Prak noemt de gilden de spil van het stadsburgerschap. NRC schrijft over zijn boek 'Stadsburgers': "(...) Dit brengt Prak tot het uitdagende vergezicht dat het stadsburgerschap van vóór 1800 aanzienlijk democratischer was dan de moderne natiestaat van de negentiende eeuw. Een stadsbewoner kon op allerlei manieren deelnemen aan stedelijke organisaties, zijn stem laten horen, en via getrapte procedures zijn invloed nationaal doen gelden. De Revolutie vernietigde deze, informeel ogende maar zeer effectieve, structuren. Een simpele illustratie voor die stelling is de maatregel die kort na 1789 door de Franse revolutionairen werd genomen. De gilden, en andere maatschappelijke organisaties werden als 'feodale' relictten afgeschaft."¹⁶

De onzichtbaarheid van taakdemocratie, ook in de internationale context, zal ook te maken hebben met de historie van democratie in de 19e en 20e eeuw. Stefan Couperus beschrijft dat de parlementen in Europa tijdens het interbellum niet erg succesvol waren in het bestrijden van de economische recessie.¹⁷ Hierdoor, en ook door de opkomende zelforganisatie van kapitaal en arbeid was lang niet iedereen ervan overtuigd dat democratie gebaseerd zou moeten zijn op representatie van individuele burgers. **Corporatisme** leek velen een goed idee: vorm een regering uit de belangenblokken in de samenleving, bij voorkeur de organisaties (of corpora, *lichamen*) van werkgevers en werknemers. Veel sociaal-economische raden in Europa dateren uit die tijd en konden toen aanzienlijke macht vergaren, tot aan wetgeving toe. De keerzijde was hun eenzijdige oriëntatie op het eigenbelang van de deelnemende groepen. Corporatisme is echter pas echt een besmet idee geworden toen autoritaire regimes hun kritische parlementen op een zijspoor zetten of zelfs vervangen door de beter te controleren raden van corpora. Zelforganisatie van onderop in de corpora werd hierbij vervangen door top-down aansturing. Na de Tweede Wereldoorlog werden belangengroepen met politieke ambities niet zelden weggezet als neocorporatistisch.¹⁸ Pas recent, nu het neoliberalisme over zijn top heen is en de liberale democratie aan vertrouwen inboet worden er vraagtekens gezet bij dat frame, en wordt voorzichtig opgeroepen tot een herwaardering.¹⁹

Taakdemocratie en corporatisme zijn overigens **niet hetzelfde**. Corporatisme is een 'isme', oftewel een streven of een stroming die de staatsmacht bij de corpora wil leggen. Taakdemocratie daarentegen is een ideologisch neutrale bestuursvorm, inzetbaar in combinatie met andere middelen zoals partijstelsels en burgerberaden. De begrippen zijn dus van ongelijke orde. Ook de doelen van de aanhangers zijn verschillend. Een typische corporatist uit het interbellum wil de partijdemocratie vervangen. Een denkbare taakdemocraat van nu wil integrale duurzame ontwikkeling regelen door taakverdeling tussen maatschappelijke geledingen, maar dat is niet het enige dat zij geregeld wil zien en vele andere zaken kunnen wat haar betreft prima ideedemocratisch worden geregeld.

Nog een reden dat taakdemocratie niet eerder op de agenda is gekomen, is het **gebrek aan vertrouwen** dat in de wereld van de duurzaamheid bestaat in wat parlementen en regeringen kunnen doen. Men ziet onvoldoende progressie en zoekt het daarom in andere richtingen

bijvoorbeeld burgerinitiatieven en duurzame innovaties door bedrijven. De advocaat Roger Cox pleitte in 2011 bijvoorbeeld voor een 'grotere rol voor de rechterlijke macht - als tegenwicht voor de falende wetgevende en uitvoerende macht'.²⁰ De actiegroep Urgenda spande daarop in 2013 de klimaatzaak aan en kreeg in 2019 gelijk van de Hoge Raad. In 2021 kregen Oxfam France, Greenpeace France en enkele anderen dat in Frankrijk ook voor elkaar.²¹ Een andere werkrichting kan dus wat opleveren, waardoor we zo mogelijk nog minder vertrouwen in een politieke oplossing krijgen en er ook niet naar zoeken, laat staan een laag dieper spitten naar systeemoplossingen.

Taakdemocratie kan ook op **weerstand uit de ideedemocratie** rekenen. Illustratief is het voorstel voor opheffen van de waterschappen²² uit 2012. Ook dit fragment uit een verkiezingsprogramma is erg duidelijk: "(...) het Waterschap moet geen Klimatschap worden, er moet geen sluipende taakverbreding komen en het waterschap moet bijv. het terrein van de ruimtelijke ordening aan de algemene democratie (provincies en gemeenten) laten. Ook moet het waterschapsbestuur zich vooral richten op de kerntaken en het bestuur moet geen activistische inslag krijgen, waarmee het in beleidscompetitie komt met andere overheden."²³ Kritiek van ideedemocraten op de meer taakdemocratische maatschappelijke akkoorden laat dezelfde weerstand tegen machtsdeling zien, waarover verderop meer.

Tellen we dit allemaal op dan lijkt de blinde vlek voor de taakdemocratische optie toch wel begrijpelijk. Toch zou de **parallel tussen de 13^e en de 21^e eeuw** ons aan het denken moeten zetten. De duurzaamheidskwestie is in veel opzichten een spiegel van de stormvloedenkwestie: er is geen tijd te verliezen, iedereen heeft ermee te maken, niets doen is geen optie, er is collectieve actie nodig en alle maatschappelijke geledingen kunnen daarbij een eigen specifieke taak invullen. Verder is aanpakken van de duurzaamheidskwestie net als bestrijden van stormvloeden een *win-win game*, ook in andere thema's dan de zeespiegel. Bijvoorbeeld dat consumenten minder vlees en zuivel eten (gezondheidswinst), daar per kilo meer voor betalen (neutraal), zodat boeren met minder dieren kunnen rondkomen (minder werkdruk) en de veeteelt milieuvriendelijker wordt (milieuwinst). Verschillen zijn er ook: de duurzaamheidskwestie is door de mens veroorzaakt en is daarmee in theorie eenvoudiger aan te pakken, bijvoorbeeld door olie- en gaskranen dicht te draaien. Verder is de vereiste actie niet alleen collectief maar ook individueel en bovendien mondiaal. De duurzaamheidskwestie is dus niet hetzelfde als de stormvloedenkwestie, maar de overeenkomsten zijn sterk. Taakdemocratie en de oervorm daarvan bij de waterschappen is aandacht en studie waard. Maar eerst onderzoeken we of er niet gewoon een *andere* oplossing voor het probleem van transitieversnelling bestaat zodat we ons een renovatie van het politieke bedrijf kunnen besparen.

Andere opties

Waarom zouden we ons verdiepen in taakdemocratie als er op andere manieren al voldoende voortgang wordt geboekt? In die breedte moeten we eerst gekeken hebben. Een korte horizonverkenning in de nieuwe democratie.

De urgentie van duurzame ontwikkeling resulteert in versnellingsinspanning en vernieuwing in de politiek een aanverwante domeinen. We lopen een aantal concepten langs, kijkend door de

lens van taakdemocratie met de vraag wat het verschil is en of het de taakdemocratie overbodig kan maken.

Het **referendum** is geen bestuursvorm maar een instrument van directe democratie dat binnen meerdere democratische bestuursvormen van nut kan zijn. Ook in een taakdemocratische kamer kan het ingezet worden, bijvoorbeeld om draagvlak te peilen voor een bepaalde transitiecampagne. Er is dan geen sprake van coalitie en oppositie die mogelijk tegengestelde stemadviezen geven, maar van een gezamenlijk ontworpen en uitonderhandeld plan waarbij elke geleding zijn eigen achterban adviseert om in te stemmen. Zoals bij een cao dus. Inzetten van referenda vanuit de ideedemocratie, om richting te geven aan duurzaamheidstransitie, draagt echter risico's in zich van desinformatie en polarisatie en dat helpt de maatschappelijke taakverdeling eerder achteruit dan vooruit.

Burgertoppen zoals een G1000 organiseren naar hun aard slechts één van de geledingen die bij duurzaamheidstransities onmisbaar kunnen zijn (de burgers) en trekken door de open uitnodiging uit die groep vooral de toch al actieve burgers aan. Ze zijn dus beperkt in hun representativiteit. Verder is een burgertop meer een gefaciliteerd evenement dan een burgerorganisatie met een leiding en een achterban. Voor maatschappelijke taakverdeling met andere geledingen, waarbij per geleding een spreekbuis nodig is, is het dus minder geschikt.

Burgerberaden zijn tijdelijke of semi-permanente organen die een statistisch betrouwbare afspiegelingen van de samenleving beogen te zijn en die de politiek van advies dienen. De afspiegeling kan worden verkregen door een gestratificeerde steekproef. Dat houdt in: eerst een grote groep personen loten uit de hele bevolking en hen vragen wie kandidaat wil zijn. Dan uit de kandidaten een groep loten met dezelfde verhoudingen tussen man/vrouw, stad/platteland, jong/oud, praktisch/theoretisch opgeleid, etc. als in de gehele samenleving. Een gestratificeerde steekproef resulteert dus in een betere afspiegeling dan een burgertop met open deelname.

Een burgerberaad kiest een onderwerp, raadpleegt deskundigen en belanghebbenden en brengt dan na onderlinge deliberatie een advies uit. Dit vergt in de praktijk meerdere sessies in een periode van bijvoorbeeld een half jaar. Er zijn allerlei voorbeelden van burgerberaden die bij complexe kwesties op deze wijze tot een breed gedragen advies aan de politiek zijn gekomen.²⁴ Bijvoorbeeld het burgerberaad in Frankrijk dat president Macron na advies van David van Reybrouck heeft ingesteld en dat tientallen adviezen heeft uitgebracht, onder andere over de aanpak van klimaatverandering.²⁵ Of een burgerberaad in Ierland dat een langlopende impasse over abortusbeleid wist te doorbreken. Ook in Nederland is het fenomeen aan een opmars bezig.

Voor transitietaakverdeling zijn gelote burgerberaden echter om meerdere redenen problematisch. Ten eerste worden bij loting de bestaande netwerken van kennis, burgers, overheden, bedrijven en voorzieningen volledig gepasseerd. Er kunnen immers alleen individuele burgers getrokken worden. Bij de Coöperatieve Wijkraad Oosterparkwijk in Groningen heeft dit tot onvrede en afstand geleid tussen de wijkraad en de bewonersorganisatie.²⁶ Voor het doel van nieuwe democratie is die spanning jammer maar niet rampzalig, want het ging er immers om dat de stem van de burger de politiek bereikt en via de gelote raad is dat de facto klaar. Voor de duurzame ontwikkeling is onvrede en afstand echter funest, omdat het samenwerking en taakverdeling blokkeert.

Ten tweede, loting resulteert in een afspiegeling maar dat is niet hetzelfde als vertegenwoordiging of representatie. Van gelote deelnemers kan immers hooguit een beperkte inzet verlangd worden om de andere inwoners te informeren. Bestuurlijke competenties en leiderschap kunnen gaandeweg ontstaan of bevorderd worden, maar kunnen niet op voorhand gevraagd worden. Een geloot orgaan komt zodoende niet echt tot zelforganisatie en is dus permanent afhankelijk van begeleiding en van een kennisinflux. Zolang het orgaan functioneert is dit gebrek aan zelforganisatie voor participatiebeleid en inspraak geen ramp. Voor transitietaakverdeling is het echter wel schadelijk want daarvoor is het kunnen aanspreken en mobiliseren van de achterban een voorwaarde en dat kan niet geloofwaardig door een procesbegeleider gedaan worden.

Tenslotte is de rol van kennis in gangbare modellen voor gelote burgerberaden beperkt. De wetenschap neemt immers niet als geleding deel aan de deliberatie maar wordt voorafgaand daaraan geraadpleegd. Het selecteren van deskundigen wordt daarbij gedaan door een neutrale maar niet noodzakelijk deskundige functie, of (ook) door het burgerberaad zelf. Dit betekent praktisch dat meningen die buiten de consensus van de wetenschap liggen, zoals klimaatontkenning, een goede kans hebben om als deskundig of belanghebbend gehoord te worden. Deze inbreng wordt vervolgens hoofdzakelijk door leken beoordeeld en kan zo onevenredig veel invloed krijgen. Opnieuw, uit oogpunt van participatie, inspraak en begeleiding kan dit overkomelijk gevonden worden, maar voor de duurzaamheidstransitie is een bijrol voor wetenschappelijke kennis een groot nadeel.

Kortom, gelote burgerberaden zijn een verbetering voor inspraak en participatie, maar als platform voor transitietaakverdeling zijn ze ontoereikend omdat ze bestaande netwerken passeren, onvoldoende aanzetten tot zelforganisatie en geen zelfstandige rol aan de wetenschap geven.

Associatieve democratie, een verzamelnaam voor specifieke vormen van het betrekken van het maatschappelijke middenveld/verenigingsleven bij openbare kwesties, impliceert pluralisering van democratische fora, zelforganisatie van de daarin deelnemende groepen en suggereert ook geborgde zetels (Hirst 1994, Engelen 2004).²⁷ In de denklijn van associatieve democratie onbreekt echter de notie van maatschappelijke taakverdeling voor een overstijgende kwestie en een bijbehorend model dat aangeeft welke maatschappelijke hoofdgroepen onderscheiden zouden moeten worden. Voor ons model reikt het wel herbruikbare elementen aan maar als vervangend concept voor transitietaakverdeling is het incompleet.

Maatschappelijke akkoorden zijn voor transitietaakverdeling een stap in de goede richting omdat er maatschappelijke groepen aan tafel komen die unieke taken op zich kunnen nemen. Bijvoorbeeld bedrijven (duurzaam innoveren), consumenten (duurzaam koopgedrag) en onderwijs (duurzaamheidseducatie). Tussen politieke partijen zou een dergelijke taakverdeling lastig zijn want de partijen zijn immers, ondanks eventuele specialisaties, in principe allemaal van alle markten thuis. De neiging van partijen om elkaar te verdringen staat bovendien haaks op taakverdeling. Bij maatschappelijke akkoorden speelt dat allemaal niet en deze lijken dus een opmaat naar transitietaakverdeling. Maar daar blijft het bij. Een principe of richtlijn die zegt welke blokken zouden moeten deelnemen en hoe hun onderlinge verhoudingen zouden moeten zijn ontbeekt. Bij elk akkoord moeten die verhoudingen worden uitgevonden. Dat kost tijd en energie. Bovendien geeft het in de regel scheve verhoudingen, bijvoorbeeld onderrepresentatie

van burgers, voorzieningen en wetenschap, en overrepresentatie van overheden en industrie. Verder komen maatschappelijke akkoorden doorgaans achter gesloten deuren tot stand, omdat openbaarheid daarbij niet wettelijk is voorgeschreven. Najagen van sectoraal eigenbelang is daardoor slecht zichtbaar voor de pers en de publieke opinie. Kortom, maatschappelijke akkoorden zijn mooi, maar zonder balans in representatie en zonder transparantie wordt er voor het doel van de transitietaakverdeling niet uitgehaald wat erin zit.

Gebiedscoöperaties geven praktische invulling aan taakverdeling voor duurzame ontwikkeling en zijn dus een interessante kandidaat. Het zijn echter vooral voertuigen voor economische samenwerking tussen leden onderling en voor hun connectie met de buitenwereld. Ze ontwikkelen daarnaast ook maatschappelijke voorzieningen, in sommige gevallen zelfs tot het niveau van een 'staat in de staat', maar dat maakt ze nog geen model voor transitietaakverdeling in het democratisch openbaar bestuur van een gebied. Daarvoor is hun statutaire doel, dat vaak geformuleerd is als 'het voorzien in de stoffelijke behoeften van de leden', te smal.

Samenvattend, het lijkt erop dat er nog geen praktisch inzetbaar model voorhanden is voor democratische transitietaakverdeling, al kan het zijn dat we iets over het hoofd zien. Tot zover deze horizonverkenning. Terug naar de taakdemocratie.

Deel 2: Ontwerp

Ontwerpregel

Na de verkenning van het probleem van transitieversnelling begint hier het creatieve deel van dit essay, waarin we met een vérstrekkend voorstel komen. We schetsen een ontwerpregel voor taakdemocratie, een stramien voor taakdemocratische organen, een werkproces voor die organen en tenslotte een vervolg op de voorlopige definitie.

Om een beeld te vormen van de toepassing van taakdemocratie voor duurzaamheidstransitie bedenken we een taakdemocratische parlementaire kamer, aanvullend aan de bestaande kamer(s). Dus niet een uitbreiding van de SER, een stelsel van klimaattafels, nieuwe productschappen of andere besloten overlegvormen, maar een **'transitiekamer'** die een onderdeel is van het parlementair stelsel. Een maatschappijbreed, openbaar en transparant verzamelpunt van representanten dus, compleet met een onafhankelijke voorzitter, griffie, presidium, publieke tribune, faciliteiten voor de pers, een openbaar archief en gezamenlijke huisvesting met de andere kamers en ondersteunende functies van het parlement.

Deze hoge greep heeft meerdere redenen. Ten eerste is openbaarheid een manier om te bevorderen dat de deelnemers het **algemeen belang** boven het eigen belang stellen. Transparantie stelt immers ook het najagen van sectoraal eigenbelang bloot aan de publieke opinie. Een tweede reden is dat er zodoende een **balans** kan ontstaan tussen ideedemocratie en taakdemocratie. Die balans is nodig om voorbij de stagnatie te komen want bij een onderschikking verandert er te weinig. Ten derde trekt de parlementaire status **bestuurlijke kwaliteit** aan. De transitiekamer krijgt dan meer voor elkaar.

De transitiekamer, zo stellen we ons voor, kan op elke verdieping van het huis van Thorbecke bijgebouwd worden, naast de bestaande kamers. Dus als tweede kamer van de gemeenteraad, tweede kamer van de Provinciale Staten, en als Derde Kamer in Den Haag. Het huis krijgt er dan een verdieping bij, want ook dorps- en wijkraden, die door gemeentelijke herindeling en schaalvergroting belangrijker worden voor de democratie, kunnen taakdemocratisch ingericht zijn, met wijkgeledingen aan tafel in plaats van ideologische stromingen. De transitiekamer is dus een **meerschallig concept**.

Verbouw in plaats van sloop en nieuwbouw van het huis heeft belangrijke voordelen. De ideedemocratie heeft ons immers 200 jaar gediend bij welvaartsdeling, ethiekdebat en als middenweg tussen anarchie en autocratie. Die functie zal belangrijk blijven voor onderwerpen waarbij we ons politieke verdeeldheid kunnen vervoorloven. Bovendien, als een nieuw democratisch systeem in gebruik wordt genomen dan zal dat, omdat we nu eenmaal een democratie zijn, door de politiek gedaan moeten worden, en niet van buitenaf of van onderop. En bovendien moet het geleidelijk gaan en niet plotseling, ook al is er tijdsdruk. Hoe deze complexe verbouwing zou kunnen verlopen is dus een belangrijke vraag, en ook daarom stelt dit gedachtenexperiment geen *green field*, revolutie of verdringing voor, maar **coëxistentie en synergie** tussen het bestaande en het opkomende systeem.

We stellen ons voor dat de transitiekamer net als het waterschapsbestuur is samengesteld uit vertegenwoordigers van maatschappelijke geledingen. Maar **welke geledingen** kiezen we dan? Welke doorsnijdingen zijn nuttig of nodig voor duurzaamheidstransities? Economische sectoren? Leeftijdsgroepen? Gendergroepen? Beroepsgroepen? Gebieden? Er is keuze genoeg. Mogen ze overlappen? Hoe ver zouden we moeten uitsplitsen? Komt er een vast patroon of zal het overal anders zijn? Is het stabiel of dynamisch? En zo zijn er nog meer vragen te stellen. Het ontwerpen van de transitiekamer is dus geen trivialiteit.

Er is vanuit het principe van taakdemocratie en het gegeven van duurzaamheidstransities wel een **ontwerpregel** te bedenken:

Kies de geledingen zo 1) dat ze in hun transitietaken niet met elkaar concurreren, 2) dat er een effectieve taakverdeling bij transities kan ontstaan en 3) dat de gehele samenleving in één of meerdere geledingen vertegenwoordigd is.

Concurrentie zou immers ten koste gaan van de focus op het doel van de transitie. Verder moet de taakverdeling relevant zijn voor duurzaamheidstransitie, bijvoorbeeld dat onderzoeken, bewustmaken, innoveren, koopgedragveranderen en consolideren bij onderscheiden geledingen invulling krijgen.

De ontwerpregel **kwalificeert** zowel het bedrijfsleven als het onderwijs. Het onderwijs doet weliswaar aan contractactiviteiten en het bedrijfsleven heeft ook eigen opleidingen, er is dus enige concurrentie. Belangrijker is echter dat ze elkaar nodig hebben voor vakmensen en opleidingsplekken. Samen kunnen ze transities aanjagen door slimme campagnes te bedenken waarin innoveren en leren hand in hand gaan.

De ontwerpregel diskwalificeert **emancipatiedoelgroepen**, hetgeen tegenstrijdig lijkt omdat emancipatie van bijvoorbeeld gendergroepen een doel van duurzame ontwikkeling is. Er zijn echter vele indelingen van emancipatiegroepen te bedenken die elkaar uitsluiten. Zo kan de parlementaire kamer niet tegelijk bestaan uit gendergroepen, leeftijdsgroepen en groepen op basis van migratieachtergrond. Ook zijn elementaire transitietaken zoals onderzoeken, innoveren en consolideren niet zinvol exclusief in te vullen door specifieke emancipatiegroepen. Alleen bij transitiecampagnes voor emancipatie is een onderscheid naar emancipatiedoelgroepen zinvol, maar dit dekt in de 17 duurzame ontwikkeldoelen van de VN slechts een klein deel van het spectrum.

De '**sector levensbeschouwing**' met *alle* kerken, moskeeën, synagoges, spirituele centra en filosofische verbonden is echter wel weer gekwalificeerd, want de sector kan als geheel een unieke taak in transities vervullen. De levensbeschouwing is immers rijk aan inspiratiebronnen en narratieven die oproepen tot respect voor de aarde en de medemens. Dat spreekt mensen aan op hun diepste motivatie en bereikt het merendeel van de bevolking. In dit opzicht concurreert deze sector niet met andere sectoren. De afzonderlijke levensbeschouwelijke richtingen komen volgens de ontwerpregel echter niet in aanmerking voor een eigen zetel in de nieuwe kamer, want dat zou concurrentie tussen transitietaken opleveren.

Bij het bedrijfsleven is uitsplitsing naar **bedrijvenbranches** volgens de ontwerpregel juist weer wel zinvol, omdat de branches vaak ketenschakels vertegenwoordigen. Die kunnen daardoor unieke taken verdelen en kunnen samenwerken voor marktomslagen naar duurzamer producten.

De ontwerpregel van taakverdeling zonder concurrentie is hiermee nog grof gereedschap, maar laten we hem eens toepassen op enkele **bekende transitiethema's**.

- **Circulaire economie** vraagt om herontwerp van vrijwel alle industriële producten en ketens. Een project met de enorme omvang van een industriële revolutie dat we in 2050 klaar willen hebben en dat in de afgelopen tien jaar maar weinig is opgeschoten.²⁸ Het vraagt om samenwerking en taakverdeling, bijvoorbeeld in een triple helix van overheid, ondernemers en onderwijs/onderzoek, of breder met ook de 'o' van onderop of maatschappelijke organisaties erbij. Dat zijn al minstens drie maatschappelijke geledingen die onderling niet of weinig concurreren. Werken ze samen dan zijn ze tot meer in staat dan ieder voor zich. Vertegenwoordigers van de overheden, de ondernemers, de kennisinstellingen, de non-profit en de burgers kwalificeren dus allen voor vaste plekken in de transitiekamer.

- **Regionale energiestrategie (RES)** gaat over transitie en zou dus niet misstaan op de agenda van de transitiekamer. Een RES heeft ruimtelijke consequenties en sociale effecten en brengt allerlei belangengroepen op de been, waaronder benadeelden. Krijgen alle voor- en tegenstanders van energieopties dan een vaste plek in de transitiekamer? Volgens de ontwerpregel hangt dat af van de taak die ze hebben en of die taak uniek is en dus zonder concurrentie uitgevoerd kan worden. *We zouden dus eigenlijk op zoek moeten naar taakgroepen in plaats van belangengroepen.* Woningeigenaren vormen een taakgroep want ze hebben unieke mogelijkheden tot besparing en opwekking van energie. Omwonenden van windmolens zijn een taakgroep zodra ze mede-eigenaar zijn of als ze bijvoorbeeld kunnen beslissen over afschakelen van een windmolen op het moment dat die slagschaduw geeft. Protestgroepen van *taakloze* benadeelden krijgen zodoende nieuwe handelingsperspectieven. Om te beginnen namelijk het vinden van een constructieve taak zodat ze een directe stem krijgen in de transitiekamer. Of, als ze taakloos blijven, lobbyen bij de deelnemers aan de transitiekamer. Dat kan vanwege het praktijk- en actiegerichte karakter van die kamer wellicht effectiever kan zijn dan lobbyen bij onderling concurrerende politieke partijen of bij bestuurders die gebonden zijn aan ideedemocratische coalities.

- We willen graag een **inclusieve samenleving** waarin niemand buiten de boot valt. Transitiecampagnes hiervoor kunnen het werk zijn van de zorgverleners, de verzekeraars, de overheden, die daarmee volgens de ontwerpregel allen als geleding kwalificeren voor deelname aan de transitiekamer. Dat geldt ook voor de zorggebruikers zelf. Deze kunnen immers eigen taken hebben, bijvoorbeeld informatie doorgeven, mensen steunen, data verzamelen of opinies peilen. Ze kunnen, wellicht met ondersteuning, zich daartoe organiseren en bijvoorbeeld via als patiëntenvereniging deelnemen aan de transitiekamer. *Ook doelgroepen kunnen dus taakgroepen zijn.*

- Overheden doen aan **integrale duurzame gebiedsontwikkeling** en nodigen gebiedsbewoners en andere betrokken groepen uit om hierin te participeren. Een regisseur en doelgroepen dus. Gebiedsontwikkeling kan echter ook gezien worden als onderwerp van taakverdeling tussen overheden, bewoners, bedrijven en andere geledingen. Dat kantelt het beeld, van een

welwillende overheid en dankbare geledingen, naar gelijkwaardige geledingen die op elkaar zijn aangewezen en door taakverdeling een gezamenlijke opdracht aankunnen.

Het patroon in deze voorbeelden is taakverdeling voor een gemeenschappelijk doel tussen actieve taakgroepen, in plaats van inspraak door activistische belangengroepen of participatie door relatief passieve doelgroepen. Taakverdeling betekent erkenning en emancipatie. Inspraak en participatie in overheidsbeleid daarentegen bestendigen juist de verticale verhoudingen tussen overheid en samenleving. Het **frame** van taakgroepen in plaats van belangengroepen betekent uiteraard niet dat er geen deelbelangen meer zijn of dat deze niet op tafel kunnen komen. Of dat er geen ruimte is voor inzichtverschillen over de aanpak van transitie. De hoofdvraag is echter wat elke taakgroep met de eigen achterban wil en kan *doen* om duurzaamheidstransities te versnellen en hoe ze daarbij met de andere geledingen in transitiecampagnes kunnen samenwerken.

De projectie van de ontwerpregel van taakverdelen-zonder-concurrentie op enkele transitie-cases geeft enig gevoel voor wie de mogelijke deelnemers aan de transitiekamer zouden kunnen zijn en wat ze daar zouden kunnen doen, maar vraagt in elke situatie nieuwe interpretatie en is daarmee nog niet praktisch genoeg. Laten we daarom eens zien of er een denkbaar **stramien** voor de transitiekamer is dat voldoet aan de ontwerpregel en waarmee praktische toepassing versneld kan worden.

Stramien

*Een stramien bedenken is aantrekkelijk omdat het efficiëntie kan brengen, maar ook gevaarlijk omdat een blauwdruk de ruimte voor maatwerk beperkt en daarmee het draagvlak verkleint. Een slechtzittende jas wordt immer niet gekocht of niet lang gedragen. Het stramien moet daarom zo **eenvoudig** mogelijk zijn (maar niet eenvoudiger dan dat), een kader op **hoofdpijnen** aangeven en veel ruimte laten voor invulling daarbinnen. Het moet bovendien **universeel** en dus meerschallig toepasbaar zijn en voor iedereen **begrijpelijk** zijn. We doen een poging.*

Het stramien voor de transitiekamer dat bij Noorden Duurzaam uit deze eisen is ontstaan zegt dat de transitiekamer bestaat uit **vijf taakvakken**: *wetenschap, burgers, overheden, bedrijven en non-profit*. De term taakvak is geleend van de Tweede Kamer, waar men bijvoorbeeld spreekt over het regeringsvak ('K'). De toevoeging *taak* in taakvak is uiteraard om te benadrukken dat taakverdeling de essentie van de transitiekamer is. Wie in een taakvak zit, zit daar primair om iets te *doen* voor een hoger doel. Het accent op doen is het verschil tussen ideedemocratie en taakdemocratie: geen woorden maar daden.

Een transitiekamer met vijf taakvakken beelden we in Figuur 4 af als een **ronde tafel**, met een open plek voor de onafhankelijke voorzitter. Dit in tegenstelling tot de gangbare opstelling in een partijenparlement waar men in de vorm van een Romeins theater tegenover de regering zit. De afwezigheid van vak 'K' benadrukt dat de deelnemers de transitietaken *onderling* verdelen en zelf uitvoeren. De ronde tafel benadrukt de gelijkwaardig van de vakken.

Figuur 4: symbolische weergave van een transitiekamer met vijf taakvakken

De indeling in vijf taakvakken voldoet aan de eis van **taakverdeling-zonder-concurrentie**, want op dit metaniveau heeft geen van deze vijf groepen belang bij het verdwijnen van een van de andere vier, en bij duurzaamheidstransitie zijn ze alle vijf nodig. Het voldoet ook aan de eis van universaliteit en meerschalligheid, want deze vijf zijn op alle lagen van de overheid herkenbaar. Ze vormen tezamen een representant van de maatschappij omdat iedere burger en iedere organisatie zich in minimaal één van de taakvakken kan herkennen. Deze herkenbaarheid is verder door te trekken naar internationaal, hetgeen belangrijk is vanwege het mondiale karakter van de duurzaamheidskwestie. De toepasbaarheid strekt zich ook kleinschalig uit naar het wijkniveau, wat belangrijk is omdat duurzaamheid ook individuele gedragsverandering vraagt. Verder valt het wijkniveau buiten de Kieswet er kan er dus eenvoudiger geëxperimenteerd worden met alternatieve democratische modellen. Het aantal van vijf houdt het model eenvoudig en hanteerbaar in bijvoorbeeld de media en het onderwijs.

We nemen de vijf taakvakken door. Het taakvak van de **wetenschap** is bijzonder omdat het aantal wetenschappers heel klein is in vergelijking tot het aantal burgers. Toch hebben ze een eigen plaats in het stramien vanwege hun onmisbaarheid bij voor transities, want de wetenschap is de enige geleding die onderbouwd en geloofwaardig kan voorspellen wat er op de langere termijn staat te gebeuren met de leefbaarheid van de aarde. Bijvoorbeeld het IPCC, het klimaatpanel van de VN. IPCC telt slechts enkele duizenden leden maar heeft wereldwijd een doorslaggevende invloed op klimaatbeleid. Dat is te danken aan het gegeven dat IPCC een democratisch netwerk van alle klimaatwetenschappers is. Voor regeringen is er bovendien geen andere kennisbron die daarmee kan concurreren. Ook kennisnetwerken op nationaal en lokaal niveau kunnen op dezelfde wijze cruciaal zijn voor transities, mits ze open, democratisch, onafhankelijk en representatief zijn, en een hoge drempel hanteren: zonder kwalificaties geen lidmaatschap. In Nederland is de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde (KVS), die preadviezen uitbrengt aan de politiek, een voorbeeld van een invloedrijk netwerk. Ook op dorps- en wijkniveau zijn er vele werkgroepen die zich namens de wijk verdiepen in thema's als armoede, verkeersveiligheid of energietransitie, die toegang kunnen hebben tot kennis en wetenschappers en die zodoende gezaghebbend kunnen zijn in de dorpsraad of wijkraad. Het taakvak van de wetenschap kan dus worden bezet door woordvoerders van democratische kennis- of wetenschapsnetwerken.

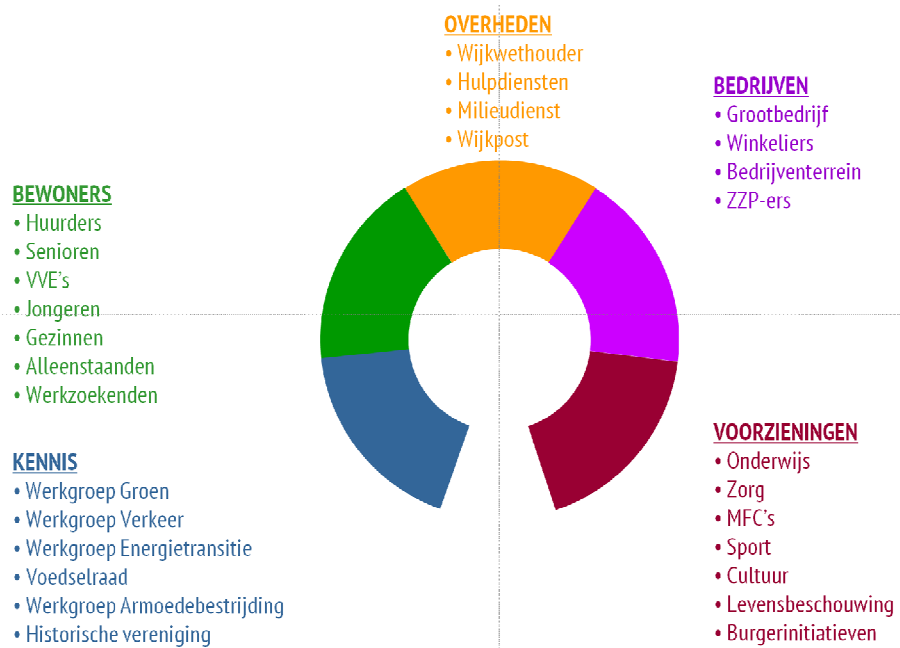
Het taakvak van de **burgers** bestaat in dit stramien uit netwerken van bewoners van een gebied. Op lokaal niveau bijvoorbeeld huurdersverenigingen, VVE's, studentenverenigingen en

seniorenplatforms. Landelijk kan het gaan om consumentenorganisaties, patiëntenverenigingen, verenigingen van woningeigenaren, etc. Het stramien stelt hier verder geen eisen aan. De bewonersnetwerken kunnen elkaar dus overlappen en mogen met elkaar concurreren. Daarover verderop meer.

Het taakvak van de **overheden** bestaat uit overheidsorganisaties en netwerken van overheden in het betreffende gebied. Dus niet alleen het ideedemocratisch samengestelde bestuurscollege, maar ook de specifieke deskundigheid op transitithema's uit bijvoorbeeld waterschappen, milieudiensten, GGD's en rechtbanken.

Het taakvak van de **bedrijven** bestaat uit brancheorganisaties van zzp, mkb en grootbedrijf, en bijvoorbeeld parkmanagementverenigingen. Ook hier geen verdere eisen. Onderlinge concurrentie ligt hier zelfs voor de hand, bijvoorbeeld tussen de fabrikanten van houten kozijnen en hun collega's in kunststofkozijnen en aluminiumkozijnen.

Het taakvak van de **non-profit** bestaat uit koepelorganisaties van het onderwijs, de gezondheidszorg, de sport, de cultuur, de levensbeschouwing en de burgerinitiatieven. Ze bestaan op zowel landelijk als lokaal niveau.

Figuur 5 Voorbeelden van deelnemers aan taakvakken in een dorp of wijk

Perfect is dit stramien met vijf taakvakken niet. De indeling kent **grensgevallen** zoals werknemersverenigingen, die mogelijk als kennisnetwerk kunnen gelden omdat hun bureauorganisatie veel kennis heeft. Hun leden zijn echter in het algemeen burgers en geen wetenschappers. Ook openbaar vervoer vraagt om nadere beoordeling: is het profit of non-profit, dat kan in de tijd veranderen.

Een ander probleem van het vakkenmodel is **dubbele representatie**. Een ondernemer bijvoorbeeld, ziet zich vertegenwoordigd in het vak bedrijven maar hij of zij is natuurlijk ook gewoon burger en kan dus twee keer invloed uitoefenen. Er zijn echter ook burgers die

uitsluitend burger zijn. Een argument vóór deze ongelijke representatie zou kunnen zijn dat ondernemers een belangrijke transitietaak hebben maar getalsmatig in het niet vallen bij de burgers en dus een eigen vak moeten hebben. Voor mkb en grootbedrijf gaat dit zeker op, maar voor de ruim 1 miljoen zzp'ers in mindere mate. Het probleem zou opgelost kunnen worden door te redeneren dat de ondernemers een dubbele taak hebben: als burger en als bedrijf.

Verderop meer over inrichtings- en procesvragen.

De introductie van een transitiekamer in een 200 jaar oud parlementair stelsel is een verandering van paradigma. Een paradigmatische verandering, ofwel een omslag naar een nieuw denkraam, gebeurt als het oude paradigma nieuwe problemen niet meer de baas kan en een alternatief denkraam opkomt. Het nieuwe paradigma moet natuurlijk wel geaccepteerd raken. Het maakt daarop meer kans als het positieve van het oude paradigma erin doorklinkt en mensen dat kunnen herkennen. Met het ontwerp van de transitiekamer is daarom gezocht naar kennis die relevant blijft en naar **herbruikbare elementen**. Die zijn onder andere te vinden in de wijze waarop parlementen openbaar zijn, georganiseerd worden, gefaciliteerd worden en vergadercultuur en vergaderdiscipline hebben. Parlementen zijn besluitenfabrieken die ondanks de wijd uiteenlopende waardensystemen en standpunten van hun deelnemers een grote hoeveelheid dossiers relatief ordelijk verwerken. Die efficiëntie blijft relevant en heeft daarom een plaats gekregen in het stramien, in de vorm van onafhankelijk voorzitterschap, griffie, presidium, publieke tribune, persfaciliteiten en openbaar archief.

Voor verandering van een oud stelsel is ook **nieuwe taal** nodig. Daarhoren begrippen bij die korter worden naarmate het stelsel verder inburgert, zoals automobiel ooit auto is geworden en de *social media* sinds 2020 ook als *socials* aangeduid worden. Ook om deze reden is taakdemocratie een betere aanduiding dan functionele democratie. Ook transitiekamer kan inburgeren en krijgt misschien synoniemen, zoals 'gebiedstafel', 'taakberaad', 'taakdemocratische wijkraad' of een neologisme als 'pentament'. De term 'taakvak' is al kort en exact. De vocabulaire moet zich nog verder ontwikkelen.

We hebben nu dus een model voor transitiekamers dat vijf taakvakken kent: wetenschap, burgers, overheid, bedrijven, non-profit. Het lijkt redelijk universeel te zijn maar het is niet perfect en ook nog niet gedetailleerd. Wel voldoet het aan de ontwerpregel van unieke taken (geen concurrentie) en effectieve transitietaakverdeling. We kunnen nu een denkstap doen om het werkproces van de transitiekamer te vinden.

Werkproces

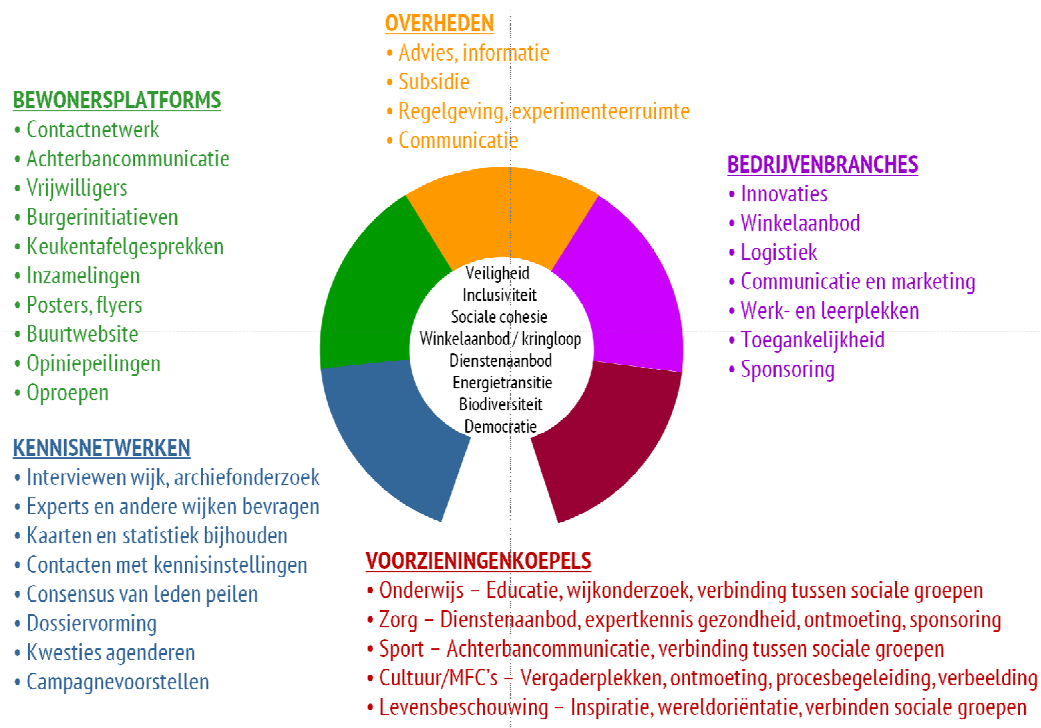
Wat zijn de kerntaken van de transitiekamer? Hoe werkt toelating en besluitvorming?

De nieuwe parlementaire kamer staat met representanten die verdeeld zijn over vijf taakvakken en met een voorzitter en een griffier klaar om aan het werk te gaan. Het werkproces kunnen we terugdenkend vanuit het gewenste resultaat in beeld krijgen.

Het gewenste resultaat bestaat uit **effectieve transitiecampagnes**, die een specifieke duurzaamheidskwestie reduceren of elimineren. Bijvoorbeeld campagnes om CO₂-emissies aan

banden te leggen, om circulair herontwerp van industriële producten te realiseren of om de gevolgen van een pandemie hier en elders dragelijk te maken. Niet slechts als overheidsingrijpen omdat we met de rug tegen de muur staan, maar in een maatschappijbrede samenwerking, met perspectief en uitdaging voor ondernemers, en met een bijdrage aan het internationale solidariteit, aan toekomst voor volgende generaties en aan het bruto nationaal welzijn.

Dergelijke campagnes kunnen inhouden dat elke deelnemende geleding de eigen achterban oproept tot verandering van waarden, houding en gedrag. Bijvoorbeeld met inspirerende oproepen om ingesleten gewoonten te veranderen, te investeren in de toekomst, of het algemene langetermijnbelang boven het particuliere kortetermijnbelang te stellen. Het kan ook meer praktisch zijn, bijvoorbeeld een oproep om gebruik te maken van een nieuwe regeling, iets aan te schaffen of ergens mee te stoppen. Transitiecampagnes van dit soort vragen **leiderschap** binnen een geleding, **samenwerking** tussen geledingen en **synchroniteit**. Dus dat niet alleen consumenten elkaar oproepen om gezond te eten maar dat simultaan ook supermarkten hun assortiment of prijzen aanpassen, dat scholen het in hun curriculum opnemen en dat overheden hun beleidsinstrumenten inzetten (zie ook Figuur 6). Taakverdeling voor dit soort synergetische campagnes vraagt tijd en energie in de voorbereiding, maar er mag verwacht worden dat ze effectiever en efficiënter zijn dan versnippering en ieder voor zich, en dat ze het beter doen dan campagnes die via de flessenhals van partijenconcurrentie tot stand komen.

Figuur 6 Ingrediënten voor transitiecampagnes, gericht op onderwerpen zoals in het lijstje in de cirkel.

De transitiekamer heeft dus als opdracht om leiderschap, samenwerking en synchroniteit voor transitiecampagnes te bevorderen. Dat kan vertaald worden in drie kerntaken, en dus drie vaste agendapunten:

1. Prioriteren van duurzaamheids**kwesties** die om gebiedsbrede collectieve actie vragen.

2. Starten en steunen van gezamenlijke transitie**campagnes** voor aanpak van topkwesties.
3. Bijhouden en publiceren van **statistiek** van kwesties en campagnes.

Het primaire proces van de transitiekamer begint bij het verzamelen uit de achterban van **‘duurzaamheidskwesties’**. Dat zijn problemen, risico’s, gemiste kansen etc. voor duurzame ontwikkeling die binnen het gebied spelen en naar de verwachting van de betrokkenen ook binnen het gebied collectief aan te pakken zijn. De transitiekamer vraagt periodiek aan de deelnemers welke kwesties ze op de agenda willen hebben, welke oplossingsrichtingen ze voor ogen hebben en welke onderbouwende cijfers ze kunnen aanreiken. Het prioriteren van kwesties in de transitiekamer wordt vooraf gegaan door korte presentaties en eventueel een tussenstap voor clusteren van kwesties. Desgewenst wordt een stelsysteem gebruikt om de toplist van kwesties te actualiseren.

De transitiekamer agendeert topkwesties om te komen tot een collectieve **campagnes**. Die kunnen gericht zijn op bijvoorbeeld kennisontwikkeling door onderzoek, op bewustwording in het gebied, proefprojecten, gebiedsbrede omschakeling, of consolidatie in o.a. wet- en regelgeving en onderwijs. De behandeling begint met een brainstorm waarin denkbare campagnebijdragen vanuit de vijf vakken worden verzameld en onderlinge versterkende relaties tussen die bijdragen worden benoemd en ingetekend (Figuur 7). Het beeld van samenwerking en synergie dat zo ontstaat is het fundament van de campagne. De deelnemers kunnen hiermee naar hun achterban voor terugkoppeling en steun, waarna de campagne verder wordt voorbereid, via de achterbannen en via de andere kamer wordt voorzien van middelen, wordt uitgevoerd en tenslotte wordt geëvalueerd op onder andere transitie-effect.

Figuur 7 Flip-over van een campagnebrainstorm van 20 minuten.

De transitiekamer behandelt verder periodiek de verzameling van **indicatoren** die inzicht geven in proporties en trends van kwesties en in kosten, opbrengsten en effecten van campagnes. Statistiek en rekenwerk hebben in een plaats gekregen in het kerntakenmodel van de transitiekamer, omdat onderbouwing essentieel is bij het verkrijgen van steun en middelen voor campagnes, waarvoor de transitiekamer zeker in de ontwikkelfase volledig afhankelijk is van de deelnemers en van de andere kamer.

Naast dit primaire proces zijn er in de transitiekamer **regietaken** zoals planning, agendering, gespreksleiding, huisregels, representatie en extern netwerk, en ondersteunende taken zoals vergaderaccomodatatie, notuleren, documentbeheer, onderzoek, communicatie en archivering. De uitvoerders van de ondersteunende taken vormen de griffie. Voor de algehele regie is er verder een presidium met daarin de onafhankelijke voorzitter, de griffie en een representant van elk taakvak, bijvoorbeeld de oudste persoon.

Voor **toelating** van vertegenwoordigende organen in de transitiekamer is een reglement nodig dat doel, criteria en procedure benoemt. Bij doel kan gedacht worden aan omvang, werkbaarheid en effectiviteit van de kamer als geheel en van de taakvakken afzonderlijk. Criteria voor toelating van een deelnemer kunnen gaan over afbakening, uniciteit, onafhankelijkheid, openheid, representativiteit en interne democratie van de tafel. De procedure dient zorgvuldigheid te brengen bij toelating en afwijzing, en duidelijkheid omtrent vakbrede of kamerbrede besluitvorming daarover. Een nadere uitwerking hiervan is er bij het schrijven van dit essay nog niet maar zal naar verwachting in komende proefprojecten in meerdere varianten ontstaan en kan uiteindelijk wellicht in enkele modellen beklijven.

Ook voor **besluitvorming** heeft de transitiekamer regels nodig. Vanwege omvang en cultuur- en belangenverschillen is een stemprocedure onmisbaar. Elk taakvak krijgt daarbij 20% van de spreektijd en het stemrecht. Voor besluitvorming binnen een taakvak stelt de transitiekamer zelf regels vast, waarbij een gezamenlijk model kan gelden of de taakvakken onderling kunnen verschillen en waarbij een taakvak een gezamenlijk standpunt presenteert of dat de taakvakdeelnemers zelf stemmen. Ook dit wacht nu op nadere uitwerking.

De keuze voor 20% is de eenvoudigste oplossing voor verdelen van stemrecht in een situatie dat **geen van de vijf deelnemers gemist kan worden**. De transitiekamer regelt taakverdeling tussen gelijkwaardige en onderling afhankelijke taakvakken, voor een gezamenlijk doel. Dan kan geen van deze taakvakken een absolute meerderheid hebben, want dan is de gelijkwaardigheid en ook de afhankelijkheid weg. Een discussie over iets meer of minder dan 20% voor sommige vakken is oeverloos en daarmee zinloos. Met vijf is wel coalitievorming door drie mogelijk, ten nadele van de andere twee, maar vanwege de onderlinge afhankelijkheid van de vijf, het gezamenlijke doel en de openbaarheid van de kamer mag verwacht worden dat dit effect beperkt zal zijn.

Het ligt voor de hand dat de agenda van een transitiekamer snel zal vollopen. Er zijn 17 SDG's waarover vragen gesteld kunnen worden. In elk van die doelgebieden kunnen meerdere kwesties om actie vragen, en voor elke kwestie zijn meerdere campagnes denkbaar. Zowel op nationaal als op lokaal niveau ontstaat zo een waaier van agendapunten. Wil de transitiekamer overzicht houden en besluiten kunnen nemen dan is **delegeren** van voorbereidend werk een noodzaak.

Vorbereidend werk voor prioriteren van kwesties en voor ontwikkelen van campagnes kan door kamercommissies of tafels te vormen van dezelfde structuur als de transitiekamer, dus met

dezelfde vijf taakvakken en eveneens gelijk verdeeld stemrecht. Deze tafels kunnen ad hoc zijn een eenmalige verduurzamingscampagnes, maar ook permanent. Zo is het denkbaar dat er **ketentafels** bestaan voor verduurzaming van vele product- en dienstketens. Op lokaal niveau zou dat grofmazig kunnen worden ingevuld, met bijvoorbeeld tafels voor de voedselketen, de kledingketen, de bouwmaterialenketen. Op nationaal niveau zou dat fijnmaziger kunnen, met ketentafels voor zuivel, katoen, verf, etc. Aan ketentafels nemen uit elk van de vijf taakvakken dan alleen de betrokken en belanghebbende netwerken deel. In een kledingketentafel bijvoorbeeld de kledingconsumentenbond, de kledingbrancheorganisaties en de koepel van de mode- en textielopleidingen. Ketentafels kunnen zodoende kwesties prioriteren en campagnes voorbereiden en die voor besluitvorming in de transitiekamer voorleggen.

Een probleem bij dit idee van ketentafels is dat de benodigde specifieke netwerken er niet altijd zijn. Zo is een lokale kledingconsumentenbond goed denkbaar, maar we kennen geen voorbeelden. De aanbodzijde van productketens is doorgaans beter georganiseerd. Anders gezegd: de **zelforganisatiegraad** van taakvakken in productketens kan sterk uiteenlopen, en dat kan de effectieve en efficiënte taakverdeling tussen de taakvakken belemmeren. Dit is een kwestie in zichzelf waar de transitiekamer prioriteit aan kan geven en een campagne voor kan ontwikkelen waarin bijvoorbeeld onderzoek wordt gedaan of werkvormen, faciliteiten, begeleiding, subsidies en opleiding beschikbaar komen. In Groningen is in 2021 een onderzoek gestart om dit uit te zoeken voor de recycling van PVC.²⁹

Tot zover de verkenning van het ontwerp van een taakdemocratische transitiekamer. We hebben een ontwerpregel opgesteld, een stramien voor de inrichting gevonden en de hoofdlijnen van het werkproces geschetst. Tijd voor een samenvatting in een definitie.

Definitie

Wat is taakdemocratie precies? En wat is een transitiekamer?

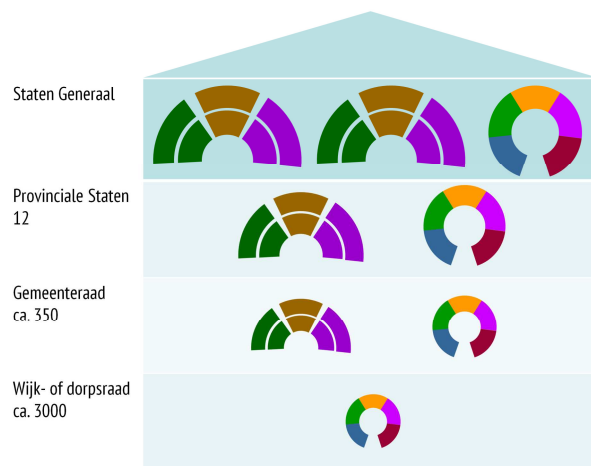
Taakdemocratie, zo zei de voorlopige definitie, is een vorm van representatieve democratie waarbij een beperkt aantal maatschappelijke geledingen volgens een vaste zetelverdeling via eigen verkiezingen een parlement samenstellen waarin taken verdeeld worden voor een maatschappelijke functie. Vanhieruit is een ontwerpregel gesteld en losgelaten op allerlei maatschappelijk geledingen, is een stramien voor een transitiekamer bedacht en onderzocht, is het primaire werkproces daarvan ontworpen en zijn enkele huishoudelijke zaken zoals toelating en besluitvorming bekeken. En passant is rondgekeken of er geen betere oplossingen zijn voor het probleem van de transitieversnelling. Zo is een concreter beeld ontstaan van de hedendaagse toepasbaarheid van een 700 jaar oud principe. Een vertaling naar nu is denkbaar zegt dat beeld, taakdemocratie kan in potentie transitie versnellen door maatschappelijke taakverdeling, en in deze werkrichting lijkt er weinig alternatief te zijn. Anderzijds heeft het zoals alle politieke concepten inherente problemen die opgelost of geaccepteerd moeten worden, en is het de vraag of de bestaande orde het wil omarmen als visie en experimenteerrichting.

Met deze kennis kan de definitie worden aangescherpt naar de volgende **voorlopige** uitleg van wat **taakdemocratie** is:

een vorm van representatieve democratie, gericht op maatschappelijke taakverdeling voor duurzame ontwikkeling, in een gelegitimeerd parlementair orgaan waarin democratisch vertegenwoordigde maatschappelijke geledingen complementaire bijdragen leveren aan gebiedsbrede transitiecampagnes en gelijke aandelen hebben in spreektijd en stemrecht.

Toelichting:

1. In deze definitie is taakdemocratie niet gebonden aan een bepaalde bestuurlijke schaalgrootte zoals lokaal of nationaal, want we willen een **meerschaling** toepasbaar concept ontwikkelen. Dan kan door *open source* publicatie sneller een groot bereik ontstaan en hoeft niet op elke schaal het wiel uitgevonden te worden. Toepassing is dus denkbaar op rijks-, provinciaal en lokaal niveau, en ook in dorpen en wijken.

Figuur 8: Het huis van Thorbecke na renovatie

2. **Representatieve democratie** is democratie waarbij kiezers niet voortdurend direct betrokken zijn bij alle politieke keuzes, maar indirect via vertegenwoordigers (representanten) in wie ze voor een bepaalde periode vertrouwen stellen.
3. **Maatschappelijke taakverdeling** betekent dat een totaalpakket van taken verdeeld wordt over maatschappelijke geledingen zoals de burgers en de bedrijven. Elke geleding doet waar hij goed in is. Door onderlinge afstemming over de inhoud en planning van acties ontstaat synergie en groter effect. Bijvoorbeeld: de winkels verduurzamen hun assortiment en *tegelijk* roepen de burgers elkaar op om over te stappen op duurzame producten *en* zorgt de overheid voor voorlichting en een prijsprikkel.
4. **Duurzame ontwikkeling** is volgens de definitie van de VN uit 1987 een zodanige maatschappelijke ontwikkeling dat onze generatie in zijn behoefte kan voorzien zonder toekomstige generaties hun kans op hetzelfde te ontnemen. Dit vereist evenwicht tussen sociale, ecologische en economische ontwikkeling, oftewel 'people, planet, profit'.³⁰ In 2015 heeft de VN dit verder uitgewerkt in 17 duurzame ontwikkeldoelen (SDG's).³¹

5. Een **parlementair orgaan** is bijvoorbeeld een wijk- of dorpsraad, een tweede kamer van de gemeenteraad of provinciale staten, of een Derde Kamer der Staten Generaal. Parlementair betekent: openbare vergaderingen, een gekozen voorzitter, een griffier, een presidium, een openbaar archief, een publieke tribune en faciliteiten voor de pers. De parlementaire status is om meerdere redenen belangrijk:
- Hij helpt om tot nevenschikking van en taakverdeling tussen ideedemocratie en taakdemocratie te komen. Zonder nevenschikking is balans niet waarschijnlijk en verandert er te weinig.
 - Hij benadrukt dat een taakdemocratisch orgaan de hele samenleving representeert, naast een ideedemocratisch orgaan dat hetzelfde doet maar in een andere doorsnijding en met een ander doel.
 - Bij parlementaire organisatie hoort openbaarheid. Als de samenleving toekijkt komt het algemeen belang meer op de voorgrond en krijgt najagen van sectoraal eigenbelang meer kritiek.
 - Er ontstaat een aanspraak op faciliteiten en middelen, waardoor de taakdemocratie sneller tot wasdom kan komen.
 - Parlementaire status trekt bestuurlijke kwaliteit aan. Er ontstaan nieuwe loopbaanperspectieven, ook voor politici in de ideedemocratie.
6. Met **gelegitimeerd** wordt bedoeld dat de taakdemocratische wijkraad of de transitiekamer formeel verankerd is in het openbaar bestuur en in de samenleving. Dat kan in de vorm van een grondvest of een statuut. Dat statuut benoemt onder andere wie de initiatiefnemende instanties zijn, welk doel hen voor ogen staat en welke status, verantwoordelijkheden en bevoegdheden het nieuwe orgaan krijgt, hoe toelaten en terugtreden van deelnemers werkt, welke relaties er zijn met andere organen, en welke inrichting, omvang, middelen en bestuur het orgaan krijgt. In het statuut kunnen bepalingen staan zoals:
- de transitiekamer kent vijf taakvakken, te weten wetenschap, burgers, overheid, bedrijven en non-profit;
 - de transitiekamer heeft drie kerntaken, te weten a) prioriteren van gebiedsbrede duurzaamheidskwesties; b) realiseren van collectieve campagnes voor aanpakken van topkwesties; c) effectmeting en publiceren van statistiek;
 - elk taakvak wordt bezet door minimaal één gekozen vertegenwoordiger van de betreffende achterban;
 - de taakvakken kiezen een voorzitter; of: de voorzitter wordt door een hogere instantie benoemd;
 - er is een griffie of secretariaat dat de vergaderingen organiseert en een openbaar archief bijhoudt;
 - de transitiekamer kent een presidium dat bestaat uit één vertegenwoordiger per taakvak, aangevuld met de voorzitter en de griffier;

- de transitiekamer stelt voor de ontwikkeling en realisatie van een campagne een commissie samen, bestaande uit vertegenwoordigers van de vijf taakvakken;
- enz.

Voor het functioneren van het orgaan zijn vervolgens spelregels nodig die bepalen hoe vergaderingen en besluitvorming verlopen en hoe de kerntaken van prioriteren, campagnes en statistiek ingevuld worden. Het is goed gebruik om een statuut enigszins abstract en tijdloos te houden en notarieel of openbaar bestuurlijk vast te leggen, en de praktische detaillering op te schrijven in een eenvoudiger door het orgaan zelf actueel te houden reglement. Bijvoorbeeld:

- de campagnecommissie inventariseert intern door middel van brainstorm alle denkbare bijdragen van elke geleding en stelt hiervan een overzicht op waarin ook de onderling versterkende relaties tussen de bijdragen zichtbaar worden;
- de taakvakvertegenwoordigers in de campagnecommissie leggen het resulterende campagneplan voor aan hun achterban om terugkoppeling en steun te verzamelen;
- de taakvakvertegenwoordigers roepen hun achterban op om massaal steun te geven aan het uiteindelijke campagneplan;

Bij het schrijven van dit essay zijn er nog geen complete voorbeeldteksten voorhanden. Wel wordt gewerkt aan een kleinschalige variant: taakdemocratische statuten voor een stichting i.o. voor integrale duurzame ontwikkeling van een cultuurhistorisch deelgebied van een buurtschap. In die statuten komt vast te liggen dat het bestuur en de RvT bestaan uit vertegenwoordigers van de vijf geledingen.

7. **Democratisch vertegenwoordigd** betekent gekozen afgevaardigden. Loting ligt niet voor de hand omdat er namens de achterban overlegd en onderhandeld moet worden.
8. **Maatschappelijke geledingen** zijn bijvoorbeeld de wetenschap, de burgers, de overheden, de bedrijven en de non-profit (onderwijs, zorgt, sport, cultuur, levensbeschouwing en burgerinitiatieven). Deze opsomming is in het stramien als standaard gekozen. In de definitie staat echter alleen de onderliggende ontwerpregel (geen concurrentie op transitietaken, maximaal transitie-effect, hele samenleving vertegenwoordigd). Daardoor blijft er ruimte voor andere configuraties, zoals de geledingenmodellen van de waterschappen en de SER. Die kunnen dus met deze definitie ook worden aangeduid als taakdemocratisch.
9. De eis van **complementaire** bijdragen betekent dat de geledingen zo gekozen en afgebakend zijn dat hun bijdragen elkaar niet overlappen en dat er dus geen grond is voor concurrentie daarop. In plaats daarvan is er onderlinge afhankelijkheid en dus een betere voor samenwerking en taakverdeling.
10. **Bijdragen** moeten worden opgebracht door de achterban in de geledingen, dus door wetenschappers, burgers, overheden, bedrijven en voorzieningen. Net als bij een cao betekent dit dat hun vertegenwoordigers moeten inschatten waartoe de achterban bereid zal zijn en dat ze hun achterban kunnen oproepen verantwoordelijkheid te nemen en een onderhandelingsresultaat te accepteren. Voor de deelnemers in het

parlementair orgaan is dus maatschappelijk leiderschap en een warme band met de achterban belangrijk.

11. **gebiedsbrede transitiecampagnes.**

12. Als de geledingen elk een unieke en onmisbare taak hebben, dan zijn ze voor wat het doel van duurzame ontwikkeling betreft elkaars gelijken. De bevestiging daarvan in **gelijke aandelen in spreektijd en stemrecht**, bevordert eigenaarschap, gedeelde verantwoordelijkheid en veiligheid. Elke geleding wordt gehoord. Meer achterbanvertegenwoordigers in een geleding geeft niet automatisch meer invloed.

In Figuur 9 vergelijken we ideedemocratie en taakdemocratie. Het Europese parlement is aanduid als ideedemocratisch er geen geledingenmodel met zetelborging is, waardoor partijvorming met geestverwanten een natuurlijke manier is om invloed te verwerven. De VN klimaatconferenties zijn aangemerkt als taakdemocratisch omdat voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering een existentiële en collectieve taak is, waarvoor alle landen een eigen bijdrage moeten leveren en daar intern de handen voor op elkaar moeten zien te krijgen.

	Ideedemocratie	Taakdemocratie
Waar	EU parlement, Staten Generaal, PS, gemeenteraad	VN klimaatconferenties, Waterschappen, SER, wijkraad, transitiekamer, ketenkamer
Doel	Machtsdeling bij onderlinge verdeeldheid	Taakverdeling bij urgentie
Indeling	Ideologisch: links, centrum, rechts	Sectoraal: burgers, bedrijven, overheden, ...
Deelname	Zetelconcurrentie , verdringing is mogelijk	Geborgde zetels , continuïteit is gewaarborgd
Gedrag	Coalitie en oppositie , voortdurende strijd	Afhankelijkheid en brede samenwerking
Urgentie	Luxe als verdeeldheid te permitteren is	Noodzaak in democratie bij existentiële dreiging
Blikveld	Interne belangen (hier en nu)	Interne en externe belangen (later en elders)
Nuttig bij	Sociale kwestie 19e eeuw Welvaartsdeling 20e eeuw	Waterveiligheid 13e eeuw Duurzaamheidskwestie 21e eeuw

Figuur 9: Vergelijking ideedemocratie en taakdemocratie **[verdiepen mbv swot]**

Deel 3: Problematisering

Met de definitie en de toelichting hebben we nu een compact totaalbeeld van taakdemocratie. Is dat voldoende robuust? Of is het eenvoudig door te prikken? Hieronder een overzicht van kritiekpunten en zwakheden, en wat daar mogelijk aan te doen is.

Buitenlandse organisaties

Het toegang tot het taakvak van de burgers kan beperkt worden tot de geregistreerde bewoners van het gebied, maar voor de andere vakken is exclusiviteit dat soms ingewikkelder. Bij de bedrijven bijvoorbeeld, kunnen ook de hier gevestigde buitenlandse multinationals zich melden. Hun invloed in een taakdemocratische kamer is echter beperkt tot een fractie van 20%, want in het bedrijvensvak zitten representanten van *alle* hier gevestigde grootbedrijven, mkb'ers en zzp'ers. Daarbij moet een onderlinge verhouding gevonden worden die recht doet aan zowel de grote als de kleine ondernemers. Lukt dat, dan kan de afweging zijn dat ook de hier gevestigde multinationals kunnen bijdragen aan onze duurzaamheidstransitie, en dat ze daarmee de verantwoordelijkheid hebben om dat ook daadwerkelijk te doen. Of zelfs via regelgeving daaraan gehouden kunnen worden, waarmee onze democratie zelfs kan bijdragen aan duurzaamheid elders. Nog een afweging kan zijn dat het aan tafel halen van multinationals in openbaar debat voorkomt dat ze onder de radar blijven. Desondanks kan er protest komen tegen openstellen van onze democratie voor buitenstaanders. Mogelijk lijkt het op debat over dubbele nationaliteit van parlementariërs. Uiteindelijk heeft slechts een minderheid daar een groot probleem mee.

Dubbele stemmen

Het gegeven dat sommige mensen in meerdere vakken een stem hebben, bijvoorbeeld omdat ze zowel ondernemer als burger zijn, is een consequentie van taakdemocratie, maar hoeft geen nadeel te zijn. Er kan immers ook gesteld worden dat wie meerdere taken vervult ook meer inspraak verdient. Het principe is dan eigenlijk 'one task one vote'. Acceptatie van dubbel stemmen is dus verdedigbaar, ook omdat stemrechtcorrecties complex zullen zijn en waarschijnlijk weinig verschuiving teweeg zullen brengen. Bij de waterschappen bestaat overigens al sinds de 13^e eeuw enige overlap tussen de bestuurlijke geledingen maar een heet hangijzer is dat niet.

Belangengroepen

Het label taakdemocratie zou als misleidend kunnen worden opgevat omdat naast het demos ook specifieke belangengroepen binnen de wetenschap, overheid, bedrijven en non-profit een positie kunnen krijgen.

Belangengroepen worden in de politiek met argwaan bekeken omdat ze in de ogen van partijpolitici vaak het eigenbelang boven het algemeen belang stellen en daar vervolgens

assertief op inzetten, met ongelijkheden, onrecht en maatschappelijke kosten tot gevolg. Denk aan agressieve protestgroepen en industri lobby voor schadelijke producten. Belangengroepen worden daarom soms eerder gezien als probleem dan als deel van de oplossing.

Tegen deze kritiek kan worden ingebracht dat ideedemocratische politici hun ideologie en de daaruit veronderstelde belangen gemakkelijk identificeren met algemeen belang. Het verwijt treft dus ook henzelf.

Bij duurzame ontwikkeling zijn vele belangengroepen in de eerste plaats *taak*groepen. Ze zijn onmisbaar als representanten van schakels in productketens (bedrijvenbranches), als cultuurdragers (voorzieningenkoepels), als kennisbronnen of organisatietalenten (beroepsverenigingen). Vooropstellen van het frame van taakgroepen kan in theorie bijdragen aan nieuwe rolopvattingen, missies, leiderschap en achterbancommunicatie, maar aangetoond en zeker is dat niet.

Verder veroorzaakt taakdemocratie onderlinge afstemming of samenwerking tussen specifieke belangengroepen, bijvoorbeeld tussen brancheorganisaties in het bedrijvensvak. Niet zelden is daarbij een nadeel voor de een, een voordeel voor de ander. De optelsom kan dan leiden tot een meer genuanceerde inbreng in het plenair overleg van de transitiekamer.

Taakdemocratie ontmoedigt najagen van sectoraal eigenbelang ontmoedigen op meerdere manieren:

- door creëren van een voedingsbodem voor taakverdeling en samenwerking;
- door invloed van geledingen op voorhand te limiteren tot 20%;
- door de wetenschap, die onterechte claims kan weerspreken, een stem te geven;
- door openbaarheid, waardoor sectoraal egoïsme in de schijnwerpers komt;
- door gelijkelijk verdelen van spreektijd en stemrecht;
- door toetreding aan criteria te binden, bijvoorbeeld democratisch gehalte;
- door bevorderen van democratische zelforganisatie van ondergerepresenteerde groepen.

In de aanvullende kamer is het bedrijfsleven als blok aanwezig, naast vier andere blokken, en dus in een afhankelijke minderheidspositie. De vaste stemverhouding brengt balans en stabiliteit, en is een winst ten opzichte van bijvoorbeeld de klimaattafels waarin de industrie een onevenredig zware stem had. In het blok van het bedrijfsleven participeert behalve het MKB en het ZZP ook het grootbedrijf. Deze wordt daar door vier andere blokken aangesproken op de verantwoordelijkheden en taken die multinationals hebben voor duurzame ontwikkeling. Daarmee ontstaat een tegenkracht tegen kortzichtig aandeelhoudersbelang. Die tegenkracht is er nu te weinig. Het enige legitieme belang dat hier telt is het algemene belang van zowel het hier en nu als van het 'elders en later'.

Rol van de overheid

In de theorie van taakdemocratie zijn vele vragen nog niet beantwoord. Bijvoorbeeld: de overheid is in een transitiekamer een deelnemer naast - in plaats van boven - vier maatschappelijke geledingen: wetenschap, burgers, bedrijven en non-profit. De overheid is in dit gezelschap onmisbaar vanwege haar transitiekennis en transitieinstrumenten (zoals regelgeving, belasting, prijsbeleid, voorlichting). De reden voor nevenschikking in plaats van bovenschikking is het belang van gedeelde verantwoordelijkheid en eigenaarschap bij alle vijf geledingen. Dat vergroot de geloofwaardigheid van de vertegenwoordigers van de geledingen als die een beroep moeten doen op hun achterban. Taakdemocratie vraagt dus om horizontale samenwerking en gelijkwaardigheid en die komen tot uitdrukking in de symboliek van een ronde tafel en in gelijke verdeling van spreektijd en stemrecht. De overheid heeft aan de ronde tafel weliswaar de beste plek (tegenover de voorzitter) maar heeft ondanks haar bestuursmacht niet het primaat of de gespreksleiding, al is het niet ondenkbaar dat een vertegenwoordiger van de overheid gekozen wordt als voorzitter. Voor overheden, die het stimuleren en faciliteren hoog in het vaandel hebben, is deze positie mogelijk toch ingewikkeld. Hoe gaat dit uitpakken? Welke problemen levert dit op? Zijn die hanteerbaar te maken? De theorie is op dit punt nog niet compleet.

Een mogelijke analytische kapstok om dit te kunnen verdisconteren is om te spreken in termen van functioneel tekort/behoefte en representatief tekort/behoefte als het over de overheid en de publieke zaak van duurzaamheidstransitie gaat. Met andere woorden: het ontbreekt aan transitiekennis en aan representatie van maatschappelijke geledingen die door taakverdeling transitie kunnen versnellen. De overheid kan zelf beide tekorten/behoeften (deels) inlossen (ze kan bijdragen aan het oplossen van het functioneel tekort door ambtelijke kennis in te brengen, en bijdragen aan het representatief tekort door zelf zitting te nemen in fora) maar moet tegelijkertijd deze tekorten ook (laten) aanvullen vanuit de samenleving (door belangenarticulatie te organiseren op allerlei manier en door deskundigen te betrekken bij beleidsvorming). Een dubbele complexiteit dus voor de overheid, die hierin voortdurend naar een verantwoordbaar evenwicht zoekt.

In het voorgestelde model vult de overheid de eerste rol in door in een taakvak deel te nemen en daarmee ambtelijke kennis en bestuurlijk organisatievermogen in te brengen. De tweede rol vult de overheid in door de nieuwe democratische werkvorm te faciliteren, zoals zij ook andere parlementaire organen faciliteert.

Macht, manipulatie en misdaad

Elke samenleving kent individuen en groepen die uit eigenbelang de geschreven en ongeschreven regels negeren en die andere personen of groepen schade toebrengen of maatschappelijke kosten veroorzaken. Dat is manipulatie of zelfs misdaad, en gaat niet zelden onder het mom van diplomatie, belangenbehartiging en lobby. Juist politieke organen zijn een doelwit voor manipulatie, want als dat succesvol onder de radar blijft valt er veel te halen. Politieke organen moeten hierop voldoende berekend zijn. Hoe zit dat bij de transitiekamer?

Een sluitend antwoord is hierop nog niet te geven, omdat er nog geen praktische ervaringen te melden zijn. Wel kan gesteld worden dat de vaste stemverhoudingen en de openbaarheid de

mogelijkheden voor manipulatie beperken. Er zijn echter ook deelconcepten die kwetsbaar kunnen blijken te zijn voor schadelijk winstbejag, zoals de procedure van toelating, de gang van zaken binnen taakvakken, de achterbancommunicatie, de bemensing en werkwijze van campagnecommissies en de interne organisatie van de kamer (reglement, presidium). Voor al deze onderwerpen is nog denkwerk te doen. Zie ook Kleinschalig experimenten op p33 en Vragen en antwoorden op p57.

Representatie binnen taakvakken

De wijze van representatie binnen taakvakken is nog niet uitgewerkt en kan in de praktijk complex blijken. Bijvoorbeeld als er geen voor de hand liggende dimensie is (geografisch, thematisch, ideologisch, etc.) waarop deelgroepen onderscheiden kunnen worden, of als deelgroepen binnen de achterban in concurrentie verwickeld zijn, of als er grote omvangverschillen bestaan binnen de achterban.

Denkbare oplossingen zijn het ontwikkelen van deelnamecriteria voor elk taakvak, een toelatingsprocedure en een formule voor stemrechtverdeling binnen taakvakken (zie hierna). Concepten hiervoor zouden vanachter de tekentafel aan de theorie van taakdemocratie kunnen worden toegevoegd, maar doorontwikkeling vanuit praktijktoepassingen lijkt aantrekkelijker.

Stemrechtverdeling binnen taakvakken

In de achterban van een taakvak kunnen grote verschillen bestaan in organisatieomvang, en dat maakt hoofdelijk verdelen van stemrecht onrechtvaardig. Stel bijvoorbeeld dat in het bedrijvensvak vertegenwoordigers zitten van resp. de multinationals, de mkb'ers en de zzp'ers, hoe verdelen die bij ontbreken van consensus onderling de 20% stemrecht van hun vak? Gelijke verdeling per hoofd kan het grootbedrijf benadelen. Verdeling op basis van aantallen werknemers kan onrechtvaardig uitpakken voor de zzp'ers.

Een denkbare oplossing hier is een rekenregel die het midden houdt tussen hoofdelijk en evenredig. Bijvoorbeeld de 'fte-formule' van de vereniging Noorden Duurzaam, die zowel particulieren als grote organisaties in het ledenbestand heeft. Met een logaritmische formule wordt voor ieder lid de contributie en het stemrecht bepaald. De rekenwijze komt erop neer dat een 10 keer groter fte-getal leidt tot een 2,5 keer hogere contributie en 2,5 keer groter stemrecht in de ALV.³²

Deel 4: Praktijk

Experimentontwerp

Na de voorgaande schets van ontwerpregel, stramien, werkproces, definitie en problemen vragen we ons af hoe er verder geleerd en ontwikkeld kan worden. Wat we tot nu toe hebben is immers alleen theorie, hypothese en speculatie. Dan kan nog wel verder op doorgeborduurd worden worden maar op enig moment levert veldwerk meer op dan de tekentafel. Waar en hoe zou taakdemocratie getest kunnen worden? Wat mogen we daarbij verwachten?

Taakdemocratie en de transitiekamer zijn vooralsnog **theorie**. De hypothese is opgebouwd vanuit de urgentie van duurzame ontwikkeling, vanuit het veronderstelde onvermogen tot transitieleiderschap van het huidige parlementair stelsel, en vanuit een nieuwe interpretatie van de eeuwenoude bestuursvorm van de waterschappen. De wetenschappelijke onderbouwing is echter nog zwak en het wantrouwen in de politiek tegen functionele democratie of überhaupt stelselverandering is aanzienlijk. Toch is in dit essay een route gekozen die met grote stappen richting experiment gaat.

De eenvoudige verklaring daarvoor is dat de hypothese is **ontstaan vanuit experiment**. De vereniging Noorden Duurzaam (en haar voorloper) experimenteert sinds 2009 met steun van DuurzaamDoor (en diens voorloper) met nieuwe werkvormen voor duurzame ontwikkeling. Dat begon met projecten rond Cradle to Cradle die centraal stonden in het themagebied van duurzaamheid. De overheid was betrokken maar de politiek niet. Gaandeweg is het werkgebied verschoven, door het groeiende besef dat juist het politieke systeem een remmende factor is en dat inspraak of pressie vanuit niches, met uitzondering van de klimaatzaak, geen of te weinig versnelling geeft. Via concepten en prototypes voor tafels, tafelnetswerken en een tafelatlas (nu transitieatlas) verschoof de aandacht naar gebiedstafels voor integrale duurzame gebiedsontwikkeling. Een praktijktest daarmee in de gemeente Haren liet zien dat een dergelijke tafel gevormd kan worden maar daarmee nog niet representatief is en vervolgens snel energie verliest. Medio 2018 verscheen het tussenrapport van de staatscommissie parlementair stelsel, die met een pakket voorstellen wel het debat over democratie bediende maar niet inspeelde op de urgentie van duurzame ontwikkeling die om grotere ingrepen vraagt. Bezorgdheid daarover is mede vanuit NHL Stenden, Rijksuniversiteit Groningen en DuurzaamDoor samengevat in een kritische reactie, die overigens onbeantwoord bleef.³³ Medio 2019 ontstond het taakvakkenmodel voor transitietaakverdeling. Ook een hypothese, maar wel een die het probleem van representativiteit van de transitiekamer mogelijk zou kunnen oplossen en waarmee bovendien relatief eenvoudig te experimenteren is.

Om verder te komen kan er in twee richtingen worden gewerkt. Om te beginnen **wetenschappelijk onderzoek**. Er is literatuuronderzoek nodig om aansluiting te vinden bij ontwikkelingen elders en eerder, en om de hypothese van de transitiekamer te versterken, te veranderen of juist te ontkrachten. Over verbindingen tussen de domeinen van duurzame ontwikkeling en democratische vernieuwing en meer specifiek over de toepassing van concepten

van functionele democratie of taakdemocratie daarbij is weinig literatuur te vinden. Daar is behoefte aan academische analyse en reflectie en lijkt er ruimte te zijn voor ontwikkeling van nieuwe theorie.

De andere richting is **experiment**. Zolang de hypothese nog niet meer grond onder de voeten heeft lijkt dat misschien prematuur. Aan de andere kant: het levert data, nieuwe vragen en indicaties voor ontwerpvoorwaarden. Verder bestaat er in het veld belangstelling voor het idee van de transitiekamer en dat maakt experiment ook praktisch uitvoerbaar. Maar wellicht het sterkste argument om door te gaan met experimenten is dat de tijd dringt, met name voor aanpakken van klimaatverandering.

Wijken en dorpen lijken interessant proefgebied. Er is daar doorgaans een wijk- of dorpsraad of anders wel een bewonersorganisatie of belangenvereniging die de lokale gemeenschap vertegenwoordigt. Deze raad of vereniging is, in tegenstelling tot de gemeenteraad, in hoge mate vrij in het kiezen van een inrichting want de Kieswet werkt niet door op het wijk- en dorpsniveau en evrwoorzaakt dus geen partijenconcurrentie. Een ander voordeel is dat er rond 3.000 wijken en dorpen zijn in Nederland en dat er dus binnen deze populatie veel parallelle experimenten gedaan en vergeleken kunnen worden, met een sneller leerproces als resultaat.

In experimenten met de transitiekamer kunnen vele onafhankelijke inputvariabelen en afhankelijke outputvariabelen onderzocht worden. Bij de **inputvariabelen** kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de omvang en lidmaatschapscriteria van de kamer, de interne werkwijze, de ondersteuning en procesbegeleiding. **Outputvariabelen** zijn bijvoorbeeld aard en omvang van transitiecampagnes, gemeten transitie-effecten, toegekende rechten.

Behalve op belangstelling zal het idee van een nieuwe parlementaire kamer ook op **weerstand** stuiten. Groepen die via de transitiekamer hun entree zouden kunnen maken in de politiek kunnen bedenkingen hebben, bijvoorbeeld omdat lobbyen achter de schermen juist prima werkt voor behartigen van sectoraal belang, of omdat de leden het niet willen of dat de organisatiegraad van de achterban te laag is. Ook hier kan experiment zinvol zijn, omdat dan zichtbaar kan worden of en hoe het nieuwe denkraam verschuivingen in opinies geeft, en ook wat kamerbrede groepsdruk doet met de positie van een taakvak of van een deelnemer daarin. Anekdotisch in dit verband: in een ketenproject bij Noorden Duurzaam werd aan verzamelde ondernemers eens een voorstel gedaan voor een vrijwillige actie. Een van hen reageerde: "In mijn eentje begin ik er niet aan, maar we willen wel gezamenlijk gedwongen worden." Het is belangrijk om naar alle argumenten te luisteren en er iets mee te doen, en ook om tegelijk nieuwe en brede samenwerking te smeden die een nieuwe en positieve dynamiek oproept en weerstand kan doen afnemen.

Ook van gevestigde politieke partijen kunnen bezwaren verwacht worden, bijvoorbeeld dat 'buitenparlementaire samenwerking die akkoorden oplevert bij het parlement **het gevoel geeft dat ze klem worden gezet**'.³⁴ Dat is voorstelbaar, maar er valt tegenin te brengen dat de mondiale duurzaamheidskwestie meer transitievermogen vraagt dan wat partijendemocratie kan leveren en dat dus systeemvernieuwing nodig is en onderzocht moet worden. Verder is duurzaamheidstransitie geen exclusief werkgebied van partijenpolitiek. Alle maatschappelijke geledingen hebben hierin taken en verantwoordelijkheden, en kunnen zich net zo goed klemgezet voelen door een systeem van partijencompetitie dat onvoldoende tempo maakt. Het

is dus belangrijk het debat niet toe voeren vanuit de status quo en het machtsmonopolie van partijendemocratie, maar op het hogere plan van systeemkeuze. Dus niet of buitenparlementaire verbanden wel of niet democratisch gelegitimeerd zijn, maar welke verbanden parlementair zouden moeten zijn.

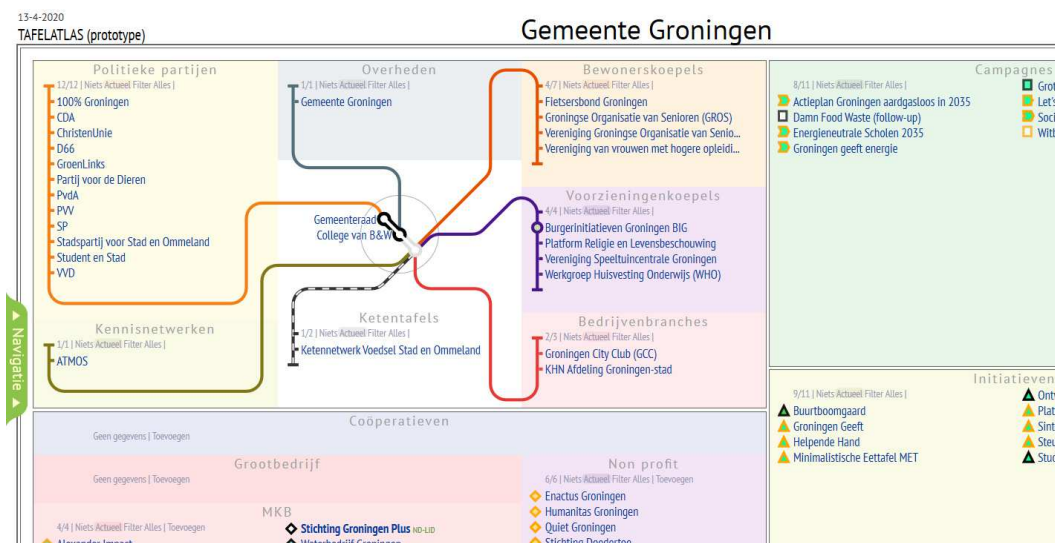
Voor politici kunnen er overigens ook **loopbaanperspectieven** zijn want in de transitiekamers zijn landelijk, provinciaal en lokaal mensen nodig die ervaring in het politieke bedrijf meebrengen. Bijvoorbeeld als representant van een geleding, als voorzitter van een taakvak, als onafhankelijke voorzitter van de kamer, als griffier of als procesbegeleider.

Kleinschalig experimenteren

Welke experimenten zijn er al geweest of lopen op dit moment? Wat leveren die op? Een overzicht, in vogelvucht.

Transitieatlas

Eind 2018 is bij Noorden Duurzaam een prototype van een online Transitieatlas gebouwd.³⁵ De symbolische kaarten in deze atlas zijn gebaseerd op het transitieproces van de vereniging, met bovenin kwadranten voor politiek en campagnes, en onderin voor actoren en initiatieven.

Figuur 10 Fragment van een kaart uit de Transitieatlas

In de atlas kunnen kaarten van regio's, provincies, gemeenten, wijken en buurten worden aanmaakt. Noorden Duurzaam geeft redactieaccounts uit per kaart, waarmee een kaartredacteur de kaart kan vullen en voorstellen voor vermeldingen kan vrijgeven. Het doel is bevorderen van uitwisseling over transitie binnen een gebied en bevorderen dat de politiek transitiecampagnes produceert. In het kwadrant van de politiek wordt de transitiekamer weergegeven als onderdeel van het bestuurlijk centrum van het gebied (in Figuur 10: het nog grijze station in de middencirkel), samen met het parlement en bestuurscollege. De vijf taakvakken zijn zichtbaar en

daarin kunnen deelnemers weergegeven worden. De kaart geeft zodoende ook een toekomstbeeld van openbaar bestuur. Technisch is de Transitieatlas een proefproject zonder garanties, maar ook zonder kosten voor de gebruikers. De Transitieatlas is te vinden op www.noordenduurzaam.nl/transitieatlas.

Rollenspel

In 2019 is bij DuurzaamDoor een *try out* gedaan met het concept van de transitiekamer, toen nog aangeduid als gebiedstafel. De deelnemers, allen als bestuurder of begeleider betrokken bij netwerken voor duurzaamheidstransities, werden verdeeld over de vijf taakvakken van de gebiedstafel van de fictieve 'Diepzeepolder'. Daar speelden volgens de instructie behalve transitienoodzaak ook grote cultuur- en belangenverschillen tussen de vakken. Het proces van verzamelen, prioriteren en starten van een campagne verliep aanvankelijk wat stroef maar eindigde met een campagnevoorstel dat voldoende steun kreeg. Bij de evaluatie maakt een deelnemer uit het vak van de bewonersgroepen een interessante opmerking. In het begin zette zij als representant van bewoners de overheid onder druk om het probleem op te lossen, ongeveer zoals in de gemeenteraad. Maar dat lukte volgens haar niet omdat de andere vier vakken van het bewonersvak verlangden dat deze ook een eigen bijdrage zou leveren aan de campagne, bijvoorbeeld in keukentafelgesprekken. Deze opmerking ging dus over transitietaakverdeling en groepsdruk en laat zien dat dit in een spelsituatie kan werken. De handleiding en evaluatie van de *try out* zijn bij Noorden Duurzaam op te vragen.

Participatie

In 2019 is de bundel 'Participatieverhaal Halen 2020' gepubliceerd³⁶, onder redactie van Arjen van Leeuwen die ook bestuurslid is van Noorden Duurzaam. In de bundel zijn enkele bijdragen van Noorden Duurzaam opgenomen waarin de visie op duurzaamheidstransitie en democratie vanuit het perspectief van participatie wordt belicht. Verder is er een praktijkverhaal over het mobiliteitsproject Vinkmobiel in een buitenwijk van Groningen waarin deelconcepten van taakdemocratie zijn toegepast, waaronder het ontwikkelen van een sectortafel.

Van 2016 tot 2020 is het project Vinkmobiel onderwerp geweest van onderzoek vanuit de Rijksuniversiteit Groningen en de WUR, in verband van het onderzoeksprogramma R-LINK.³⁷ In publicaties en bij paneldiscussies is het onderwerp van taakdemocratie met publiek en deskundigen besproken, met overwegend belangstellende en instemmende reacties.

Manipulatietest

In november 2019 is het toenmalige concept van taakdemocratie in een informeel lunchgesprek voorgelegd aan drie professionals met een bovengemiddelde kennis van politiek, macht, manipulatie, conflict en Macchiavelli: een oud-burgemeester en een IT-securityondernemer die beiden bekend zijn met *wargaming*, en een regionaal bestuurder van een grote vakbond. Het doel was een kritisch onderzoek, zoals een *pentest* waarbij IT-beveiliging getest wordt door een inbraakpoging te doen. Het gesprek begon met een korte inleiding over taakdemocratie. Daarna

volgde een vrije gedachtenwisseling, waarin zowel kritische opmerkingen ('gaat niet werken omdat') als constructieve opmerkingen ('kan werken mits') werden gehoord. De kritische opmerkingen betroffen het beleidsproces van de overheid (transitiekamers kunnen een rol hebben in voorbereiding of uitvoering, maar niet in besluitvorming), het mensbeeld (te positief, de mensen hebben te weinig urgentiebesef), de kennisnetwerken (genieten beperkt vertrouwen, kunnen elkaar tegenwerken) en kwetsbaarheid (manipulatie binnen een vak, dominantie door samenwerking van drie vakken). Constructieve opmerkingen gingen over werkwijze (spelregels nodig, aansluiten bij de praktijk van het poldermodel), benodigde facilitering door de overheid (ruimte, griffie), denkbare toepassingsgebieden (energie, mobiliteit, sociaal domein, wijken), vergelijking met de gemeenteraad (interessanter debat), effecten (politieke invloed door overheidsbestuurders relevante informatie aan te reiken, transitie verhuist van achterkamer naar voorkamer, de taart niet alleen verdelen maar ook groter maken). Bij de afronding was de teneur: dit behoeft aanpassingen en meer testen, maar het lijkt leuk en leerzaam, er kan iets uitkomen.

Wijk- en dorpsdemocratie

In een **dorp, wijk of buurt** is de inrichting van een democratisch orgaan in beginsel vrij te kiezen. Er bestaat vaak een dorpsraad, wijkraad of buurtraad die door de gemeente wordt gefaciliteerd. Daar hoort vaak een enigszins vrij te besteden budget bij, bijvoorbeeld € 3 per inwoner. Deze raad kan een taakdemocratische indeling aannemen, met gelijke vakken voor kennis, bewoners, overheid, bedrijven en non-profit, waarbij de non-profit bestaat uit onderwijs, zorg, sport, cultuur, levensbeschouwing en kleinschalige burgerinitiatieven. Deze indeling kan een betere representatie van de wijk realiseren, en een slagvaardiger initiatiefpunt voor transities. De vaste verdeling van spreektijd en stemrecht geeft bovendien veiligheid: je wordt gehoord. Campagneplannen van deze raad kunnen binnen de eigen beslisruimte vallen en dus vlot tot uitvoering komen, of bij grotere ambitie een voorstel zijn aan de gemeenteraad. Het zal interessant zijn om te zien hoe gemeenteraden hiermee omgaan: waarderen ze de betere representatie, professionaliteit, transparantie en actiegerichtheid³⁸, of zien ze zich voor het blok gezet door een wijk of dorp die de gelederen sluit?

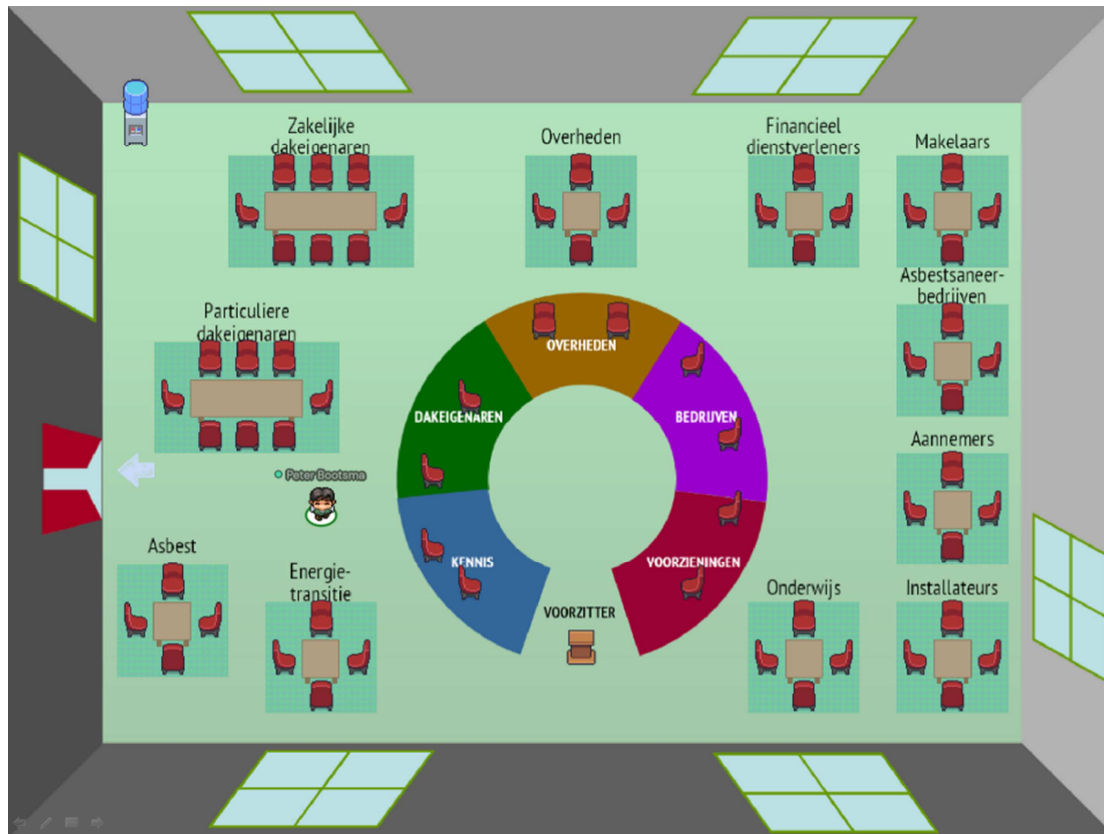
In 2020 is een **presentatie voor wijkraden** gereedgekomen, in de vorm van een powerpoint met toelichtende tekst.³⁹ Deze is inzetbaar bij verkennende gesprekken met wijkraden. De presentatie behandelt naast het concept van de transitiekamer ook de opwaartse spiraal die bij toepassing in een wijk kan ontstaan: een wijkraad met vijf taakvakken is een betere representatie, krijgt meer vertrouwen en dus meer budget, krijgt meer voor elkaar en trekt meer gekwalificeerde deelnemers aan, waardoor het vertrouwen bij de gemeente verder toeneemt. Verder wordt ingegaan op de vraag welke rechtspersoonlijkheid een wijkraad zou kunnen hebben. Vanuit diverse wijkraden in de gemeente Groningen en elders in de provincie is belangstelling getoond.

Figuur 11 Pagina uit presentatie voor wijkraden.

Asbestsanering

Noorden Duurzaam heeft in 2021 een taakdemocratisch projectontwerp opgesteld voor versnelde sanering van middelgrote asbestdaken. Daarbij is een taakdemocratische strategie *boven* de markt aantrekkelijk, want stimuleren van initiatieven *in* de markt heeft door ontbreken van zowel overheidssubsidies als wettelijke verplichting weinig effect. Het projectontwerp behandelt het bijeenbrengen van de vijf geledingen via o.a. informatiebijeenkomsten. Verder is een werkwijze opgenomen voor versterken van hun zelforganisatie en eigenaarschap in bestaande en nieuwe samenwerkingsverbanden, zowel bij asbestdakeigenaren als bij technische en financiële bedrijven die bij sanering en dakvervangng een rol kunnen hebben. Ook is een model voor taakdemocratische rondetafelgesprekken uitgewerkt, met vooroverleg per geleding en plenair overleg tussen de vertegenwoordigers van de geledingen. In de rondetafelgesprekken ontstaat via enkele tussenproducten een meerpartijenovereenkomst die de vertegenwoordigers met hun achterban kunnen afstemmen. Het oogmerk is telkens om maximaal te voldoen aan voorwaarden voor massale deelname door asbestdakeigenaren. In het online platform Gather is een vergaderruimte voorbereid voor het geval er niet fysiek vergaderd kan worden.

Figuur 12 Taakdemocratisch overleg bij sanering van asbestdaken

Campagneovereenkomsten

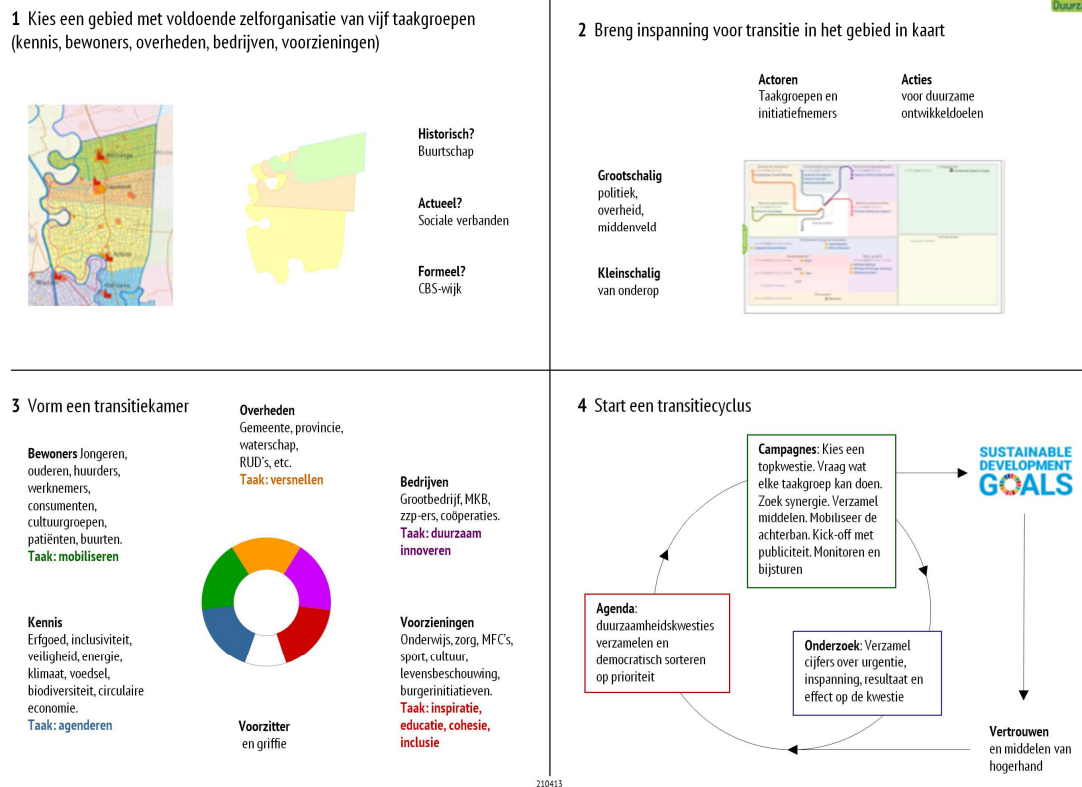
Met organisatieadviseur en managementboekauteur Majid Iqbal⁴⁰ wordt sinds 2021 samengewerkt aan een ontwikkelmethode voor taakdemocratische campagneovereenkomsten. Iqbal publiceert over een wetenschappelijk onderbouwde ontwikkelmethode voor formele overeenkomsten, gericht op vinden en elimineren van witte plekken, tegenstrijdigheden en belangenconflicten, en daardoor beperken van onbalans, risico's en herstelkosten. De methode werkt via tekstanalyse, uiteenrafelen van beloftes en tegenbeloftes in gecodeerde elementen, spiegelen tegen een database met bewezen werkzame patronen van overeenkomsten, en tenslotte reconstructie van goed leesbare tekst ('think like a lawyer, write like a poet'). De methode is toegepast bij onder andere Johnson & Johnson, de NASA en in Nederland bij het ministerie van Defensie. De samenwerking, waarin via een stage ook de Universiteit Utrecht participeert, betreft de doorontwikkeling en inzet van deze methode bij taakdemocratische campagneovereenkomsten. De uitdaging hierbij is de stap van bilaterale overeenkomsten naar multilateraal, en van autonome contractpartners naar representanten met last en ruggespraak.

Integrale duurzame gebiedsontwikkeling

De provincie Groningen verkoopt landbouwgrond die eerder werd aangekocht vanwege de aanleg van een hoogspanningslijn. Initiatiefnemers in Wetsinge verenigen zich om een cultuurhistorisch waardevol deelgebied in collectief beheer te krijgen en duurzaam te

ontwikkelen, en om een algemeen toepasbaar bestuursmodel hiervoor te ontwikkelen en te publiceren. De initiatiefgroep, Noorden Duurzaam en een notaris ontwikkelen taakdemocratische statuten voor de in 2021 op te richten stichting. In die statuten komt onder andere te staan dat het bestuur en de RvT worden samengesteld vanuit de vijf taakdemocratische geledingen.

Toepassing: Stappenplan voor integrale gebiedsontwikkeling

Figuur 13 Stappenplan integrale duurzame gebiedsverduurzaming

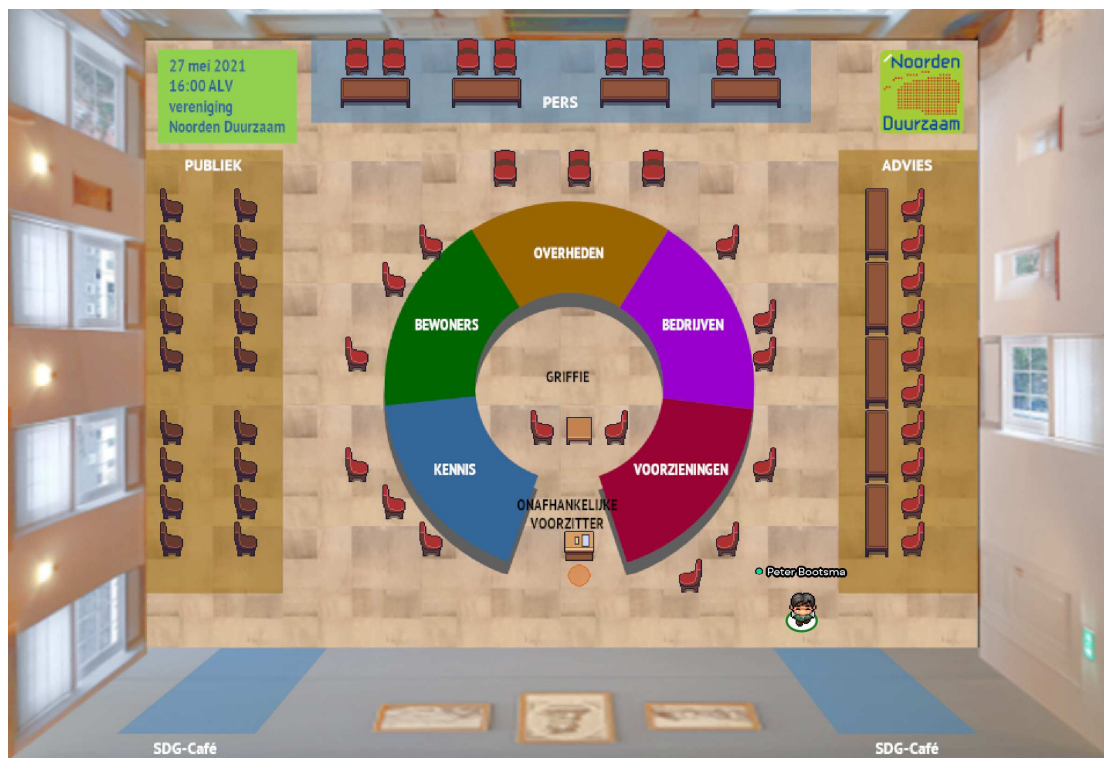
Consumentenzelforganisatie

Noorden Duurzaam, in de persoon van groene burgemeester Peter Bootsma, de lector Biobased Business Valorization (circulaire economie) Egbert Dommerholt en de gemeente Groningen werken in het najaar van 2021 samen in een vooronderzoek naar zelforganisatie bij consumenten voor circulaire economie.⁴¹ Het vooronderzoek, dat wordt uitgevoerd door het studentenadviesbureau Citys Consultancy Groningen, is toegespitst op een productketen waarin recycling relatief eenvoudig is, namelijk PVC-producten in het assortiment van bouwmarkten (elektrabuis, sanitairpijpen, etc). Praktisch gaat het om inzameling van schone klusrestanten, waarvoor een economische business case niet ver weg lijkt. Een lokale consumentenbod van duurzame klussers, als die zou bestaan, zou daarin een belangrijke rol kunnen hebben, bijvoorbeeld in achterbancommunicatie, marktonderzoek en bij ontwikkelen van een recyclingcampagne. Belangrijke onderzoeksvragen zijn onder welke voorwaarden klussers lid zouden willen zijn deze bond, of mee willen helpen deze te organiseren, en onder welke

voorwaarden bouwmarkten, gemeente, beroepsonderwijs en wetenschap betrokken willen zijn in taakdemocratisch ketenoverleg. Afhankelijk van de uitkomsten van het vooronderzoek en steun vanuit de geledingen kan een project volgen waarin de klussersbond wordt opgericht.

SDG-Café

Vrijwilligers en professionals die zich inzetten voor de duurzame ontwikkeldoelen van de VN verenigen zich in vele verbanden en netwerken. Een laagdrempelig overkoepelend regionaal verzamelpunt voor deze nieuwe 'beroepsgroep' is er echter nog niet. Noorden Duurzaam heeft als experiment tijdens de lockdown van 2020/2021 daarom een online 'SDG-café' ontwikkeld op het platform Gather. Het café heeft voor elke SDG een stamtafel en er zijn diverse ruimtes voor ontmoeting en co-creatie. Een van die ruimtes is ingericht als transitiekamer, zie Figuur 14 Transitiekamer in Gather, en gebruikt voor een Algemene Ledenvergadering.⁴²

Figuur 14 Transitiekamer in Gather

Webinars, lezingen en workshops

Noorden Duurzaam geeft op verzoek lezingen over taakdemocratie en sinds 2020 ook online webinars en workshops. In de workshops ontwerpen deelnemers een parlementaire kamer of een dorps-/wijkraad, met de SDG's als richtpunt. De online bijeenkomsten worden aangekondigd in de LinkedIn-groep van Noorden Duurzaam⁴³ en zijn te vinden in de agenda op de website van Noorden Duurzaam.⁴⁴ In 2022 organiseert het Politiek Netwerk Drenthe een congres waarin nieuwe modellen voor lokale democratie worden gepresenteerd. Noorden Duurzaam verzorgt een van de keynotes en een workshop.

Grootschalig experimenteren

Na de theorie die nog beter onderbouwd moet worden en de experimenten die goeddeels nog gedaan moeten worden komen we nu bij de speculatie over hoe het verder zou kunnen gaan. Opnieuw een risicovolle denkstap dus. We zetten die toch, om in verbinding te komen met het uiteindelijke richtpunt van dit essay: afdoende versnellen van duurzaamheidstransitie, ter wille van rechtvaardigheid in onze tijd en een leefbare wereld voor de generaties na ons. Die versnelling vereist veranderingen in ongeveer alle domeinen van de menselijke beschaving, van inspiratiebronnen en waardensystemen via sociale structuren, wetenschap, technologie en economie, naar politieke systemen en overheidsorganisatie. Een nieuw paradigma voor politiek is daar maar een van, maar is cruciaal omdat effectief democratisch leiderschap versnelling in alle andere domeinen mogelijk maakt of zelfs veroorzaakt. Er zal dus, naast alle inspanning van onderop, ook groot gedacht moeten worden. En dus speculeren we hier vrijuit. Zonder pretenties echter, want onze kennis is beperkt en voor de politiek en de duurzaamheid is het om het even of het deze denkoefening is die wat oplevert of dat een product uit een andere koker tot vernieuwing leidt.

In complexe dynamische systemen zoals onze samenleving en onze politiek wordt de status quo in stand gehouden door denkramen, actoren, verbanden, processen, etc. De toestand verandert niet door aan één knop te draaien: laat die knop los het systeem draait hem net zo hard weer terug. Meer kans op transitie zegt Katrien Termeer, in navolging van Karl Weick, als er op grote schaal **small wins** zijn: kleine stappen die ieder voor zich niet al te veel weerstand oproepen maar gezamenlijk zorgen voor kritische massa.⁴⁵ Belangrijk daarbij is dat die kleine stappen *structurele* veranderingen aanbrengen, hetgeen betekent dat ze niet snel in de categorie laaghangend fruit zullen vallen. Small wins worden overigens niet van zelf big wins, ze moeten worden verspreid, verbreed of verdiept om echt tot een transitie of transformatie te leiden.

Het idee van small wins wijst voor de transitiekamer opnieuw in de richting van wijken en dorpen want daar zijn er veel van en daar zijn structuurwijzigingen van de interne democratie relatief eenvoudig. Experimenten met de transitiekamer kunnen daar, maar ook op andere schaal, in principe **op eigen kracht** door direct betrokkenen tot stand gebracht worden, bijvoorbeeld door eigen initiatief van een wijkraad of bijvoorbeeld door een regionale SER.

Initiatiefnemers in dorpen en wijken hebben mogelijk aan het idee van de vijf taakvakken en de drie kerntaken al voldoende om aan de slag te gaan. Wellicht ook hebben ze behoefte aan **praktische materialen** zoals artikelen, presentaties, stramienen, handleidingen, checklisten of brainstormcanvassen. Die zijn open source en kostenloos op te vragen of te downloaden bij Noorden Duurzaam. In de transitieatlas kunnen ze hun werkgebied opzoeken en daar redactierechten voor krijgen. Autonome verspreiding van taakdemocratie, zonder begeleiding, is dus in beginsel mogelijk.

Mét ondersteuning kan de groei in principe **sneller** gaan, en is er **minder afbreukrisico**. Dat afbreukrisico kan aanzienlijk zijn want energie van mensen ebt snel weg als er weerstanden zijn en een nog onbekende nieuwe oefening niet direct wat oplevert. Een belangrijke vraag is dus hoe op voldoende schaal ondersteuning geboden kan worden aan grote aantallen experimenten met transitiekamers.

Ondersteuning kan worden geboden vanuit transitienetwerken, -instellingen, -dienstverleners, kennisinstellingen of overheden. Ondersteuning kan bestaan uit o.a. adviezen, procesbegeleiding, opleidingen, webdiensten, uitwisseling, communicatie en administratie. Webdiensten zijn vooral praktisch. Ze kunnen bestaan uit een manifestpagina met of zonder onderliggend stramien, overzichten van kwesties, campagnes en indicatoren, kamerledenadministratie, een stelsysteem, een mailsysteem, vermelding in een atlas, etc. Prototypes van dergelijke webdiensten zijn bij Noorden Duurzaam kosteloos (maar zonder garanties) beschikbaar voor transitiekamers. Webdienstverlening is relatief eenvoudig op te schalen. Ondersteuning die contacturen vraagt is een ander verhaal. Gezien de schaal gaat het dan niet om een enkele aanbieder of een aanbodketen maar eerder om brancheontwikkeling.

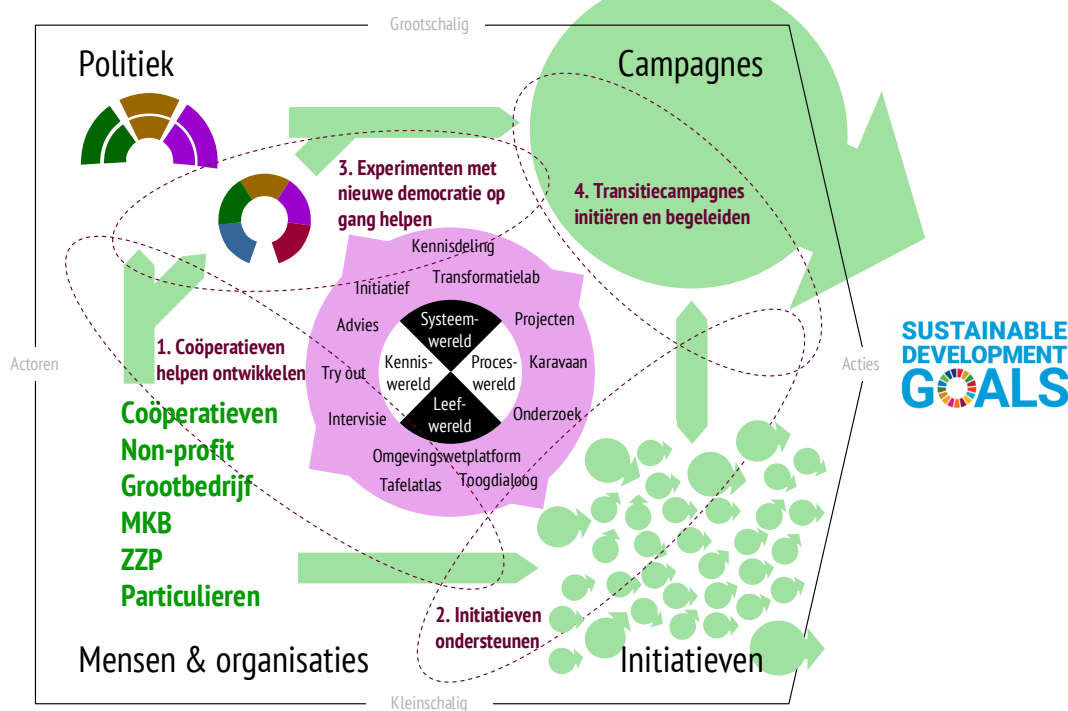
Een van de landelijke transitienetwerken die op dat vlak iets kan bieden is het interbestuurlijke programma **DuurzaamDoor** dat in opdracht van het rijk en de provincies wordt uitgevoerd door RVO. Er nemen vele tientallen organisaties en professionals aan deel, uit vier werelden: de systeemwereld (overheden), de leefwereld (burgers, organisaties, bedrijven en maatschappelijk middenveld), de kenniswereld (onderzoek en onderwijs) en de proceswereld (adviseurs, procesbegeleiders, etc.). DuurzaamDoor bestaat uit tafels voor kennisdeling en experimenten, telkens op het kruispunt van deze vier werelden. Het programma is in 2021 begonnen aan zijn derde editie en krijgt daarin een regionale doorwerking.

In de '**vierwereldtafels**' van DuurzaamDoor werd zichtbaar dat er aanzienlijke cultuurverschillen zijn tussen de werelden en dat die verschillen transitie in de weg kunnen zitten. Tegelijk hebben de tafels laten zien dat het mogelijk is de werelden met elkaar in gesprek te brengen. Dat verkleint de verschillen en bevordert de samenwerking voor transitieprojecten die duurzaamheidskwesties aanpakken. De werkvorm van de tafels is gaandeweg aangescherpt met een projectmodel waarin kleine financiële bijdragen beschikbaar kwamen voor projecten, mits die deelnemers uit alle vier werelden hadden. Ook is een digitale samenwerkingsruimte ingericht die het netwerk, het gesprek en de projecten zichtbaar maakt. Projecten zijn hierin te volgen van dilemma via werving van deelnemers tot uiteindelijk herbruikbare prototypes en *small wins* (waarover verderop meer). Het concept van de vierwereldtafels is daarmee uitgegroeid tot een breed inzetbaar transitieinstrument.

In Figuur 15 is de **rol van transitiekennisnetwerken en duurzaamheidstransities** uitgewerkt. De figuur is als volgt te lezen:

1. Transitie houdt in dat actoren (links) in actie komen (rechts), zowel kleinschalig (onder) als grootschalig (boven), ten behoeve van de SDG's (helemaal rechts).
2. Mensen en organisaties kunnen rechtstreeks initiatieven nemen, maar ook via de politiek transitiecampagnes nastreven. Campagnes kunnen groot effect hebben, maar langs de koninklijke weg komen ze door electorale competitie slecht van de grond. De transitiekamer kan hier als olifantenpad zijn entree maken.
3. In het midden een transitiekennisnetwerk met deelnemers uit vier werelden en met werkvormen die daar ontstaan of van daaruit ingezet kunnen worden.
4. De werkvormen worden op vier manieren ingezet (ovalen) om transitie te versnellen.

Transitiemodel en 4 rollen van transitiekennisnetwerken

Figuur 15 Transitiemodel en 4 rollen van transitiekennisnetwerken

Een denkbaar vervolg is dat dergelijke transitienetwerken niet alleen landelijk maar ook provinciaal en lokaal tot ontwikkeling komen, als **open verzamelpunten van transitieprofessionals**. Dat verzamelpunt zou bijvoorbeeld regelmatig een transitiecafé voor contacten en kennisdeling kunnen organiseren, een transitie-academie kunnen worden die in samenwerking met hoger onderwijs opleidingen voor transitie management aanbiedt, en/of als adviespanel transitieprojecten in het eigen gebied met intervisie of anderszins kunnen steunen. Deze transitienetwerken kunnen met elkaar in contact staan, een landelijk kennisnetwerk vormen en verbonden zijn met andere netwerken voor duurzaamheidstransitie. Ze zouden ondersteuning kunnen bieden aan de transitiekamer in het eigen gebied, en aan de deelnemers aan die kamer. Bijvoorbeeld door faciliteren van een initiatiefgroep voor het ontwikkelen van de transitiekamer of door begeleiden van campagnes. Een deel van de kosten van deze transitienetwerken zou gedragen kunnen worden door de betreffende overheid, die zelf ook als een van de vier werelden in het netwerk deelneemt. Overheden staan immers voor meervoudige transitieopgaven en hebben in deze open verzamelpunten een direct inzetbaar participatieinstrument.

Op deze wijze ontstaat een **onderscheid** tussen enerzijds de democratische representatie van de samenleving in een transitiekamer en anderzijds de professionele ondersteuning daarvan vanuit overheden, kennisinstellingen, advieswereld en leefwereld. Dit onderscheid is belangrijk omdat het duidelijk maakt wie verantwoordelijk is voor politieke transitie samenwerking. Dat is de transitiekamer en niet het transitienetwerk, zelfs al zou daar het initiatief voor een transitiekamer vandaan komen. De kamer representeert de hele samenleving, het netwerk alleen

de transitieprofessionals. Het transitienetwerk is in die zin niet meer en niet minder dan een deelnemer in het taakvak van de wetenschap.

Vanuit de Participatietafel Regionale Netwerken (PTRN) is een advies van deze strekking voorgelegd aan DuurzaamDoor. Het programmateam DuurzaamDoor bij RVO stuurde in september 2021 de volgende **update** aan de deelnemers van het programma:

“Eind 2020 is het beleidskader DuurzaamDoor-3 en Jong Leren Eten door de Minister naar de Tweede Kamer gestuurd. Op basis van dit beleidskader heeft het programmateam het programma DuurzaamDoor–3 geschreven. Veel zaken in het programma DD-3 zijn hetzelfde gebleven als in DD-2: zo zijn er weer vijf inhoudelijke participatietafels en is de doelstelling van het programma (de ambitie om duurzaamheidstransities te helpen versnellen door ...) niet veranderd. Wel nieuw in het programma is de aandacht voor ‘de regio’ en het concept ‘Vermogens’. (...) Daarnaast hebben de Participatietafels PTRN en PT Omgevingswet, in navolging van o.a. Het Mooiste Advies van de PTRN, plaatsgemaakt voor Regionale TransitieWerkplaatsen (RTW’s) en een Community of Practise Regionale Transities (CoP RT’s). Kernmerk van een RTW is een bestaande coalitie met veel/meerdere stakeholders (O’s), werkend in een bepaald gebied/regio aan complexe opgaves in de regio (meerdere overheden betrokken en/of meerdere thema’s, gestapelde casussen). Een RTW kan verschillende vormen hebben, bijvoorbeeld een NOVI-gebied, een RES of een Regiodeal, maar kan ook een bepaalde regio, provincie of landsdeel zijn. Het doel van een RTW is om de bestaande coalitie helpen te professionaliseren (bijvoorbeeld meer integrerend samenwerken over de grenzen van de inhoud heen), en de vermogens van mensen, partijen en systemen vergroten om zo het regionale transitieproces te versnellen. Hiervoor zal bestaande en nieuwe kennis, instrumentarium en netwerk vanuit DuurzaamDoor en evt. externe kennis, expertise en/of procesondersteuning worden ingezet. Uiteindelijk zullen de inzichten uit de RTW’s worden gebruikt om te leren in de CoP RT’s en beschikbaar worden gesteld aan derden. (...) Op dit moment werken we aan de eerste vier RTW’s, aangereikt door onze partners bij de provincies. Ook werken we aan het opzetten van de CoP, waarin naast de vier RTW’s ook andere regionale transitielabs (term bedacht door de PTRN) zullen deelnemen. In een later stadium dit jaar zullen we jullie verder informeren.”

Dit heeft bij de deelnemers van de PTRN verbazing gewekt. De PTRN eenzijdig opgeheven, de regionale transitiewerkplaatsen vooralsnog ingevuld door bestaande overlegvormen te labelen als RTW en de kennisverzameling in CoP’s belegd bij de overheid. De overheden voeren dus weer zoals vanouds regie, en de samenleving participeert. Een stap terug dus uit het meer egalitaire ideaal van de vierwereldtafels.

Het is echter goed verklaarbaar. Net als in het betoog over taakdemocratische transitiekamers lijkt het erop dat ook hier een breed samengestelde tafel, zonder à priori spelregels zoals taakdemocratische verdeling van spreektijd en stemrecht, problematisch is. De basis voor samenwerking en taakverdeling is dan zwak en de onderlinge verhoudingen zijn onbepaald en dat kost vervolgens tijd en energie. Als er dan ook nog budget te verdelen is ontstaat gemakkelijk een beeld van een acquisitieplatform of zelfs een subsidieruif. Het ideaal van co-creatie op het kruispunt van vier werelden raakt dan op de achtergrond. Wat hiervan geleerd kan worden is dat een geledingenmodel niet alleen voor de transitiekamer een grondllegend concept en een experimenteerrioting kan zijn, maar dat dit ook in de ondersteunende transitiekennisnetwerken van pas zou kunnen komen.

Grootschalig implementeren

De speculatie kan nog een stap verder, want als na voldoende experimenten en bijstellingen aan het ontwerp er voldoende vertrouwen is, kan de transitiekamer een gelegitimeerd democratisch instituut worden.

De transitiekamer kan groeien in **rechten en bevoegdheden**. De transitiekamer zou van start kunnen gaan als adviesorgaan met alleen vergaderfaciliteiten en een organisatiebudget. Daar zouden vanwege het algemene transitiebelang en bij gebleken werkzaamheid stapsgewijs elementen aan kunnen worden toegevoegd, bijvoorbeeld communicatiebudget, juridische ondersteuning, informatierecht (delen in bestuurlijke informatiestromen), vragenrecht (bestuurders te spreken vragen) en onderzoeksrecht (enquêtes). Een transitiekamer is daarmee nog steeds een adviserende kamer in een parlementair stelsel en de besluitvorming over de omvang en besteding van transitiebudget ligt dan nog steeds bij de andere kamer(s). Geen formele machtsoverdracht dus. Het kan echter op enig moment en bij voldoende draagvlak in samenleving en politiek voor de hand liggen om de transitiekamer ook een instemmingsrol of eigen transitiebudget te geven. Dan is er dus wel sprake van nieuwe democratische machtsverdeling. Mogelijk ontstaat ergens in deze buurt een balans tussen wetgeving voor hier-en-nu in de wetgevende kamer en transities voor later-en-elders in de transitiekamer, is verdergaande uitbreiding van rechten en bevoegdheden overbodig en blijft het recht om moties in te dienen, wetsvoorstellen te amenderen of initiatief te nemen voor nieuwe wetten waar het nu is.

Ontwikkeling van de transitiekamer op gemeentelijk, provinciaal en rijksniveau kan als een informeel project beginnen maar zal uiteindelijk een **wettelijke basis** moeten hebben, zeker als de transitiekamer rechten en plichten krijgt naast de bestaande kamer. Daar kunnen allerlei stappen aan vooraf gaan, zoals bestuurskundig, staatkundig en staatsrechtelijk vooronderzoek, maatschappelijk en politiek debat, inpassing in partijprogramma's, of een referendum. Op enig moment is een wetsvoorstel nodig en misschien ook nog een voorafgaand regeerakkoord. Daarna volgt nog de behandeling in de Tweede en Eerste Kamer. Al met al een traject dat jaren kan duren en moeilijk te versnellen zal zijn. Gezien de haast die geboden is om de klimaatverandering binnen de perken te houden betekent dit dat de ideedemocratie niet kan wachten tot de taakdemocratie op sterkte is maar leiderschap moet tonen. Er is tweesporenbeleid nodig: de grote transitiehefbomen bedienen en ondertussen de vernieuwing van het politieke bedrijf aanjagen.

De **kosten** van de ontwikkeling van een nieuwe parlementaire werkvorm zijn voor rekening van de staat, zoals de staat ook de kosten van het bestaande stelsel draagt. Daar is in beginsel ruimte voor: de uitgaven van de overheid aan algemeen bestuur als percentage van het bbp lagen in 2018 op 4,2 procent. Europees gezien staat Nederland daarmee onderaan in de ranglijst.⁴⁶

Hoe het project zich **internationaal** zou kunnen ontwikkelen diepen we in dit essay niet uit. Als de hier besproken denklijn belangstelling krijgt is dat echter een voor de hand liggende volgende stap.

Conclusies

In dit essay hebben we een verkennend en ontwerpend onderzoek gedaan naar **taakdemocratie voor duurzaamheidstransitie**. We begonnen met de stelling dat er hoognodig naar het systeem van de politiek gekeken moet worden, omdat concurrentie tussen politieke partijen de duurzaamheidstransitie remt. Er is veel meer tempo nodig en dat vraagt om een meer coöperatief parlementair model. Het oudste democratische bestuursstelsel van Nederland, dat van de waterschappen, lijkt daar geschikt voor, ondanks de imagoschade die deze vorm van democratie in de vorige eeuw heeft opgelopen.

We hebben een taakdemocratisch idee voor een **nieuwe parlementaire kamer** beschreven, met als kern transitietakverdeling over vijf maatschappelijke geledingen: wetenschap, burgers, overheden, bedrijven en voorzieningen. Die krijgen in de transitiekamer gelijke spreektijd en gelijk stemrecht, om de eenvoudige reden dat geen van de vijf gemist kan worden en dat ongelijke verhoudingen niet bevorderlijk zijn voor de samenwerking. Verder krijgt de kamer drie kerntaken: kwesties agenderen, transitiecampagnes ontwerpen en statistiek daarvan bijhouden, zodat de transitiekamer met enig succes bij de bestaande kamer kan aankloppen voor bekostiging van transitiecampagnes. Probleemloos is het concept zeker niet, maar in een kritische reflectie zijn geen onoverkomelijke hindernissen gevonden.

Van de nog zeer bescheiden kleinschalige experimenten bij Noorden Duurzaam hebben we de hoopgevende resultaten vermeld. We hebben handreikingen gedaan voor grootschalig experimenteren en gespeculeerd over grootschalig implementeren in wijken, dorpen, gemeenten, provincies en het rijk. De optimistische conclusie bij elke denkstap is dat het denkbaar is, dat er een mogelijkheid lijkt te zijn, dat de weerstanden te overwinnen zijn, etc.

Wat er nu ligt is kan ook een visie genoemd worden. Of die visie daadwerkelijk realiseerbaar is, is nog niet te zeggen. Denkrichtingen als deze verdienen echter, vanwege de dringende urgentie van duurzaamheidstransitie, aandacht en onderzoek, en wel op korte termijn en op grote schaal. We zullen bij wijze van spreken als buitenaardse toeschouwers naar onze politieke systemen moeten kijken om ons te verbazen over het gebrekkige transitievermogen. Er zal een verandering van democratische systemen moeten komen, willen we niet de zoveelste beschaving zijn die door rooibouw of crisisonderschatting ten onder gaat. Willen we ons zelfrespect bewaren dan zullen we politiek moeten bedrijven op een manier die toekomstbelang, rechtvaardigheid en maatschappelijke taakverdeling boven ideologische concurrentie stelt.

Vragen en antwoorden

Hier verzamelen we vragen die ons gesteld worden naar aanleiding van het essay. Heb je een vraag die in het essay en hieronder nog niet beantwoord wordt, of vind je een antwoord niet afdoende dan laat weten via peter.bootsma@noordenduurzaam.nl. Vragen en antwoorden kunnen herschreven en herschikt worden en gaandeweg verplaatst worden naar de hoofdttekst.

Taakdemocratie ten opzichte van andere modellen

Q: Is taakdemocratie hetzelfde als het bestuursmodel van de waterschappen?

A: Taakdemocratie hebben we voorlopig gedefinieerd als een vorm van representatieve democratie waarin samenwerkende geledingen geborgde bestuurszetels hebben. Ern zijn een paar bepalingen maar die sluiten de waterschappen niet uit. Het bestuursmodel van de waterschappen kan daarom gezien worden als een *toepassing* van taakdemocratie op een specifieke maatschappelijke taak, in dit geval het waterbeheer. Een transitiekamer voor duurzame ontwikkeling is een andere toepassing. Omgekeerd kan het bestuursmodel van de waterschappen ook gezien worden als de *oervorm* van taakdemocratie.

Q: Wat is het verschil tussen een transitiekamer en een burgerberaad?

A: Transitiekamers produceren door achterbancommunicatie en door rechtstreekse onderhandeling tussen maatschappelijke geledingen breed gedragen transitiecampagnes. Ze creëren dus direct impact. Bij burgerberaden gaat dit meer indirect. Burgerberaden produceren door kennisvergaring en deliberatie adviezen aan de ideedemocratie. Die adviezen worden daar afgewogen tegen andere belangen voordat ze tot uitvoer komen en impact kunnen hebben. Er zit dus een zeef tussen waarin veel kan blijven hangen.

Q: Is taakdemocratie hetzelfde als corporatisme?

A: Nee. De hoofdlijnen van taakdemocratie zijn bij Noorden Duurzaam en voorloper CODIN van 2009 ontstaan vanuit werken aan duurzame ontwikkeling. Het concept heette eerder tafeldemocratie. Op enig moment ontstond belangstelling voor het model van de waterschappen. Nog later zijn we ons gaan verdiepen in corporatisme. Als buitenstaanders herkennen we daarin taakgerichte groepering. Bij corporatisme ontbreekt echter een concept voor samenlevingsbrede representatie, voor een transitiegericht werkproces en voor coëxistentie met ideedemocratische representatie. Er zijn dus enkele overeenkomsten maar corporatisme valt buiten de voorlopige definitie van taakdemocratie. In historisch opzicht is de relatie mogelijk nog iets duidelijker. Taakdemocratie is een nieuw label voor een ruim 700 jaar oud concept. Voor zover corporatisme verwant is aan taakdemocratie zou gezegd kunnen worden dat het een uitgestorven mutatie betreft.

De inspiratiebron voor het essay is het 800 jaar oude en nog altijd stabiele en effectieve democratische systeem van de waterschappen. Dus niet het 100 jaar oude en alom verguisde idee van, dat door autoritaire regimes gebruikt werd om het parlement buiten spel te zetten. We

nemen daar juist afstand van door de keuze voor complementariteit, voor een aanvullende kamer.

Q: Is de grondslag van het hier voorgestelde model decentraal territoriaal?

A: Nee, taakdemocratie is een vorm van representatieve democratie en is in algemene zin niet gebiedsgebonden. Toepassingen van taakdemocratie zijn staatkundig verschillend te typeren [concept, nog verifiëren]:

- Een taakdemocratische wijkraad of dorpsraad is *decentraal* en *territoriaal* en zou gezien kunnen worden als onderdeel van de *algemene* democratie omdat het in deze raad over alle onderwerpen gaat en er geen ander algemeen democratisch orgaan is op dit niveau. Anderzijds zijn de bevoegdheden van wijkraden en dorpsraden zeer beperkt bevoegdheden en zijn niet in wetten gefundeerd.
- Een taakdemocratische ‘tweede kamer van de gemeenteraad’ en ‘Tweede Kamer van Provinciale Staten’ is *decentraal*, *territoriaal* en *functioneel*. De taak is beperkt tot de functie van duurzaamheidstransitie, en in dat verband beperkt tot ontwikkelen en realiseren van transitiecampagnes voor duurzame ontwikkeling. De besluitvorming over die campagnes ligt in beginsel in de algemene democratie en daarmee is de transitiekamer een democratisch adviesorgaan maar nog geen democratie.
- Een taakdemocratische Derde Kamer der Staten Generaal is *centraal functioneel*, en verder hetzelfde als de provinciale en gemeentelijke toepassing van taakdemocratie van hierboven.
- De waterschappen zijn ‘*functionele decentrale* openbare lichamen en kennen een *territoriale* begrenzing’⁴⁷ Een waterschap is volgens de voorlopige definitie van oudsher taakdemocratisch en is daar de oervorm van.
- De SER is een centrale functionele democratie.

Q: Is functionele democratie altijd taakdemocratisch?

A: Nee. Taakdemocratie hebben we gedefinieerd als een vorm van democratie waarin (o.a.) meerdere maatschappelijke geledingen tot taakverdeling komen. Bij de waterschappen en de SER is dat het geval en die kwalificeren op dat punt dus als taakdemocratisch. Maar stel dat de SER uitsluitend zou functioneren op grond van referenda, of dat een waterschapsbestuur uitsluitend zou bestaan uit gelote bestuurders uit de hele bevolking van het gebied, dan zou het principe van taakverdeling tussen geledingen ontbreken. Dan is er geen sprake van taakdemocratie maar wel van functionele democratie.

Q: Is taakdemocratie altijd functionele democratie?

A: Nee. Taakdemocratie is *meestal* functioneel, dat wil zeggen gericht op de taak van duurzame ontwikkeling en met focus op elders-en-later, in een opstelling naast een democratisch orgaan dat meer op het hier-en-nu is gericht en over alles gaat en daarom als algemene democratie

wordt aangeduid. Er is echter geen conceptuele belemmering om een algemene democratie taakdemocratisch in te richten. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij een wijkraad of dorpsraad.

Initiatieven van onderop

Q: Is het model van een transitiekamer met taakvakken bedoeld voor initiatieven van onderop?

A: Niet specifiek. Immers, elke democratische politieke ordening wordt van onderop gevoed. Het echte verschil tussen het taakdemocratie en ideedemocratie zit in de dimensies waarin de samenleving gerepresenteerd wordt (sectoraal versus ideologisch), in de specifieke keuze voor vijf taakvakken met onmisbare transitierollen, in het systeem van geborgde zetels waarvoor binnen de geledingen verkiezingen worden gehouden en in de toevoeging van het wijkniveau als toepassingsdomein (naast gemeente, provincie en rijk).

Waarom zou taakdemocratie beter zijn?

Q: In de Europese samenlevingen van nu treffen we tal van vormen aan van burgerinitiatieven tot sterk geformaliseerde participatiemodellen. Waarom zou het taakvakkenmodel beter zijn?

A: Burgerinitiatieven kunnen een politiek systeem dat verlamd wordt door interne concurrentie niet repareren of vervangen. Participatiemodellen komen iets verder en zorgen voor een sterkere input vanuit de samenleving en kunnen daardoor bijdragen aan snellere en betere besluitvorming. Ook participatie heeft echter niet de bedoeling of zelfs maar de mogelijkheid om iets te veranderen aan het concurrentiesysteem in de politiek. Onze aanname is daarom dat het effect van participatie onvoldoende zal zijn, want participatie bestaat in allerlei vormen al lange tijd en het transitietempo ligt nog altijd te laag. Op deze punten biedt de theorie van taakdemocratie juist wel een praktisch handelingsperspectief. Taakdemocratie is dus van een andere categorie dan burgerinitiatieven en participatiemodellen. Zolang er in de categorie van taakdemocratie geen alternatieve modellen verschijnen is experiment met taakdemocratie zinvol. Dat experiment kan uitwijzen of taakdemocratie ook echt nuttig is voor duurzame ontwikkeling.

Q: Is duurzame ontwikkeling niet met minder (verander)kosten te bereiken door interactieve beleidsontwikkeling of met maatschappelijke akkoorden?

A: Partijen aan het woord laten in de vorm van interactieve beleidsontwikkeling komt neer op handhaven van de staande praktijk. De kritiek van het essay daarop (zie 19-4-2020 p4) is dat partijenconcurrentie kortzichtigheid bevordert en dat het gewenste resultaat (effectieve en tijdige transitie) tot op heden in het partijdemocratische systeem niet is bewerkstelligd. Als oorzaak noemen we dat partijen in een concurrentiemodel hun onderlinge verschillen uitvergrooten en verdringing nastreven. Dat beperkt de inzet op samenwerking. Daar komt bij dat er ook politieke partijen zijn die simpele oplossingen voor complexe problemen beloven of zelfs de urgentie van duurzame ontwikkeling ontkennen. Wat hun goed recht is overigens. In deze omstandigheid van concurrentie en populisme komt offers vragen voor duurzaamheidstransitie echter snel op stemmenverlies te staan, hetgeen één van de verklaringen is waarom politieke

partijen terughoudend zijn. Dit is geen ideologische factor maar een structurele, inherent en onveranderbaar verbonden aan partijdemocratie. Maatschappelijke druk op duurzamer partijprogramma's verandert heur maar weinig aan. De nadruk op deze structurele factoren en op de uitwerking daarvan voor duurzaamheidstransitie, die de basis vormen van het essay, worden in de reflectie niet weersproken. Dus blijft de stelling staan dat er geen grond is voor vertrouwen dat een partijdemocratisch systeem uit eigen beweging tijdig, dus zonder te wachten tot tipping points gepasseerd zijn of de wal het schip keert, tot effectieve transitieversnelling komt. De vraag van veranderkosten is dus niet aan de orde.

Maatschappelijke akkoorden: zie hoofdstuk.

Schaalgrootte

Q: Hoe is de verhouding tussen de nationale, provinciale, lokale en sublokale schalen? Wie beslist daarover?

A: Het essay behandelt de principiële toepasbaarheid van functionele democratie voor duurzame ontwikkeling en geeft niet meer dan een schets van de implementatievragen die daarbij te beantwoorden zijn. In het vervolg verdient de verhouding tussen de schalen en de besluitvorming daarover inderdaad onderzoek en ontwerp. Wellicht kan worden aangesloten bij de verhoudingen zoals die nu zijn tussen de drie verdiepingen in het huis van Thorbecke, en besluitvorming daarover via de Staten Generaal. Voor dorps- en wijkraden, die door gemeentelijke herindeling een belangrijker rol krijgen kan gedacht worden aan experimenteerruimte en faciliterend beleid door gemeenten, of aan ontwikkeling van landelijke kaders ten behoeve van compatibiliteit van het model voor functioneel democratische kamers over vier verdiepingen.

Bemoeiingsgebied

Q: Gaat de transitiekamer zich met alles bemoeien of blijft het beperkt?

A: Duurzame ontwikkeling betreft in beginsel alle ontwikkeling, en kwesties van duurzame ontwikkeling kenmerken zich door het grote aantal aspecten dat in beschouwing moet worden genomen en door causale ketens tot in de verre toekomst. Een politiek orgaan voor de functie van duurzaamheidstransitie moet daar praktisch mee overweg kunnen. Om deze reden voorziet ons model niet alleen in een (nationale, provinciale, gemeentelijke en wijk-)gebiedstafel voor integrale duurzame gebiedsontwikkeling, maar ook in ketentafels voor specifieke productketens, sectortafels voor voorzieningen en bedrijven, en thematafels voor wetenschapsdisciplines en praktische kennis. Een afloop dus van integraliteit naar specialisatie, die het mogelijk maakt om complexe kwesties onder te brengen bij ketentafels, waarin meerdere sectortafels en thematafels samenwerken. Dit lijkt op de tafels die voor het klimaatakkoord zijn ingesteld, maar dan met een à priori indeling in taakvakken voor een betere balans tussen burgers, kennisnetwerken, voorzieningen, bedrijven en overheden. De gebiedstafel kan dus ook delegeren en toezicht houden, en de integratie van deelresultaten behandelen.

De taakafbakening tussen de partijenkamer(s) en de 'transitiekamer' kan inderdaad nog wel wat scherper. Bijvoorbeeld door een onderscheid tussen 'hier en nu' (interne verdeelvraagstukken, ethische kwesties, rampenbestrijding, klimaatadaptatie, etc.) en 'elders en later' (mitigatie, kwetsbare arctische, gematigde en tropische ecosystemen, onrecht, conflict en migratie in andere landen, mondiale overbevolking, leefbaarheid voor generaties na ons). Kenmerkend van deze categorie van 'elders en later' is dat het bemoeiingsgebied inderdaad onbeperkt is.

Formalisering

Q: Niet alleen is de samenstelling van de wijkraad gestandaardiseerd, maar zelfs de agenda van de vergadering is al meegegeven. Waarom zo formeel?

A: We krijgen met de vijf breed geformuleerde taakvakken veel meer taken en belangen bij elkaar dan in bestaande geformaliseerde functioneel democratische modellen zoals de SER en de waterschappen. Formalisering is dan een bewuste en ook tamelijk onvermijdelijke keuze, ingegeven door de aanzienlijke inzicht- en belangenverschillen die bij politieke interactie in de gebiedstafel hanteerbaar zullen moeten zijn. Elke campagne die er bedacht wordt zal immers benadeelden kennen en die zullen protest willen kunnen aantekenen. Ze zullen dan in bepaalde mate gecompenseerd moeten worden of ze zullen het nadeel moeten accepteren. Het is goed als de deelnemers dit in goede verstandhouding, door onderhandeling of door goede facilitering kunnen oplossen, maar lukt dat niet dan is een formele structuur waarop kan worden teruggevallen van existentieel belang. Verder hebben we te maken met vijf verschillende overlegculturen die hier samenkomen, en met aanzienlijke verschillen in politieke vaardigheden en beschikbare middelen voor professionalisering. Formalisering beschermt dan de zwakkeren. Ook omvang speelt een rol. We vermoeden dat gebiedstafels tientallen deelnemers zullen kunnen tellen (bijvoorbeeld vijf per taakvak), hetgeen meer spelregels nodig maakt dan in bijvoorbeeld een wijkverenigingsbestuur van vijf personen. Bovendien willen we dat de gebiedstafel een permanente en efficiënte besluiten- en campagnefabriek is, geen meer of minder incidenteel evenement zoals een burgertop. Nog een argument is dat parlementen in het algemeen hun inrichting en werkprocessen verregaand formaliseren, in plaats van alleen een beroep te doen op onderling begrip, professionaliteit, gedeelde waarden of gesprekstechnieken. Formalisering, tenslotte, is ook een afweer tegen manipulatie. Formalisering is dus niet tegendraads. Formalisering zou nadelig kunnen uitpakken voor aanpassingsvermogen van het orgaan en motivatie van deelnemers maar onvoldoende structuur heeft naar ons idee grotere risico's. Dit gezegd hebbende, is de mate van formalisering een factor die niet alleen aan de tekentafel bedacht wordt maar zich ook vormt in experimenten en in de praktijk en die per situatie verschillend kan zijn.

Overlegorgaan versus beslisorgaan

Q: De taak van de wijkraad is omschreven als overlegorgaan: vaststellen van kwesties die duurzame ontwikkeling in de weg staan, nemen van initiatieven voor campagnes, en vergaren en verstrekken van informatie. Daarnaast is aangeduid dat de wijkraad ook beslisorgaan kan zijn, bijvoorbeeld bij het verdelen van het wijkbudget. Miskent dit niet dat de stand van ontwikkeling van participatie sterk uiteenloopt, evenals de verhouding tot het gemeentebestuur?

A: We zouden de positie van de wijkraad (of dorpsraad) duidelijker kunnen omschrijven, en in kunnen gaan op de praktische toepassing van het model. Bijvoorbeeld:

Het is niet altijd duidelijk van wie de wijkraad is: is het een democratisch orgaan van de wijk zelf of is het een instrument van de gemeente? Onderzoeker en publicist Nico de Boer heeft zich in een essay voor het landelijke netwerk van burgerinitiatiefnemers LSA verdiept in de historie van wijkraden, waarvan vele na de Tweede Wereldoorlog zijn opgericht als organisatoren van gemeenschapsleven. Hij stelt dat ze door de gemeenten in de afgelopen decennia zijn gedegradeerd tot instrumenten van participatie in overheidsbeleid (De Boer, 2019). De budgetten waarover wijkraden zelf kunnen beslissen zijn volgens hem een fooi. Tegelijk krijgen wijkraden het verwijt van de gemeente dat ze niet representatief zijn, hetgeen in sommige gevallen leidt tot opheffing van die budgetten. Ook staan experimenten met bijvoorbeeld loting of bewonerspanels doorgaans onder regie van de gemeente, hetgeen de instrumentalisering van wijkraden illustreert. Tegen de achtergrond speelt de opkomst van vele andere burgerinitiatieven in de wijk die met de wijkraad concurreren om financiële steun van de gemeente. De Boer spreekt van een crisis. Hij stelt: "Wijkraden kunnen weer knooppunten worden van maatschappelijke democratie, maar dan moeten ze niet bang zijn voor een beetje macht."

In de wijkraden die we kennen vanuit de vereniging Noorden Duurzaam herkennen we deze crisis, maar zien we ook aarzeling van wijkraden om iets te doen aan hun representativiteit. De achtergronden lijken divers. Soms ontbreekt het vertrouwen dat het wat zal opleveren, soms lijken wijkraadleden beducht voor opgeven van informele machtsposities, soms wordt geen urgentie gevoeld, wil men niet de eerste zijn of ontbreekt het aan consensus over werkrichting, soms zien vrijwilligers op tegen de tijdsinvestering van een hervorming. Soms ook houden gemeenteambtenaren, die vaak aanzienlijke invloed hebben op wijkraden en burgerinitiatieven, de boot af.

Wat te doen? Enerzijds is er de urgentie van transitietaakverdeling die ook doorwerking op wijkniveau vraagt. Het voorgestelde model lijkt ook op wijkniveau inzetbaar omdat alle taakvakken en kerntaken praktisch in te vullen zijn. Implementatie kan voor de wijk behalve samenwerking voor transitiecampagnes ook betere representativiteit en daarmee meer autonomie opleveren. Dus zowel duurzaamheidswinst als democratiwinst. Anderzijds is er een complex van tamelijk alledaagse weerstandsfactoren waardoor de stap niet gemaakt wordt. Is dit een situatie die om een startmotor vraagt? Bijvoorbeeld een begeleid proefproject met steun van hogerhand, waarin voldoende bezwaren worden weggenomen en pioniers gecompenseerd worden?

Belangengroepen en lobby

Q: Zegt het essay dat een deel van het parlement op basis van belangenrepresentatie moet worden ingericht?

A: Dit geeft ons voorstel niet goed weer. We pleiten voor een doelomkering bij de netwerken die nu als belangengroepen te boek staan, van belangenrepresentatie naar taakverdeling (p8 en p14). Door elimineren van concurrentie ontstaat meer ruimte voor solidariteit. Dit neemt

uiteraard de groepsbelangen niet weg en ook niet dat deze actief zullen worden behartigd. Echter, door de collectieve opdracht, de geborgde posities, de stemrechtverdeling, de objectivering en politieke emancipatie van kennis, de openbaarheid en het onafhankelijk voorzitterschap ontstaat een tegenkracht. De hoop is dat uitschakelen van concurrentie, tegenwerken van belangengroepenegoïsme en andere maatregelen zoals faciliteren van zelforganisatie van ondergerepresenteerde groepen per saldo voldoende zullen zijn om effectieve transitietaakverdeling te bewerkstelligen.

Het essay betoogt dat het frame van belangengroepen ons op het verkeerde been zet. In het licht van duurzame ontwikkeling weegt de inzetbaarheid voor algemeen belang zwaarder dan het najagen van sectoraal eigenbelang. De nieuwe, op taakverdeling gerichte kamer brengt de sector- en brancheorganisaties in een nieuwe en meer openbare rol. Dat kan aanleiding zijn voor hen om hun missie te herzien en meer accent te leggen op maatschappelijk leiderschap.

Verder is de aanduiding belangengroepen misschien wel meer van toepassing op politieke partijen dan op sector- en brancheorganisaties. Politieke partijen hebben immers een belang bij verdringing van hun concurrenten en handelen daarnaar. Tussen brancheorganisaties speelt dat in veel mindere mate en is samenwerking voor circulaire ketens een gedeelde doelstelling.

Q: Ik heb twijfels bij de rol van belangengroepen in het tot stand brengen van verandering. Twee lobby's frustreren ons klimaatbeleid nu bijvoorbeeld heel erg: de agro-industrie plus boeren en de luchtvaart. Heel effectieve belangenbehartiging, maar geen oog voor onze toekomst. Hoe je belangengroepen in een taakdemocratie laat functioneren, dat lijkt me een puzzel. Wat doe je met het lobby-verschijnsel (zie ook CDA)?

A: Belangengroepen gedragen zich vaak egoïstisch en dat is inderdaad problematisch voor duurzame ontwikkeling. De puzzel is niet eenvoudig. In het concept van taakdemocratie ligt daarom niet enkel een wens tot rolverandering van belangengroepen, maar ook concrete maatregelen om ze meer als taakgroepen te kunnen laten functioneren. De eerste maatregel is het voorkomen van over- en onderrepresentatie, door de hoofdindeling van de transitiekamer in vijf vakken met gelijk stemrecht, waarvan één vak voor het bedrijfsleven. Geen enkel vak heeft dan de overhand en daardoor kan per saldo bij de verzamelde achterban meer acceptatie worden verwacht. Een tweede maatregel is transparantie: de transitiekamer vergadert openbaar, in plaats van in achterkamers. Openbaarheid betekent dat najagen van sectoraal eigenbelang eenvoudiger via de pers en de publieke opinie aan de kaak gesteld kan worden, en dat er druk vanuit de samenleving kan zijn om onze toekomst veilig te stellen. Dat is immers de opdracht van de transitiekamer. Ten derde, de transitiekamer realiseert politieke emancipatie van groepen die betekenis hebben voor de transitie maar in het ideedemocratische parlement niet meedoen: de wetenschap, de bedrijven, de non-profit voorzieningen. Emancipatie, met name in combinatie met transparantie en onderlinge afhankelijkheid kan ook leiden tot meer verantwoordelijk gedrag. Maar goed, het moet blijken allemaal en mogelijk is er meer nodig om deze effecten te bewerkstelligen. Wat doe je met lobby, tenslotte. Die sluit je hier dus niet buiten maar die laat je in het openbaar meespreken op een politiek platform waar het gaat over de toekomst. En daar zitten ze omdat ze een onmisbare taak hebben, waar ze door alle anderen op aangesproken kunnen worden. Je gaat dus het gesprek aan, maar over een ander onderwerp.

Macht, manipulatie en misdaad

Q: Je noemt belangen, maar waar is 'macht'? Laat een bijna maffiose landbouwlobby zich in een kader van evenwichtige representatie duwen? Gaan ondernemingen als Shell maar ook Amazon en Google zich voegen naar een orde die hun ruimte verkleint om door te gaan met de verrijking ten koste van anderen en ten koste van het milieu? Is de roep om openbaarheid niet strijdig met het belang van groepen om de openbaarheid te mijden en via marketing een fraai sociaal imago neer te zetten?

Idealen realiseren vereist macht. Macht kun je definiëren als de mate waarin je in staat bent jouw waarden te laten gelden. Is het reëel om te veronderstellen dat de grote belangen die nu het spel bepalen, zich in een framework van transparantie en verantwoording laten vangen dat hun macht zal inperken? Wat doet jouw denken met de verregaande verwevenheid van misdaad en economische macht? Anders gezegd: wat doe je met boeven in een taakdemocratie?

A: Waar is de macht *nu* zouden we ons kunnen afvragen. Op papier lijkt dat goed geregeld met een parlementair stelsel. De praktijk is echter dat het parlement zwak is. Door zetelconcurrentie zijn de partijen veel bezig met onderlinge profilering, en dat leidt tot moeizame formaties en kwetsbare coalities. Versplintering gaat daarbij ten koste van specialisaties binnen fracties. Zetelconcurrentie en de mogelijkheid van versplintering zijn geen toevallige actualiteiten maar systeemeigenschappen, ze zitten in het DNA van de liberale democratie. Lukt het binnen dit systeem niet om kortzichtig grootkapitaal en agressieve lobbyisten tot de orde te roepen, en dat is het geval, is het dan niet logisch om naar alternatieve *aanvullende* systemen om te zien? Aanvullend graag want dan kan er geëxperimenteerd en geleerd worden, en kan een parallel systeem tot wasdom komen en macht vergaren, ter versterking van het politieke systeem als geheel. Zie elders in deze FAQ of politieke partijen wel macht zullen willen afstaan, want ook dat spreekt niet voor zich.

Aandeelhouderskapitalisme wordt in deze vraag neergezet als schadelijk en onverbeterlijk, maar dat verdient nuancering want er zit juist beweging in. We zien immers voorbeelden van sterk toegenomen maatschappelijke druk (of macht) en vervolgens meebewegende multinationals. Hoe beter de maatschappelijke macht zich organiseert hoe sneller het grootkapitaal in beweging komt. Ook is imago niet oneindig op te poetsen en kan de publieke opinie zich tegen de vervuiler keren. Verder is er in het bedrijfsleven, meer dan in parlementen, veel rationaliteit en pragmatisme van het soort 'if you can't beat them, join them'. We kennen bijvoorbeeld ondernemers die best gedwongen willen worden tot nuttige maatregelen, mits het speelveld vlak blijft. Ook werknemers zijn een factor. Ze willen op verjaardagen met trots over hun bedrijf kunnen vertellen en daar is men in directiekamers gevoelig voor. Verder hebben we in de afgelopen decennia de opkomst gezien van MVO-, CSR- en ESG-beleid, van good governance en ethisch ondernemen, Rijnlands denken, MER en duurzaamheidsrapportage, allerlei vormen van emancipatoir sociaal beleid, van coöperaties en van sociale ondernemingen die het winststreven simpelweg schrappen. Deels afgedwongen door regelgeving maar ook deels op eigen initiatief, vanuit een veranderende tijdgeest. En lang niet allemaal voor het imago.

Per saldo is het echter nog niet genoeg. De neiging tot schadelijk winstbejag blijft sterk (bitcoin, fast food, fast fashion, goedkoop vliegen) en de politieke macht die dat moet indammen blijft zwak. Vandaar het voorstel van taakdemocratie.

Willen de bedrijven de achterkamers inruilen voor de openbaarheid? Dat moet blijken. De voorwaarde van een vlak speelveld zal belangrijk zijn. Vooroverleg en achterkamers zijn belangrijk voor de polder en zullen nooit echt verdwijnen. Ze bestaan ook rond de bestaande parlementen. Bedrijven, branches en ngo's zullen niet stoppen met lobby en marketing. De kernvraag is echter of ze, al dan niet onder maatschappelijke druk, zullen deelnemen aan de transitiekamer en mee zullen doen met wat daar op de agenda staat: kwesties prioriteren, gezamenlijke campagnes ontwikkelen en effecten daarvan meten. Uiteraard zullen daarbij spelletjes gespeeld worden en zal eigenbelang worden nagestreefd. De winst is echter dat partijen die door samenwerking en taakverdeling het verschil kunnen maken, eindelijk in een voor iedereen veilige verhouding aan tafel zitten en een praktische agenda voor zich hebben.

Georganiseerde misdaad is een kwestie op die agenda. Daarvoor kunnen nu nieuwe en bredere campagnes ontwikkeld worden.

Geopolitiek en multinationals

Q: Geeft dit model macht weg aan multinationals?

A: De hier gevestigde internationale ondernemingen hebben aanzienlijke invloed op onze samenleving en politiek maar hoeven zich daar niet in een openbaar politiek orgaan voor te verantwoorden. Is dat niet vreemd? We negeren zo de olifant in de kamer. In de transitiekamer halen we ze erbij omdat ze een transitierol te vervullen hebben. Komen ze niet vanzelf dan zou het een voorwaarde in een vestigingsvergunning kunnen zijn: je mag hier werken maar dan moet je meedoen in de transitiekamer. Verder beperken we hun invloed op voorhand door ze in het taakvak van de bedrijven te plaatsen dat net als de andere vier taakvakken slechts 20% van het stemrecht heeft. In het bedrijvensvak moet het grootbedrijf die 20% ook nog eens delen met het mkb en de zzp'ers, in een te kiezen verhouding. Alle deelnemers hebben zodoende relatief kleine minderheidsposities en kunnen die niet uitbreiden via verkiezingen. Vele vragen hierbij hebben we echter nog niet opgelost. Bijvoorbeeld: hoe is het model te beschermen tegen manipulatie? Welke manier van besluitvorming werkt binnen een taakvak? Zouden de taakvakken daarin gelijk moeten zijn?

Q: En dan de internationale economie. Hoe krijgen we greep op de internationale goederen- en afvalstromen. China stookt kolen voor onze prijsknallers... Lastige dingen die nie enige aandacht krijgen in de G7, en zo in een conflict met China terecht komen.

A: Een taakdemocratische transitiekamer is als concept niet aan een schaal gebonden. Als het zou lukken om op lokaal en nationaal niveau tot experimenten te komen dan zijn het Europees parlement en de VN een logisch vervolg. De VN heeft met de Veiligheidsraad en de klimaatconferenties zelfs ervaring met representatie zonder zetelconcurrentie. De vraag is, gegeven de urgentie van mondiale duurzame ontwikkeling en het gebleken onvermogen van ideedemocratische politieke instituties, wat het alternatief is, anders dan a) toezien hoe chaos en verval toenemen, en b) overstappen op een autocratisch model zoals in China en c) pogen een platform voor transitietaakverdeling tot stand te brengen.

Wijkraden

Q: Zou je niet steeds moeten aansluiten bij de specifieke omstandigheden die in een wijk bestaan? En bij de organisatie van het maatschappelijk middenveld aldaar?

A: De standaardisatie van de samenstelling van de wijkraad die we voorstellen gaat niet verder dan de keuze voor vijf taakvakken (kennisnetwerken, bewonersnetwerken, overheden bedrijven, voorzieningen) en drie kerntaken (kwesties, campagnes, statistiek). Voor zover we benoemen welk soort organisaties in elk vakken zouden kunnen deelnemen, of welke kwesties aan de orde zouden kunnen komen, zijn dat voorbeelden. Het taakvakken- en kerntakenmodel lijkt juist voldoende universeel om aan te kunnen sluiten bij een grote variëteit in praktijk. We stellen vragen hierover in elke discussie en praktijksituatie: is het taakvakkenmodel hier toepasbaar? Vergeten we iets als we met dit kerntakenmodel aan de slag gaan? Dan kan duidelijk worden dat sommige taakvakken ondergerepresenteerd zijn of een zwakke zelforganisatie hebben, en ontstaan ideeën om dat aan te pakken.

Q: Waarom wijkraden erbij betrekken?

A: Op het niveau van wijken en dorpen is duurzame ontwikkeling net zo actueel is als op het niveau van gemeenten, provincies en rijk. Verder zijn de vraagstukken waarover een wijkraad kan beslissen van meer praktische aard dan in de gemeenteraad en hogerop. Dat kan sectorale representatie aantrekkelijker maken dan ideologische representatie. De stap naar taakdemocratie is dan relatief klein. Bovendien, omdat duurzame ontwikkeling uiteindelijk alle ontwikkeling betreft, kan op wijkniveau taakdemocratie mogelijk voldoende zijn voor behandeling van *alle* kwesties, en ook tot betere representatie leiden dan het veel voorkomende model dat de wijkraad in feite een bewonersvereniging is. Tenslotte is op wijkniveau de Kieswet niet van toepassing en kan er bijgevolg eenvoudiger met alternatieve inrichtingsmodellen geëxperimenteerd worden.

Kiezers

Q: Democratieën lijken niet uit te blinken in visionair lange termijn beleid. Ligt dat aan het model of aan de oordeelsvorming van de kiezer? Is dit laatste het geval, dan is elk ander model waarin burgers-kiezers een rol spelen, even gebrekkig op dit punt.

A: Burgers zijn niet alleen kiezers maar kunnen ook wetenschapper, non-profitbestuurder, ondernemer of overheidsbestuurder zijn. We stellen dat naast burgers-kiezers juist ook deze vier categorieën onmisbaar zijn bij ontwikkeling van transitiecampagnes, vanwege onder andere hun kennis of organisatievermogen. In een representatiemodel met alleen burgers-kiezers zijn deze vier echter getalsmatig te klein om zelfstandig eigen partijen te vormen.

Het gangbare representatiemodel met alleen een kiesdrempel voor burgers-kiezers resulteert o.i. zodoende in een relatief kleine rol van kennis en organisatievermogen en daardoor in relatief grote vatbaarheid voor kortzichtige beloften van gouden bergen en simpele oplossingen. In tweede instantie wordt dit weliswaar gerepareerd met wetenschappelijke bureaus, adviesrollen

en lobby waarmee kennis en organisatievermogen alsnog invloed hebben, maar de toon is dan al gezet.

Wat we voorstellen is dat democratische representanten van vijf rollen die bij duurzaamheidstransitie onmisbaar zijn, in de vorm van burgersnetwerken, kennisnetwerken, voorzieningenkoepels, brancheverenigingen en overheden, deelnemen aan een aanvullende parlementaire kamer. De posities van de vijf rollen liggen daarin vast in de vorm van 'taakvakken' die elk 20% van het stemrecht hebben. Binnen een vak kunnen ze dat stemrecht verdelen onder de deelnemende netwerken. Van dit model verwachten we dat het meer politieke invloed geeft aan wetenschappelijke kennis, een impuls geeft aan democratische zelforganisatie van representanten die nu geen plek hebben in het parlement, meer focus geeft op de lange termijn, en een platform creëert voor taakverdeling.

Verder zijn burgers in het taakvakkenmodel geen kiezers maar meebeslissers over en medeuitvoerders van campagnes. Gezien de verschillen tussen kiezersgedrag en participatiegedrag in het algemeen lijkt het ons dat deze rolwisseling verschil maakt voor hun oordeelsvorming. We verwachten dat dit positief uitpakt, vanwege de grote gezamenlijke uitdaging, de op het taakvakkenniveau ontbrekende concurrentie, de onderlinge afhankelijkheid van de taakvakken, het beroep op verantwoordelijkheid nemen.

Het model is dus op het genoemde punt van oordeelsvorming naar onze verwachting minder gebrekkig omdat het in de aanvullende kamer een nieuwe rol geeft aan o.a. kennis en omdat het een kleinere en ook andere rol geeft aan burgers. In het naastgelegen huidige parlement verandert de rol van de burgers-kiezers niet, daar gaat ons voorstel niet over.

Het model wijkt flink af van de dominante partijdemocratische grondslag van vele parlementen en kan veel vragen oproepen. Een deel daarvan behandelen we in dit essay. Een deel is nog onbeantwoord.

Neem bijvoorbeeld de opvattingen en het gedrag van de nieuwkomers in deze parlementaire kamer: de kennisnetwerken, de bedrijvenbranches, de voorzieningenkoepels. Stel dat ze zouden deelnemen (hetgeen niet vaststaat), wat zullen ze dan voorop stellen: eigenbelang of algemeen belang? Politici verschillen van mening over welke van deze twee het meest wenselijk is. Ons uitgangspunt hierbij is dat de urgentie van duurzame ontwikkeling de ruimte voor deze principediscussie en voor onderlinge tegenwerking verkleint. Marktwerving veroorzaakt immers niet alleen kostenverlaging voor de vraagzijde van de markt, maar zet ook een premie op het afschuiven van kosten op de samenleving of de toekomst. Dit zien we vooralsnog als een ontwerpuitdaging: hoe kan het model zodanig worden ontwikkeld dat het algemeen belang gemakkelijker prevaleert? Een aanvullende kamer met taakvakken in plaats van partijen is een eerste stap.

Wat we gezien hebben in een rollenspel met het taakvakkenmodel is dat de representanten daarin niet alleen druk voelen van hun achterban, maar dat ze ook elkaar ter verantwoording roepen: "We wilden als bewonersnetwerk het overheidbeleid beïnvloeden maar we kregen van de andere taakvakken te horen dat we zelf ook in actie moesten komen". Deze observatie van groepsdruk en van gedeeld maatschappelijk leiderschap is wat ons betreft hoopgevend. Hij schetst ook een fundamenteel verschil met een partijenparlement, want daar zullen partijen

elkaar niet snel aansporen tot actie in de achterban. Andere ontwerpkeuzes die tot een meer coöperatieve opstelling van de deelnemers zouden kunnen bijdragen zijn bijvoorbeeld openbaarheid en transparantie, want najagen van sectoraal eigenbelang kan dan niet meer achter gesloten deuren en komt meer onder invloed te staan van de publieke opinie. Ook onafhankelijk voorzitterschap, rechten en bevoegdheden, ondersteuning en compensatie kunnen helpen. Institutionalisering dus.

Lidmaatschap van de transitiekamer

Q: De vervolgvraag is uiteraard waarom kennisnetwerken, burgernetwerken, overheden, bedrijvenbranches en voorzieningenkoepels zouden willen deelnemen aan de transitiekamer of aan een experiment hiermee? Is het argument dat ze een onmisbare rol hebben in de duurzaamheidstransitie (die ze zelf ook belangrijk vinden) voldoende? Of zullen ze ook een op visie of voorbeelden gebaseerde verwachting van effectiviteit willen hebben, dus dat campagnes een feitelijk transitieeffect hebben? Of zullen ze zicht op compensatie als eis stellen ze als door een campagne benadeeld worden? Zullen ze de stap naar in het openbaar politiek bedrijven willen maken? Of alleen als ze geen keuze hebben? Kunnen er dan zodanige condities gecreëerd worden dat de netwerken uit eigenbelang willen deelnemen? Bijvoorbeeld bekostiging of een verbinding met rechten of vergunningen? Of kunnen proefprojecten met transitiekamers belangstelling wekken en een beweging op gang brengen?

A: Dit zijn vragen waarvoor verder ontwerp nuttig kan zijn maar waarbij vooral de praktijk zal moeten uitwijzen wat werkt en wat niet. Lukt het om de deelnemers om tafel te krijgen dan is een interessante vraag wat de nieuwe werkvorm met hen zal doen. De theorie over deliberatieve democratie stelt dat het proces van deliberatie 'transformatief' is voor veel deelnemers. Concreet zou dat in dit model kunnen inhouden dat ze door groepsdruk in de tafel en door druk via media en publieke opinie transformeren van een smalle focus op de belangen van de middenmoot van hun achterban naar een bredere focus, ook op maatschappelijke belangen en taakverdeling daarvoor. Anders gezegd: dat ze niet meer weg willen en kunnen komen met belangengroepenegoïsme. Zal dat ook hier waar te nemen zijn? Is het in positieve zin te bevorderen? Is bijvoorbeeld onafhankelijk voorzitterschap nodig of kan roulerend voorzitterschap ook? Ook hier valt nog veel te ontwerpen en te onderzoeken.

Q: Hoe wordt men lid van de transitiekamer?

A: Daar zal een reglement voor nodig zijn. Dat reglement zou bij het instellen van een transitiekamer vastgesteld kunnen worden, bijvoorbeeld door het parlement dat de transitiekamer instelt, of door de transitiekamer zelf. Er zijn meerdere principes van toetreding denkbaar die in het reglement uitgewerkt kunnen zijn, bijvoorbeeld delegatie (vanuit een overheid), sollicitatie, verkiezing en loting. Er zou voor de hele transitiekamer één principe kunnen gelden, maar het zou ook per geleding kunnen verschillen. Sollicitatie zou na verdere theorievorming en praktijkexperimenten het voorkeursprincipe kunnen worden, zie ook de navolgende vragen en antwoorden.

Q: Kunnen de vaste zetels in de transitiekamer door sollicitatie verdeeld worden?

A: Bij sollicitatie zou in het reglement kunnen staan dat vertegenwoordigende organen van een geleding (kennis, bewoners, overheid, bedrijven, non-profit) het lidmaatschap kunnen aanvragen als ze aan bepaalde nader omschreven criteria voldoen, bijvoorbeeld ten aanzien van kwaliteit van interne democratie, omvang, of het totaalbeeld van alle vertegenwoordigende organen van de geleding. Een besluit over toelating zou genomen kunnen worden door het instellende parlement, of bij grotere autonomie door de transitiekamer. In dat geval bijvoorbeeld door de aanwezige leden in dezelfde geleding, of door de transitiekamer als geheel, of door een commissie daarvan. Het lidmaatschap zou kunnen eindigen als het vertegenwoordigend orgaan niet meer voldoet aan de criteria. Tegen een beëindigingsbesluit zou beroep ingesteld moeten kunnen worden. Een toelatingsbesluit zou geldig kunnen zijn tot een beëindigingsbesluit valt, of zou voor beperkte tijd geldig kunnen zijn, bijvoorbeeld vijf jaar. Voordelen van een sollicitatieprocedure zijn dat deze een rol geeft aan het maatschappelijk middenveld en daarmee gebruik maakt van al bestaande zelforganisatie en bestaand leiderschap. Solliciteren kan ook bestuurlijke kwaliteit bevorderen en enige doorstroming regelen. Nadelen zijn de afhankelijkheid van subjectieve criteria en van aanvechtbare besluitvorming op basis daarvan. Criteria zijn in dit model belangrijk omdat een deelnemend vertegenwoordigend orgaan gezag en vertrouwen moet genieten bij de achterban en daardoor in staat kan zijn tot transitieleiderschap en tot mobiliseren van de achterban voor bijdragen aan transitiecampagnes.

Q: Kunnen de vaste zetels in de transitiekamer door verkiezingen verdeeld worden?

A: Dat zou ook kunnen. Het is dan wel belangrijk dat elk van de vijf geledingen intern zijn eigen verkiezingen houdt. Een spontaan verschijnsel dat hierbij kan optreden is partijvorming, of participatie door bestaande politieke partijen uit de ideedemocratie. Dat doet zich voor bij de waterschappen. Partijvorming heeft als voordeel dat het niet of maar beperkt gereguleerd hoeft te worden. Bij verkiezingen komt daar marktwerking voor in de plaats. Een nadeel van marktwerking is dat onderlinge concurrentie de aandacht afleidt van noodzakelijke transitie en bovendien struisvogelpolitiek uitlokt. Partijen zullen immers kiezers willen verleiden door te beloven dat ze zich in de transitiekamer zullen inzetten voor minder offers en meer compensatie. Als men partijvorming en zetelconcurrentie vanwege dit nadeel wil vermijden dan is sollicitatie of loting een optie.

Q: Kunnen de vaste zetels in de transitiekamer door loting verdeeld worden?

A: Dan zou kunnen maar heeft enkele belangrijk nadelen. Zo kan van gelote leden niet op voorhand verwacht kan worden dat zij gezag zullen hebben of krijgen bij de achterban of dat zij zich daarvoor zullen inspannen. Ook ligt het niet voor de hand om van gelote kandidaten een zodanig grote tijdsbesteding te vragen dat ze toekomen aan voldoende achterbancommunicatie. Hetgeen ook niet het doel bij loting, het doel is een afspiegeling te vormen, een statistische representatie, een panel waarin de achterban zich herkent en wat daardoor draagvlak voor de inhoud genereert. Nog een belangrijk nadeel is dat loting het bestaande maatschappelijk middenveld en het daar aanwezig leiderschap op een zijspoor rangeert. Natuurlijke representanten krijgen dan niet de kans te doen waartoe ze gekozen zijn. Dat kan snel tot weerstanden en conflicten leiden en kan daardoor het draagvlak voor de inhoud afbreken in plaats van opbouwen. Loting zou dus kunnen maar dan moeten er oplossingen voor deze nadelen bedacht worden.

Verhouding met de ideedemocratie

Q: Hoe verhouden besluiten van een transitiekamer zich tot besluiten van de klassieke democratie?

A: Het essay stelt in dit verband (p17): “De transitiekamer legt met cijfers onderbouwde voorstellen voor transitiecampagnes als advies of ter verkrijging van bekostiging, instemming of advies (afhankelijk van verkregen rechten) voor aan de andere kamer.” De transitiekamer beperkt zich dus tot transities voor duurzame ontwikkeling, dus systeemveranderingen die nodig zijn vanuit duurzame ontwikkeldoelen zoals de VN die stelt in de SDG's. De beperking tot transities (in tegenstelling tot bijvoorbeeld verdeelvraagstukken of coronabeleid) levert echter geen onderscheidend werkgebied op, want systeemonderhoud en systeemtransitie gaan over hetzelfde systeem. Daarom is werkvolgorde en mandatering belangrijk: de transitiekamer ontwikkelt voorstellen, de oude kamer keurt goed en bekostigt. Of: de oude kamer verstrekt budget en stelt kaders zodat de transitiekamer bepaalde transitiecampagnes zelfstandig kan uitvoeren. Dit laatste veronderstelt vertrouwen van de oude kamer in de transitiekamer. Het essay stelt daarom verder (p17): “De transitiekamer kan groeien in rechten en bevoegdheden. De transitiekamer zou van start kunnen gaan met alleen vergaderfaciliteiten en een organisatiebudget. Daar zou gaandeweg aan kunnen worden toegevoegd: communicatiebudget, juridische ondersteuning, informatierecht, vragenrecht, recht om moties in te dienen, recht van amendement, recht van initiatief, transitiebudget.”

Q: Waarom zou een partijenkamer of bestuurscollege akkoord gaan met voorstellen die zijn ontwikkeld met slechts 20% formele invloed voor de verzamelde overheden?

A: De transitiekamer kwalificeert zich door representativiteit, door haar vermogen om tot maatschappelijke taakverdeling te komen voor de urgente kwestie van duurzame ontwikkeling en door het gegeven dat een partijenkamer hiervoor minder geëigend is. Een partijenkamer of een bestuurscollege kan dan uiteraard voorstellen van de transitiekamer naast zich neerleggen, maar dat vraagt dan wel openbare verantwoording en kan bloot staan aan maatschappelijke druk. Verder is beperkte formele invloed op voorstellen dagelijkse kost voor de politiek en als zodanig niet onoverkomelijk. Bij het voorgestelde correctief referendum bijvoorbeeld is de formele invloed van de overheden 0% en is de uitkomst geen voorstel maar een verplichting.

Q: Nog een onbeantwoorde vraag is hoe politieke partijen en politici, die geen lid zullen zijn van de transitiekamer, of alleen van het taakvak van de burgers, zullen reageren op het voorstel voor een aanvullende kamer die zich functioneel democratisch gaat richten op duurzaamheidstransitie.

A: In onze staatsinrichting is partijdemocratie het dominante systeem en heeft functionele democratie een bescheiden rol. Een emancipatoire verschuiving van die verhouding kan alleen al vanwege vermeend machtsverlies op weerstand rekenen van de politieke partijen. Veel hangt dan af van urgentiebesef, van de overtuigingskracht van het argument van transitietaakverdeling, van steun uit de wetenschap voor experimenten en van succesvolle proefprojecten.

Q: Ik vind het democratie-concept dat je als oplossing aandraagt zoals elk positief idee om uit de crisis te komen zeker de moeite waard om te proberen. Ik geloof zelf minder in het uitbannen van de concurrentiestrijd om de kiezer en zou liever zien dat partijen het durven om met een toekomstvisie om de gunst van de kiezer te strijden. Dat is links ooit ook gelukt. Daar danken we onze welvaartsstaat aan.

A: Het zou zeker mooi zijn als de partijen met duurzame toekomstvisies komen. Het betoog hier is echter dat de ideeënstrijd vooral goed werkt voor kwesties in het hier en nu, zoals inderdaad de welvaartsstaat. Duurzame ontwikkeling is iets van elders en later en dan zie je juist een kamerbreed patroon van wegduiken, om maar geen offers te hoeven vragen die stemmen kosten. Dat patroon is hardnekkig, ondanks de torenhoge urgentie. We moeten daarom ook buiten de huidige parlementaire box denken. Overigens willen we de concurrentiestrijd zeker niet uitbannen. Het idee van taakdemocratie is om een *aanvullende* kamer in te stellen.

Noten

¹ IPCC, Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate, geciteerd in De Volkskrant, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/groenlands-ijs-verdwijnt-op-topsnelheid-mogelijk-grotere-zeespiegelstijging~b4306f93/>.

² Oxfam NOVIB, Davos report, <https://doi.org/10.21201/2019.3651>.

³ Paus Franciscus (2015), Encycliek Laudato Si. <https://laudato-si.nl/>

⁴ United Nations (2015). Sustainable Development Goals. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>.

⁵ NRC 24-12-1999, zie ook <http://docplayer.nl/3766840-Tijdschrift-van-het-wetenschappelijk-bureau-van-d66.html>.

⁶ Onderzoeksinstituut DRIFT, <https://drift.eur.nl/nl/over-drift/transities>, geraadpleegd 4-2-2020

⁷ Abels, R. (2017). De VVD-kiezer is niet zo rechts als zijn partij. Trouw 15-3-2017; <https://www.trouw.nl/nieuws/de-vvd-kiezer-is-niet-zo-rechts-als-zijn-partij~bf3fc0c3/>.

⁸ Brink, G. van den (2020), Er is meer dan keuze tussen vrije markt of dwang. De Volkskrant van 7-4-2020.

⁹ Wagendorp, B. (2021), column in De Volkskrant van 15 maart 2021, <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/een-masochistische-zondag-met-wopke-hoekstra-b5636602/>.

¹⁰ Staatscommissie parlementair stelsel (2018), 'Lage drempels, hoge dijken' (eindrapport), <https://www.staatscommissieparlementairstelsel.nl>.

¹¹ Zie bijvoorbeeld https://en.wikipedia.org/wiki/Types_of_democracy#Representative_democracies

¹² Zie bijvoorbeeld <https://www.studeersnel.nl/nl/document/de-haagse-hogeschool/bestuurskunde-politicologie/hoofdstuk-6-politieke-partijen/9007273>.

¹³ Representatie kan ook door loting, zoals in burgerberaden. De representatie is daarbij vooral statistisch en kent op voorhand geen zelforganisatie, politiek leiderschap of achterbancommunicatie. Nog een vorm zijn burgertoppen zoals G1000, waarbij ook vrije aanmelding mogelijk is. Burgerberaden en burgertoppen zijn vormen van deliberatieve democratie en zijn vooral adviesorganen en vooralsnog geen bestuursorganen. De term 'lottocratie', *regering* op basis van loting, kan dus verwarrend zijn.

¹⁴ Bijvoorbeeld Woerdman, E. (2013). Politiek en politicologie, Noordhoff, 4^e druk

- ¹⁵ <https://www.canonvannederland.nl/nl/utrecht/stad/gildendemocratie/verdieping/de-eerste-utrechtse-gil-76604044>
- ¹⁶ NRC 7-2-2020, Rene van Stipriaan, 'Waarom de stadsburger eerherstel verdient', Boekbespreking Maarten Prak, 'Stadsburgers' (2020), <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/02/07/de-stadsburger-verdient-eerherstel-a3989601>.
- ¹⁷ Couperus, S. (2019). Democracy Not Lost? Functional Democracy as a Panacea for Crisis in Interwar Europe. *Journal of European Studies*, 49(3-4), 252-266.
<https://doi.org/10.1177/0047244119859166>
- ¹⁸ Zie <https://en.wikipedia.org/wiki/Corporatism>.
- ¹⁹ Corduwener, P (2012). Alternatieven voor parlementaire democratie, <https://www.historici.nl/alternatieven-voor-parlementaire-democratie/>.
- ²⁰ Cox, R. (2011). Revolutie met recht. Stichting Planet Prosperity Foundation, www.revolutiemetrecht.nl.
- ²¹ Zie o.a. <https://www.greenpeace.fr/laffaire-du-siecle-victoire-confirme/>.
- ²² Zie [https://nl.wikipedia.org/wiki/Waterschap_\(Nederland\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Waterschap_(Nederland)).
- ²³ Zie <https://www.cda.nl/agv/actueel/nieuws/waterschap-moet-functionele-democratie-blijven-en-geen-klimaatschap-worden>.
- ²⁴ Zie onder andere <https://decorrespondent.nl/11707/meer-dan-een-inspraakavond-beter-dan-een-referendum-met-deze-democratische-vernieuwing-kan-de-burger-zelf-beleid-maken/1290216763-753ad347>.
- ²⁵ Reybrouck, D. van (2013), Tegen verkiezingen. Heruitgave 2016 De Bezige Bij.
- ²⁶ Zie <https://gemeenteraad.groningen.nl/Documenten/Raadsvoorstellen/Bijlage-3-Eindrapport-onderzoek-Cooperatieve-Wijkraad-Oosterparkwijk-17-2-2021.pdf>, p31.
- ²⁷ Engelen, E.R. (2004), Associatief democratische dromen over verplaatste politiek. In WRR-verkenning, Engelen en Sie Dhian Ho (2004). De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat. <https://www.wrr.nl/publicaties/verkenningen/2004/09/14/de-staat-van-de-democratie.-democratie-voorbij-de-staat---4>.
- ²⁸ Hanemaaijer, A. et al. (2021), Integrale Circulaire Economie Rapportage 2021, Den Haag: PBL. <https://www.pbl.nl/publicaties/integrale-circulaire-economie-rapportage-2021>.
- ²⁹ Zie <https://www.groeneburgemeester.nl/circulaire-consumenten/>.

- ³⁰ UN Brundtland report (1987), <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. Lees het urgentiebesef in het voorwoord van de Noorse premier Gro Harlem Brundtland en bedenk hoe weinig voortgang er in ruim 30 jaar is gemaakt.
- ³¹ Officiële publicatie: https://sdgs.un.org/#goal_section. Nederlandstalige uitleg: <https://www.sdgnerland.nl/sdgs/>.
- ³² Zie <https://www.noordenduurzaam.nl/stemrechtcontributie>.
- ³³ Bootsma, P.A.J., E. Cavagnaro, C.A. De Vries en R. Wittek (2018). Reactie op het tussenrapport van de staatscommissie parlementair stelsel. <https://www.noordenduurzaam.nl/files/181019-Reactie-Tussenrapport-Staatscommissie-Parlementair-Stelsel.pdf>
- ³⁴ Koole, R. (2019). Is een 'akkoorden-democratie' wel een democratie?. RegelMaat. 34. 95-111. <https://doi.org/10.5553/RM/0920055X2019034002002>.
- ³⁵ <https://www.noordenduurzaam.nl/transitieatlas>
- ³⁶ Leeuwen, A. van (2019). Participatieverhaal halen 2020. Uitgeverij Het Boekenschap.
- ³⁷ Zie bijv. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/560704>.
- ³⁸ Zie bijvoorbeeld <https://gemeenteraad.groningen.nl/Documenten/Het-Gronings-model-voor-dorps-en-wijkdemocratie-17-2-2021-2.pdf>
- ³⁹ Vereniging Noorden Duurzaam (2020). Organisatiemodel voor wijkraden. Vooral nog ongepubliceerd, opvraagbaar via info@noordenduurzaam.nl.
- ⁴⁰ <https://www.managementboek.nl/boek/9789063694890/thinking-in-services-majid-iqbal>.
- ⁴¹ Zie <https://www.groeneburgemeester.nl/circulaire-consumenten/>.
- ⁴² Zie <https://www.noordenduurzaam.nl/sdgcafe> en <https://www.noordenduurzaam.nl/transitiekamer>.
- ⁴³ LinkedIngroep van Noorden Duurzaam: <https://www.linkedin.com/groups/?gid=2368600>.
- ⁴⁴ Agenda van Noorden Duurzaam: <https://www.noordenduurzaam.nl/evenementen>.
- ⁴⁵ Termeer en Dewulf (2017), Kansen small wins aanpak voor transitie circulaire economie. Rapport Min. IenW, <https://bit.ly/2OdDeEN>.
- ⁴⁶ CBS (2020), Monitor Brede Welvaart en de SDG's 2020, <https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2020/duurzame-ontwikkelingsdoelen-sdgs-in-de-nederlandse-context/>.
- ⁴⁷ Zie <https://iplo.nl/thema/water/beleid-regelgeving-water/waterschapswet/inhoud/>.